

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

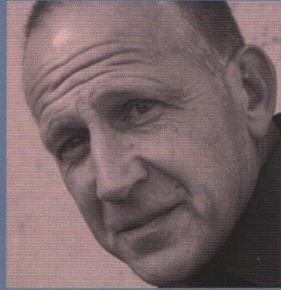
<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

metis diyaloglar



Riccardo Manzotti

Tim Parks

Zihnın Ucu Bucağı

BİLİNÇ VE DÜNYA BİR MİDİR?



metis

Riccardo Manzotti, Tim Parks

Zihnin Ucu Bucağı

Bilinç ve Dünya Bir midir?

RICCARDO MANZOTTI: İtalyan filozof, psikolog ve robotik mühendisi. 1969'da Parma'da doğdu. Genova Üniversitesi'nde elektronik mühendisliği okudu ve robotik alanında doktora yaptı. Doktora sonrası araştırmalarını LiraLab ve Genova Üniversitesi'nde yürüttü. 2004 yılında yine Genova Üniversitesi'nde felsefe öğrenimini tamamladı. Northwestern Üniversitesi (Chicago), Trinity College (Dublin), KAIST (Kore İleri Bilim ve Teknoloji Enstitüsü), MIT gibi kurumlarda çalıştı. Özellikle bilinç sorununa ve zihinle dünya arasındaki ilişkiye dair sıradışı görüşleriyle tanınan Manzotti, estetik, sanat algısı, yapay zekâ, yapay görüş, hedef yönelimli robotik ve makine bilinci gibi konulara da eğiliyor. Çok sayıda makalenin yanı sıra *The Spread Mind: Why Consciousness and the World Are One* (Yayılmış Zihin: Bilinç ve Dünya Neden Birdir, 2018) başlıklı bir kitaba da imza atan yazar, halen Milano'daki Uluslararası Diller ve Medya Üniversitesi'nde (IULM) kuramsal felsefe alanında ders veriyor.

TIM PARKS: Romancı, çevirmen ve denemeci. 1954'te Manchester, İngiltere'de doğdu. Cambridge ve Harvard üniversitelerinde öğrenim gördü. 1981'den beri İtalya'da yaşıyor. *Europa* (1997; Alef 2016), *Kader* (1999; Alef 2016), *Cleaver* (2006), *Sex is Forbidden* (Seks Yasak, 2013) ve *Painting Death* (Ölümü Resmetmek, 2014) başta olmak üzere hemen hepsi çeşitli ülkelerde yayımlanan birçok roman yazdı. 90'larda, Kuzey İtalya'daki hayatı konu alan iki kişisel anlatı kaleme aldı: *Italian Neighbours* (İtalyan Komşular, 1992) ve *An Italian Education* (İtalyan Eğitimi, 1996). Büyük beğeni toplayan bu kitapları 2002'de yayımlanan *A Season with Verona* (Verona ile Bir Mevsim) izledi. Yazarın kurmaca olmayan başlıca eserleri arasında şunlar sayılabilir: *Translating Style* (Üslubu Çevirmek, 1997), *Medici Money* (Medici Parası, 2005), *Teach Us to Sit Still* (Bize Sakin Sakin Oturmaya Öğretin, 2010), *Italian Ways* (İtalyan Tarzı, 2013), *Ben Buradan Okuyorum* (2014; Metis, 2016) ve *The Novel: A Survival Skill* (Roman: Bir Hayatta Kalma Becerisi, 2015). Parks halen Uluslararası Diller ve Medya Üniversitesi'nde çeviri alanında lisansüstü dersleri veriyor.

Metis Diyaloglar 11

Zihnin Ucu Bucağı

Bilinç ve Dünya Bir midir?

Riccardo Manzotti, Tim Parks

Orijinal Adı:

The Spread Mind:

Could Consciousness and the World Be One?

© Tim Parks ve Riccardo Manzotti, 2016, 2017, 2018

United Agents LLP, Londra ve AnatoliaLit Ajansı,
İstanbul aracılığıyla yapılan lisans sözleşmesi
temelinde yayımlanmıştır.

© Metis Yayınları, 2018

Çeviri Eser © Özde Duygu Gürkan, 2018

İlk Basım: Kasım 2018

Yayıma Hazırlayan: Müge Gürsoy Sökmen

Dizgi ve Baskı Öncesi Hazırlık: Metis Yayıncılık Ltd.

Baskı ve Cilt: Yayıncılık Matbaacılık Ltd.

Fatih Sanayi Sitesi No. 12 Topkapı, İstanbul

Matbaa Sertifika No: 11931

Metis Yayınları

İpek Sokak 5, 34433 Beyoğlu, İstanbul

e-posta: info@metiskitap.com

www.metiskitap.com

Yayınevi Sertifika No: 10726

ISBN-13: 978-605-316-143-1

Eserin bütünüyle ya da kısmen fotokopisinin çekilmesi, mekanik ya da elektronik araçlarla çoğaltılması, kopyalanarak internette ya da herhangi bir veri saklama cihazında bulundurulması, 5846 Sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu'nun hükümlerine aykırıdır ve hak sahiplerinin maddi ve manevi haklarının çiğnenmesi anlamına geldiği için suç oluşturmaktadır.

Riccardo Manzotti

Tim Parks

Zihnın Ucu Bucağı

BİLİNÇ VE DÜNYA BİR MİDİR?

Çeviren:

Özde Duygu Gürkan



metis

metis diyaloglar

Theodor W. Adorno, Max Horkheimer

Teori ve Pratik Üzerine Bir Tartışma

Alain Badiou, Elisabeth Roudinesco

Dün Bugün Jacques Lacan Bir Konuşma

Michel Foucault

Güzel Tehlike Söyleşi: Claude Bonnefoy

John Berger, Yücel Göktürk

İstanbul'dan Gelen Telefon Müzik Eşliğinde Bir Söyleşi

Jean-Paul Sartre, Perry Anderson, Ronald Frazer

Quintin Hoare, Simone de Beavoir

Sartre ile Sartre Hakkında

Orhan Koçak, Yücel Göktürk

Turgut Uyar ve başka şeyler A'dan Z'ye Bir Konuşma

Alain Badiou, Jean-Luc Nancy

Alman Felsefesi Üstüne Diyalog Söyleşi: Jan Völker

Claude Lévi-Strauss, Didier Eribon

Uzaktan Yakından

André Green

Yazı ve Ölüm Söyleşi: Dominique Eddé

Jacques Rancière

Nasıl Bir Zamanda Yaşıyoruz? Söyleşi: Eric Hazan

Riccardo Manzotti, Tim Parks

Zihnın Ucu Bucağı Bilinç ve Dünya Bir midir?

İçindekiler

1. Bilinç Kavramının Zorlukları 9
2. Bilincin Rengi 18
3. Bilgi/Enformasyon Koker mı? 27
4. Dondurma Sorunu 37
5. Ben Elma mıyım? 48
6. Kasırganın Ortasındaki Zihin 59
7. Kafamızın Dışındaki Rüyalar 69
8. Beden ve Biz 81
9. Direksiyonda Kim Var? 90
10. Bilinç Testi? 101
11. Bilincin Katılacağı 112
12. Somut Bir Örnek 123
13. Pizza Düşünce Deneyi 133
14. Kelimeler Nerede? 143
15. Bilinç ve Dünya 152

Bilinç Kavramının Zorlukları

Bilinç, bellek, algı ve benzeri konularla ilgili düşüncelerimizi bir düzene koymak mümkün mü? Gün geçmiyor ki bilgisayarların bilinçli olup olamayacağına, evrenimizin bir simülasyon olup olmadığına, zihnin insanlara özgü bir özellik mi yoksa ekmeğe sürülmüş yağ gibi evrene yayılmış bir fenomen mi olduğuna dair detaylı bir makaleyle karşılaşmayalım. Birçoğumuz bu konularda neye inandığımızdan veya inandığımız şeyin filozofların ya da sinirbilimcilerin onayından geçebileceğinden bile kuşkuluyuz.

Birkaç yıldır filozof, psikolog ve robotik mühendisi Riccardo Manzotti'yle bu konuları neredeyse her gün konuşuyorum. Niha yet ona konuşmalarımızı konu odaklı bir dizi diyaloga dönüştürerek bilinç hakkındaki standart görüşleri sunmamızı ve bazı alternatifler ortaya atmamızı önerdim. Ben kendi adıma, ortaya atılan çeşitli teorilerin toplumsal içerimleri ile ilgili bazı fikirlerimi de eklemek istiyorum, zira bilinç hakkındaki düşüncelerimiz –yani kim ve ne olduğumuz hakkındaki düşüncelerimiz– birbirimizle ve dünyayla nasıl ilişki kurduğumuzu kaçınılmaz biçimde etkiler. Ama ilk önce tanım sorununu ele alacağız.

– Tim Parks



Tim Parks: Riccardo, “bilinç” dediğimizde ne kastediyoruz? Algısal deneyim, bellek, düşünce, düşünce silsilesi veya genel olarak zihinsel hayattan mı bahsediyoruz?

Riccardo Manzotti: Çoğu insana göre “bilinç” birçok anlama gelir ve farkındalık, öz farkındalık ve dil aracılığıyla düşünmeyi içerir. Ama filozoflara ve sinirbilimcilere göre terimin asıl önemli anlamı, bir şeyler hissetmek ya da bir duygu veya deneyime sahip olmaktır. Bunu düşünmenin kolay bir yolu, acıyı ele almak. İçgüdüsel olarak hepimiz acı hissetmenin bir şey olduğunu kabul ederiz. Bir deneyimdir bu. İşte bu yüzden hayvanları incitmek istemeyiz, çünkü başlarına gelenleri hissettiklerini düşünmek için iyi nedenlerimiz vardır. Ve kendi başımıza gelenlere dair bu his varoluşumuzu niteler. Bunun için kullanılan teknik terim “fenomenal deneyim” veya “bilinçli deneyim” ama açıkçası ikisi de bana biraz laf kalabalığı gibi geliyor çünkü deneyim her zaman hissettiğimiz bir şeydir zaten.

Parks: Hatırladığım kadarıyla David Chalmers –bir noktada ondan illaki bahsederiz diye düşünüyorum– bilinci içsel bir imge akışı, “kafanızda oynayan bir film” olarak tanımlamıştı, muhtemelen birçok kişi de ona katılacaktır. Ama sen daha temel bir şey üzerinden gitmek istiyorsun.

Manzotti: Böyle bir tanım halihazırda bildiğimizden çok daha fazlasını bildiğimiz izlenimini veriyor: Kafamızda imgeler olduğunu, bunların sırayla ilerlediğini, imgeyle o imgeyi gözlemleyen biri (kim?) arasında bir yarılma olduğunu bildiğimizi ima ediyor. Bunların hepsi epey sorunlu. Aslına bakılırsa bilincin ne olduğunu bilmiyoruz. Ondan bir sorun olarak bahsetmemizin nedeni de bu. Bildiğimiz şu ki, gerçekliği deneyimleme yani bize olan şeyleri

hissetme şeklimiz, fiziksel dünyaya dair mevcut bilimsel tabloyla pek uyuşmuyor.

Parks: Ne açıdan?

Manzotti: Mesela şunu düşün: İnsanların dünyayı deneyimlediğini, bir şeyler hissettiğini bilmeseydik, nörofizyoloji hakkında bildiklerimizden yola çıkarak bu bilgiye ulaşabilir miydik? Hayır. Nöronların davranışında, bilinçle ilişkileri açısından sözgelimi akciğer hücrelerinden veya alyuvarlardan farklı olduklarını ima edecek hiçbir şey yok. Bütün hücrelerin en iyi yaptığı şeyi yapıyor onlar da – yani entropiyi düşük tutmak için sodyum, potasyum, klorür ve kalsiyum gibi iyon akışları yaratıyor ve bunun sonucunda nörotransmitterler (sinirsel iletiler) salgılıyorlar. Bütün bunlar iyi hoş ama sabah göğünü izlerken açık mavi bir renk deneyimlediğim gerçeğinden çok uzak. Yani nöronların fiziksel aktivitesinin, benim göğze dair deneyimimi –düşünme gibi bir işlem den bahsetmiyorum bile– nasıl açıkladığını görmek kolay değil.

Parks: O zaman şöyle diyebiliriz: Bilinç, bütün diğer fiziksel olaylar gibi –sabah göğü ve güneşin önünden geçen bir bulut gibi– dil-siz olan fizyolojik aktivitelerden ziyade, bir deneyim yaşadığımız, olayla ilgili bir şeyler hissettiğimiz olgusuna gönderme yapmak için kullandığımız bir kelimedir.

Manzotti: Kesinlikle. Sadece dış olaylarla –bir çiçeğin güneşte açması veya suyun soğukta donması gibi– etkileşim içine girdiğimiz bir dünyada yaşamıyoruz; aynı zamanda olayı, güneşi, soğuk havayı vs. deneyimliyoruz. Deneyimin bu şekilde eklenmesi (ki ileride deneyimle olayın aynı şey olduğunu söyleyebiliriz!) kendi içinde yeterince kafa karıştırıcı. Ama deneyimin genellikle *başka bir şeyin*, ben olmayan bir şeyin deneyimlenmesi olarak tarif edilmesi daha da kafa karıştırıcı. Ben kırmızı bir elmayı deneyimliyorum. Sen dinlediğin müziği deneyimliyorsun. Ruth bir

manzarayı deneyimliyor. Kuantum mekaniğini (şu an için) bir kenara bırakırsak, böyle bir şey nasıl olabilir? Doğaya dair geleneksel görüşümüz bize bir nesnenin neyse o olduğunu, başka bir şey olmadığını söylemiyor mu? William James şöyle sorduğunda bunu çok net ifade ediyordu: İçinde oturduğum oda nasıl aynı anda hem dışarıda hem de tabiri caizse kafamın içinde, deneyimimde olabilir? Bu soruya hâlâ bir cevabımız yok.

Parks: Yani meseleye başka bir açıdan bakarak, bilinç olgusunun gerçekliğe dair açıklamamızda bir kusura işaret ettiğini söyleyebiliriz. Ya da en azından anladığımız şekliyle gerçeklik açısından büyük bir zorluk teşkil ettiğini.

Manzotti: Doğru. Fiziksel yapbozun bütün parçalarını –kimya, fizik, evrim, genel görelilik, kuantum mekaniği, DNA, Higgs bozonu vs.– tanımlayıp yerine yerleştiresek bile bu tabloya uymayan bir nokta var: sadece bir şeyler *yapmakla* kalmayıp aynı zamanda çevremizdeki dünyayı *deneyimlediğimiz* gerçeği. Bilinç. David Chalmers'ın “zor problem” dediği şu meşhur sorun.

Parks: Başka bir deyişle, bilinç güncel bilimin öngöreceği bir şey değil.

Manzotti: Hayır. Davranışımız neden öylece oluvermiyor, gezegenlerin yörüngelerinde dolaşmaları gibi doğal akışını tamamlamıyor? Bilmiyoruz. Kozmologların karanlık maddenin ne olduğunu bilmedikleri gibi. Bildiğimiz tek şey bu tabloya uymayan bir şeylerin olduğu ve bunun da büyük ihtimalle gerçeklikle ilgili varsayımlarımızdaki ciddi bir hataya işaret ettiği. “Kafamızdaki filmler” gibi incelikli ve bol çağrışımlı metaforlara yönelmek yerine buna odaklanmamız lazım.

Parks: Şu haliyle bilinci ne olduğundan ziyade ne olmadığıyla tanımlıyor gibisin – ya da en azından idrak edilemez bir alan olarak.

Senden daha pozitif bir tanım isteyebilir miyim? Yani, burada bir “şey”den, fiziksel bir nesneden mi yoksa bir süreçten mi bahsediyoruz? Ruhları falan zaten dışladığımızı varsayıyorum.

Manzotti: Ruhlardan bahsetmek yenilgiyi kabul etmek olur, en azından bir bilimsan ya da filozof için. Aslına bakılırsa fiziksel gerçekliğin önsel doğasını bilmiyoruz. Bertrand Russell’ın 1920’lerde ısrarla vurguladığı bir nokta bu. Fiziksel olanı ne kadar araştırırsak o kadar çeşitli ve karmaşık görünüyor. Her şeyin birbirine uyması gereken devasa bir yapboz düşün. Diğerlerine uymuyormuş gibi görünen bir parçayla karşılaştığımızda onu evirip çevirir ve bir şekilde uydurmaya çalışırız, ama eğer uymuyorsa parçaları yanlış yerleştirdiğimizi, önümüzde yanlış bir tablo olduğunu varsaymak zorunda kalırız.

Bilim böyle ilerler. Bu yüzden bütün parçaların yeniden yerleştirilmesi gereken devrimler, Thomas Kuhn’un meşhur tabiriyle “paradigma değişimleri” oluyor – Kopernik, Galileo ve Newton’da olduğu gibi.

Bilinç sorununa farklı yaklaşmamız için bir neden yok. Onu mevcut gerçeklik anlayışımıza uydurmanın bir yolunu bulmak veya bilince uyması için halihazırdaki gerçeklik versiyonumuzu değiştirmek zorundayız. Bunu yapana kadar dünyaya Descartes’in öne sürdüğü düalist perspektiften bakma tehlikesiyle karşı karşıya kalırız – bir yanda fiziksel nesnelerin, diğer yandaysa gizemli, ruhsal diyebileceğimiz şeylerin olduğu bir dünya.

Parks: Peki ama bilinci bir “şey” olarak mı yoksa bir süreç olarak mı düşünmeliyiz?

Manzotti: Eh, çevremizdeki dünya şeylerden, nesnelerden ve fiziksel süreçlerden oluşuyorsa, bilincin de bunlardan biri olması muhtemel. İnsanlar bilince genellikle aşırı bir tereddütle yaklaşıyor ve ona özel vaka muamelesi yapıyor. Ama ben bunun işleri kolaylaştırdığından emin değilim. Eğer gerçek bir fenomense –ki ço-

ğu insan öyle olduğunu düşünüyor– o zaman neden bütün diğer fiziksel fenomenler gibi, madde ve enerjiden meydana gelen ve aktivitesi fiziksel özellikleriyle açıklanabilen bir şey olmasın ki?

Parks: Peki bilincin bir şey, fiziksel bir şey ya da şeyler karışımı olduğunu varsayarsak “zihinsel” kelimesini ne yapacağız?

Manzotti: Güzel soru! Aslında “zihinsel” kelimesi –en azından işlevi açısından– “ruhsal” gibi bir kelimedenden çok da farklı değil. İkisinin de kesin bir göndergesi yok. Maalesef bu konuşmalar sırasında bunun gibi bir sürü kelimeyle karşılaşacağız. Kullandığımız bazı terimlere fiziksel dünyanın sınırlamaları dışında iş görmeleri için özel izin verilmiş sanki. Filozof Sidney Shoemaker “zihinsel” kavramının bir nevi ontolojik çöp kutusu olduğunu söylüyor. Fiziksel gerçekliğe dair mevcut tablomuza uymayan her şey, temel amacı açıklayamadığımız şeyleri bir araya toplamak olan bu çöp kutusuna atılıyor. Bir tür sessiz düalizm bu: “Ruh” kelimesini kullanmıyorsun ama aslında dünyayı ikiye ayırıyorsun.

Park: Çöp kutusu pek de gurur okşayıcı bir benzetme sayılmaz. Ne de olsa zihinsel yaşamlarımızdan bahsettiğimizde insanı özel ve farklı kılan her şeyi kastederiz – düşüncelerimizi, dile dayalı çalışmalarımızı...

Manzotti: Kesinlikle. “Zihinsel” gibi bir kavramı sevmek için iyi nedenlerimiz var, çünkü zihinlerimizi fiziksel zorunluluğun sınırlamalarının üstüne koyuyor. Rahatlatıcı bir fikir bu. Bizler doğanın üstündeyiz. Özeliz. Zihinsel yaşamlarımız var. Somut madde-den ayrı olarak. Ne yazık ki bu inancı haklı çıkaracak bilimsel bir gerekçemiz yok; yani bu inanç da muhtemelen Freud’un insan narsisizmi dediği şeyin –aynı anda hem evrenin merkezinde hem de çevremizdeki doğadan bir şekilde üstün ve hatta ayrı olduğumuza inanma arzusunun– bir başka tezahürü.

Bir şeyi açıklayamadığımızda, eh, demek ki biz özeliz, doğal dünyanın geri kalanı gibi değiliz deyivermek nasıl da işimize ge-

lıyor. Ama bilim doğanın bir olduğu ve bütün fenomenlerin aynı sisteme uyup aynı yasalara itaat etmek zorunda olduğu varsayımı üzerine kurulu; dolayısıyla dünyayı deneyimlediğimiz olgusu –yani bilinç– diğer bütün doğal fenomenler gibi fiziksel olan yani madde ve enerjiden oluşan doğal bir fenomen olmalı.

Parks: Bu da sanırım bizi bilincin ne olduğu konusunda bugün egemen olan görüşe getiriyor: içselcilik. Biraz açıklayabilir misin?

Manzotti: İçselcilik, bilinç her neyse kafanın içinde olmalı diyen bir görüş. Neden böyle düşünebileceğimiz gayet açık. Duyularımızın olduğu yerde bulunduğumuzu hissetme eğilimi taşıyız; dolayısıyla insanlar bilincin gözlerimizin arkasında ve kulaklarımızın arasında bir yerde olduğunu düşünüyor. Bir de tabii genel olarak bedenlerimizle, özellikle de toplumsal etkileşimde çok önemli bir rol oynayan yüzlerimizle özdeşleşmemize yol açan toplumsal nedenler var. Elbette bilinci bir başkasında *göremediğimiz*, ancak onun tezahürlerini –gülümseme, yüz buruşturma gibi– görebildiğimiz için bilincin kafada yani beyinde gizlendiğini varsayıyoruz. Ve yine beyin her biri diğer nöronlarla yüzlerce hatta binlerce bağlantıya sahip olan seksen beş milyar nöronuyla en karmaşık organımız olduğundan, anlamadığın bir şeye yanıt aradığında makul bir aday gibi görünüyor. Daha doğrusu, onun hakkında daha az şey bildiğimiz zamanlarda öyle görünüyordu.

Parks: İçselciliğe güçlü itirazların olduğunu biliyorum, bunları ifade etmek için sabırsızlandığını da hissedebiliyorum. Ama önce bu teorinin tam olarak ne olduğunu ve ne iddia ettiğini netleştirelim. Örneğin içselcilik bilincin uzayda konumlanmış fiziksel bir nesne olduğunu öne sürüyor mu?

Manzotti: İçselciliğin birçok kolu var, ama genel olarak ve ilk başta, evet. Fikir 1950’lerde David Armstrong ve J. J. C. Smart gibi

insanlar tarafından şekillendirildi. Bilincin sinirsel süreçler—ya da belli sinirsel süreçler— *olduğu* fikrini öne sürdüler. Bu son derece saygıdeğer hipotezi ortaya atmalarından sonra bir biliminsanı ordusu kolları sıvayıp bunu ampirik olarak kanıtlamaya girişti. Ve aslına bakarsan son elli yılda, o fevkalade incelikli elektriksel ve kimyasal aktiviteleriyle beyni kurcalamak ve keşfetmek için gelişmiş aletler yapma konusunda büyük ilerleme kaydettik.

Parks: Ve?

Manzotti: Sinirbilimciler kuşkusuz *bilincin* muazzam sayıda *korelatını*, yani beynin bilinçle *bağıntılı* kısımlarını buldular; her türlü duyu deneyimi sırasında beynin hangi bölümlerinin aktif olduğunu ve bu aktivitelerin doğasını tespit ettiler. Bunlar son derece ilginç ve bilimsel olarak da gayet sağlam bulgular.

Parks: Bir “ama” geliyor sanki.

Manzotti: Eh, bilincin *korelatı* bilincin kendisi demek değil. Biliminsanları AIDS veya DNA’yı araştırırken bunların kendisini arıyor, korelatlarını değil. Bu bir sorun: Sinirsel korelattan —bir şeyi deneyimlediğimde sinir aktivitesi olduğu olgusundan— o şeyin kendisine, deneyime nasıl geçeceğiz? Bertrand Russell’ın adeta alaycı bir şekilde söylediği gibi, çikolatalı dondurmayı yaladığında beyindeki hiçbir şey çikolata tadında değildir. Elbette bir deneyimin beynin dışında da korelatları vardır: duyu organları —gözler, kulaklar, burun, deri, tat alma cisimcikleri— ve tabii ki deneyimlediğimiz nesnenin kendisi: ışık, ses dalgaları, çikolatalı dondurma vs. Bilincin konumunu tespit etmeye çalışırken neden beyindeki korelatlara ayrıcalık tanıyalım? Neden...

Parks: Orada dur bakalım! Bugünlük bu kadar yeter. Bilinci dünyada oluşumuza eşlik eden duygu olarak tanımladık. Varlığının dünyaya dair anlayışımız açısından teşkil ettiği açmaza şöyle bir

göz attık. Bilincin nerede yer aldığına yönelik baskın bilimsel görüşü beyan ettik: beyinde. Bir sonraki sohbetimizde içselciliğin bazı iddialarını, bunların gerçekliğe dair güncel bilimsel açıklama açısından içerimlerini ve içselcilerin teorilerini kanıtlamakta yaşadıkları zorluklara nasıl tepki verdiklerini ele alalım istiyorum. Çünkü kesinlikle teslim olmuş değiller. Bilakis. Dolayısıyla iyi hazırlan.

2

Bilincin Rengi

Dünyada renk yoktur, diyor Galileo, renkler sadece kafamızdadır. Zihin üzerine ilk diyalogumuzda, Riccardo Manzotti'yle, "bilinç" derken hayatta oluşumuza eşlik eden duyguyu, dünyayla mekanik bir şekilde etkileşim kurmaktan ziyade onu deneyimlediğimiz olgusunu kastettiğimizi belirttik. Ayrıca geleneksel bilimin bu olguyu açıklayamadığına ve gerçekliği anlatırken onu dışarıda bıraktığına değindik. Öte yandan bilincin nerede meydana geldiğine dair baskın bir anlayış var: beyinde. Bu "içselci" veya kafanın içini işaret eden yaklaşım, Galileo'nun renk, koku ve ses gibi şeylerin dış dünyada değil de sadece beyinde olduğu görüşünü paylaşıyor. "Gerçekliği gerçekte olduğu gibi algılayabilseydiniz," diyor ünlü sinirbilimci David Eagleman, "renksiz, kokusuz, tatsız sessizliği karşısında hayrete düşerdiniz." Riccardo'yla bugün sormak istediğimiz soru, sinirbilimcilere göre rengi nasıl gördüğümüz. Bu deneyimin tamamen kafamızın içinde olduğuna inanmanın içerimleri neler? Ve biliminsanları bu teoriyi kanıtlama konusunda karşılaştıkları zorluklara nasıl yanıt verdiler?

– Tim Parks



Tim Parks: Riccardo, içselciler bilinçli deneyimden bahsederken sık sık *qualia* kelimesini kullanıyorlar. Bununla temel bir duyumu, bir şeyin verdiği duyguyu kastediyorlar ve en sevdikleri örneklerden biri de renkleri görme biçimimiz, renk deneyimimiz. Peki nasıl oluyor da renkleri görüyoruz?

Riccardo Manzotti: Bunu cevaplamadan önce dikkatimizi kullandığımız dile yöneltelim, çünkü bütün bu olayı düşünme biçimimizi belirliyor olabilir. Çoğu insan bir renk veya renkli bir nesne gördüğünü söyler – sarı bir muz mesela. Dolayısıyla bir özneniz ve bir de nesnemiz var demektir: Bir insan sarı bir muz görüyor. Biliminsanları ve filozoflar bir deneyim, duygu veya *qualia*'ya sahip olduğumuzdan bahsediyorlar. Bu durumdaysa üç şey var demektir: bir özne, bir nesne (muz mesela) ve bir duygu, kafamızın içinde. Bence her iki konuşma biçimi de potansiyel olarak yanıltıcı.

Parks: Deneyime dair standart görüşlerin dile yerleşmiş olması kaçınılmaz herhalde, ama bu meseleyi başka bir zamana bırakamaz mıyız?

Manzotti: Bırakabileceğimizden pek emin değilim. Aslına bakarsan özne-nesne ayrımı –buna bir duygu veya “algı”nın eklenmesi de cabası– renk konusuyla özellikle alakalı.

Parks: Nasıl?

Manzotti: Senin de dediğin gibi, bilim bize dünyada renk olmadığını, rengin sadece beynimizde ortaya çıktığını söylüyor. Ama ilk sohbetimizde tartıştığımız gibi, biliminsanları ne olup bittiğini görmek için beynin içine baktıklarında sadece milyarlarca nöronun elektrik impulsları ilettiğini ve kimyasal maddeler salgıladığını

ğını görüyorlar. Bilincin korelatları dedikleri şeyleri buluyorlar, bilincin kendisini değil – veya bu durumda, rengin korelatlarını buluyorlar, kendisini değil. Kafamızın içinde sarı bir muz yok, sadece gri madde var.

Parks: Anladım. Dış dünyada renk yok ama rengi kafamızın içinde de bulamıyoruz. İyi de o zaman nerede? Işın ilginç yanı, çoğu insan için hiçbir problem yok. Kırmızı trafik ışığı gördüklerinde durmaları gerektiğini biliyorlar. Diğer insanların da duracağına güveniyorlar. Çoğumuz renkleri görme ve hatta karıştırma konusunda kendimizden gayet eminiz. Renk bize bir dış gerçeklik olarak görünüyor, öznel bir sanrı olarak değil.

Manzotti: Kesinlikle! Hiçbir şeyden şüphelenmeyen sokaktaki insan sana nesnelerin renklere *sahip olduğunu* ve bunun onların niteliklerinden biri olduğunu söyleyecektir – örneğin muzumuz tam da on beş santim boyunda olduğu gibi gayet net bir şekilde sarı değil mi? Ne yazık ki değil, çünkü muzların *sadece belli bir ışıkt altında* sarı olduğu kolayca gösterilebilir. Işığı değiştirdiğinde muz yeşil görünebilir. Ama daima on beş santim boyunda olacaktır.

Parks: Rengin ışığın kırılması veya ayrışmasıyla oluştuğunu sanıyordum.

Manzotti: Okullarda hâlâ yaygın bir şekilde öğretilen diğer geleneksel iddia da bu: renklerin *ışıkta* var olduğu veya farklı renklerin *ışığın farklı dalga boyları* olduğu. Tabii ki akla hemen gökkuşağının renkleri geliyor. Ama bu açıklama da yüzde yüz doğru değil. Sözgelimi ortam farklıysa aynı dalga boyu farklı renkler yaratır. Hakkını vermek lazım, olası tüm renklerin yelpazesi anlamındaki “spektrum” kelimesini İngilizceye kazandıran Newton’ın kendisi, nihayetinde renklerin gerçek anlamda ışığın içinde olduğu fikrini reddetmişti. “Zira kesin konuşmak gerekirse Işınlara renkli değildir. İçlerinde şu veya bu Rengin Duyumunu yaratma

Güç ve Eğiliminden başka bir şey yoktur.” Üç yüz yıl sonra bugün renklerin gerçekte ne olduğu ve nerede bulunduğu sorusu gizemini hâlâ koruyor.

Parks: Halbuki bir sürü sinirbilim kitabı bize renkleri nasıl algıladığımızı anlattığını iddia ediyor.

Manzotti: Öyle gerçekten de. On dokuzuncu yüzyıldan beri biliminsanları sinir sisteminin içinde renkleri arıyor. Önce renklerin, retina veya optik sinirin beynin diğer bölgelerine gönderdiği sinyallere dahil ettiği nitelikler olduğu hipotezi üzerinde çalıştılar. Ama tatmin edici bir şey bulunamadı; bulabileceklerini neden düşündükleri de açık değil. Yirminci yüzyılda nörofizyologlar beynin giderek daha derinlerine inerek renk deneyimiyle ilgili olduğuna inandıkları nöronların aktivitelerini takip ettiler. Nihayet 1973’te sinirbilimci Semir Zeki, başın arka tarafındaki oksipital lobda bulunan görme korteksinin V4 adı verilen kısmının renk algısından sorumlu olduğuna dair kanıt sunduğunda –o bölgenin hasar görmesi halinde renk algı ve belleğinde kayıp oluyordu zira– geçici bir fikir birliğine varıldı. Ama sonraki araştırmalardan meselenin daha karmaşık olduğu ve başka bölgelerin ve nöronların da olaya dahil olabildiği sonucu çıktı. Kısacası bu konuda hâlâ haretli bir tartışma sürüp gidiyor.

Parks: Bilimin renge bakışının tarihini araştırmak için bu kadar vakit harcamanı takdir ediyorum, ama bana çağdaş sinirbilimin bu konuda baskın bir görüş sunmadığını mı söylüyorsun?

Manzotti: Ders kitaplarında anlatılan mevcut görüş şöyle: Dünya-daki nesneler ışığı yansıtır, baskın kaynak güneş ışığıdır ve ışık türü açısından bir nevi varsayılan ayardır. Ne var ki her nesne bu ışığın sadece bir altkümesini yansıtır. Bu altkümeden olan ışınlar retinamıza girer ve bir hücre peteğini uyarır; konik biçimlerinden dolayı koni hücreleri denen bu hücrelerin işlevi, görünen spektrumun farklı bölümlerine farklı tepki vermektir (çok geniş olan

elektromanyetik spektrumun yalnızca küçük bir bölümünün görünür olduğunu hatırlıyoruz elbette). Çoğu insanda –hayvanlar farklıdır tabii– üç çeşit koni hücresi vardır ve bunlara kısa, orta ya da uzun dalga boylarına daha fazla tepki vermelerine bağlı olarak sırasıyla S, M ve L koni hücreleri denir. Bu hücrelerin “çıktıları” önce retinada birleştirilir, ardından optik sinir aracılığıyla çeşitli kortikal bölgelere gönderilir – meşhur V4 de dahil. Bildiklerimiz bundan ibaret.

Parks: Riccardo, bana bütün açıklamayı “renk” kelimesini hiç kullanmadan yaptın.

Manzotti: Biliyorum! Tuhaf bir şekilde, renk kavramına ihtiyaç duymayan bir renk teorisi bu. Sanırım sebep şu: Retinadan çıkan sinir sinyallerini optik sinir ve beyin boyunca ne kadar dikkatli bir şekilde takip edersen et, renge benzeyen veya renk algısını açıklayan bir şeyle karşılaşmıyorsun. Neredeyse renk kavramının renk bilimi için gereksiz olduğunu söyleyebilirsin, tabii eğer...

Parks: Eğer?

Manzotti: Eğer bilinci tekrar tabloya dahil etmezsek. Renkler bizim *deneyimlediğimiz* bir şey, bireysel ve toplu olarak. Ama renk deneyimimiz olmasaydı, bilimin onun var olduğunu düşünmesi için bir neden olmazdı. Ortada sadece elektromanyetik dalgaların elli tonu ya da daha doğrusu elli bin tonu olurdu. İşte bu yüzden Gerald Edelman gibi Nobel ödüllü biri bile gerçekliğin aslında renksiz olduğunu söyleyebiliyor; çünkü gerçekliğin gerçekte bir birey olarak deneyimlediği gibi değil de bilimin bize söylediği gibi olduğunu düşünüyor.

Parks: Ama bu “resmi” görüşün içerimleri çok derin. Birincisi, algılarımızın dış dünyadan tamamen ayrı olduğunu, kafatasımızın içinde adeta bir duvarla çevrili bulunduklarını ima ediyor. İkincisi –ki bu da birincinin bir sonucu– hepimizin hatalı olduğunu ve

gerçekliğin gerçekte nasıl olduğunu öğrenmek için bilimin otoritesine ihtiyaç duyduğumuzu ima ediyor. Dolayısıyla bilimsanlarına hatırı sayılır bir iktidar veriyor.

Manzotti: Şurası açık ki modern bilimin yapılabilmesi için nesnenin öznenen ayrılması gerekiyordu; sadece elit bir âlim grubu asıl gerçeği bilebilirdi. Modern bilimin kurucusu olan Galileo'nun aynı zamanda Platoncu olduğunu hatırla; Platon ise kendi şehrinin elit tabakasının bir üyesi ve entelektüel soruşturmayı sıradan insanın erişemeyeceği bir yere koyan ilk filozoftu; yani ona göre insan mağarada kapana kısılmış bir halde duvardaki gölgeleri izlerken gerçeklik dışarıda, onun ulaşamayacağı bir yerdeydi.

Parks: Sanırım Galileo'yu okuduğumda beni en çok rahatsız eden şey, bizi duyularımızı çarpıtmaya, onlara kasten karşı gelmeye teşvik etmiş olmasıydı; Francis Bacon da bu çağrıya uymuştu.

Manzotti: Kesinlikle. *Far la ragione tanta violenza al senso.** Bilim sana dünyanın renksiz olduğunu söylüyorsa, aslında her yerin rengârenk olduğu yolundaki algınla mücadele etmek zorundasın.

Parks: İlk diyalogumuzda bilincin gerçekliğe dair mevcut bilimsel model için bir zorluk teşkil ettiğini çünkü bilimdeki hiçbir şeyin bilincin varlığını öngörmediğini söylemiştin; şimdiyse bir adım daha ileri giderek bilincin bilimle sokaktaki insan arasında bir tür savaş meydanı olduğunu söylüyorsun – bilim bize bilinçli deneyimin, örneğin renklerin beyin merkezli bir yanılsama olduğunu söylerken, sokaktaki insan için bu, gerçekliğin ta kendisi.

Manzotti: Evet. Şöyle denebilir: Bilim en başından beri sıradan gözlemciyi belli bir mesafede tutmaya çalışıyor çünkü sıradan in-

* Galileo'nun *İki Büyük Dünya Sistemi Hakkında Diyalog* adlı eserindeki bir pasajı gönderme. Söz konusu pasajda Galileo, aklın duyuları zapturapt altına almasından dem vurur. –Ç.n.

sanın deneyimi –bu durumda renk– bilimin gerçekliğe dair matematiksel betimlemesinin saflığını bozuyor (Platon ve hatta Newton’a göre her doğa yasasının ilahi bir yasa olduğunu hatırla). “Gerçeklik algımız,” diyor Eagleman, “dışarıda ne olup bittiğinden ziyade beynimizin içinde ne olup bittiğiyle ilgili.” Kısacası, deneyimimiz bir tür halüsinasyon. Dünya renksiz. Muzun sarı rengi bir fantazi. Dahası...

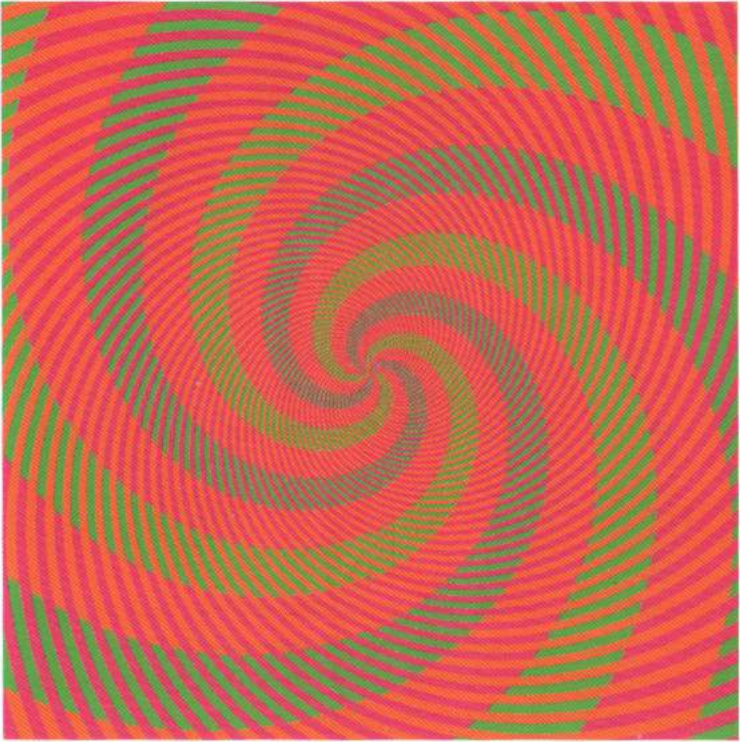
Parks: Dur bir dakika! Toplumsal içerimlerden bahsettiğim için kabahatin bende olduğunu biliyorum ama konu iyice dağılacak diye korkuyorum. Konumuzu renkle ve renge dair içselci görüşle sınırlı tutabilir miyiz? Meseleyi özetleyebilir miyiz? Yoksa başlangıç noktası olarak rengi seçmekle hata mı ettim?

Manzotti: Eh, bilincin sinirbilimsel, içselci betimlemesiyle gündelik hayattaki deneyimimiz arasındaki uçurumu öne çıkaran bir konu seçtiğine şüphe yok. Bunu Kitaoka illüzyonu denen bir şeyle çözmeye çalışayım. Akiyoshi Kitaoka bizim yanılmaya ne denli yatkın olduğumuzu göstermek, tabiri caizse beyinlerimizi süçüstü yakalamak için türlü türlü optik “illüzyon” yaratmış bir biyolog ve psikolog. Sağdaki spirallere bir bak.

Buna baktığımızda mavi, yeşil ve pembe spiraller görüyoruz. Ne var ki Kitaoka yeşil ve mavi gibi görünen spirallerin aslında aynı olduğunu çünkü ince şeritlerin arasındaki piksellerin aynı olduğunu söylüyor. Dolayısıyla birini yeşil diğeriye mavi görmemiz bir illüzyon.

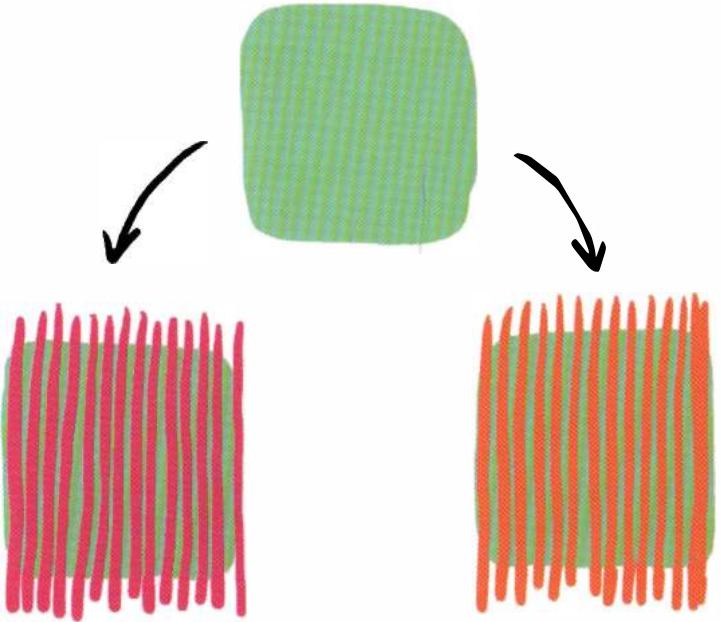
Parks: Kusura bakma ama gerçekten anlamadım.

Manzotti: Görüldüğünden daha basit. Bilgisayar bilminde mühendisler kırmızı, yeşil ve maviye tekabül eden üç temel dalga boyunu piksel adı verilen noktalar halinde birleştirmenin bir yolunu buldular. Renkleri RGB üçlüsü dedikleri bir şey aracılığıyla betimliyorlar – karışımındaki üç dalga boyunun niceliğini belirten üç



Kitaoka illüzyonu

Bu şekle baktığımızda mavi, yeşil ve pembe spiraller görüyoruz. Ne var ki Kitaoka yeşil ve mavi gibi görünen spirallerin aslında aynı olduğunu çünkü ince şeritlerin arasındaki piksellerin aynı olduğunu söylüyor. Dolayısıyla birini yeşil diğeriniyse mavi görmemiz bir illüzyon.



Manzotti, Kitaoka illüzyonunu açıklıyor.

Altındaki iki kutunun rengi üsttekiyle aynı olduğu halde bize farklı görünüyor. Bu da aynı piksellerin daima aynı renk olarak görünmesi gerektiği iddiasını çürütüyor.

rakam. Muazzam sayıda renk üretmeyi mümkün kılan kabataslak ama etkili bir yöntem bu (laptop ekranında mesela). Ne var ki göreceğin rengi tek bir RGB üçlüsüne bakarak tahmin edemezsin, tıpkı bir dalga boyuna bakarak da tahmin edemeyeceğin gibi, çünkü farklı çevrelerde bu üçlüler farklı renkler deneyimlememize yol açacaktır, burada Kitaoka'nın spirallerinde olduğu gibi. Yeşil ve mavi spiraller için RGB değerlerine bakarsan gerçekten de aynı olduklarını göreceksin (0, 255, 150); farkı yaratansa spiraller boyunca uzanan şeritlerin rengi (spiral yeşil olduğunda turuncu, mavi olduğunda macenta).

Görünenle gerçeklik arasında bir mesafe olduğunu göstermeyi hedefleyen Kitaoka, iki spiraldeki RGB üçlülerini aynı olduğuna göre onları aynı renk olarak deneyimlememiz gerektiğini, aksi halde bunun bir illüzyonun kurbanları olduğumuz anlamına geldiğini söylüyor. Sana görselin daha daha kaba bir versiyonunu çizdim [soldaki sayfada].

Parks: Müthiş.

Manzotti: Ama pek bir yardımı olmuyor! Herkes mavi spiraller ve yeşil spiraller olduğunu görebilir. Ve herkes *görüyor da* – veya en azından normal görüş dediğimiz şeye sahip olan herkes. Aynı piksellerin daima aynı renk olarak görünmesi gerektiğinde ısrar etmek ve görünenle gerçekliğin birbirinden farklı olduğunu söylemek yerine bilim bilinçli deneyimin gerçekliğini kabul etmeli ve rengin ne olduğuna dair kendi bariz biçimde kusurlu anlayışını sorgulamalı.

Parks: Sinirbilimci Christof Koch'un renk deneyimimizin bir “sah-tekârlık” olduğunu söylediğini hatırladım şimdi. David Eagleman da görmenin “incelikli düzeltme numaraları”nın sonucu olduğundan dem vuruyor. Filozof Eric Schwitzgebel bizi gördüğümüz her şey hakkında “cahil ve hata yapmaya meyilli” olmakla suçluyor. Sanki dünyayı görme biçimimizde bir özensizlik ve tembellik var-

mış gibi tartışmaya ahlaki bir ton karıştırılıyor. Bir şeyleri bilimin algılamamız gerektiğini düşündüğü gibi algılamadığımız için suçlanıyor ya da küçümseniyormuşuz gibi bir hisse kapılıyoruz.

Manzotti: Kesinlikle. Kitaoka illüzyonu –ki onun gibi bir sürü var– Galileo geleneğindeki bilimin iddialarıyla bilinçli algımızın geçerliliğinin çarpıştığı bir parlama noktası haline geliyor.

Parks: O zaman soru şu: Kim inkâr halinde? Renklere dair yetersiz bir anlayışı olan bilim mi yoksa renkleri deneyimleyen sıradan birey mi?

Manzotti: Aynen, dolayısıyla belki de yapmamız gereken, bilincin dünyanın bir “temsili” olduğu fikrinin ötesine geçmektir. Belki bilinç gerçekliğin ta kendisidir. Veya belki en başta ima ettiğim gibi, bütün bu tartışmanın arkasında yatan özne-nesne ayrımını bir kenara bırakmamız gerekiyordu.

Parks: Belki de öyledir, ama bugün değil. İçselcilerin beynin bilinci nasıl ürettiğini, o renksiz dünyanın nasıl renklendiğini gösterme konusunda en azından şimdiye kadar sergiledikleri başarısızlığa nasıl yanıt verdiklerine bakacağımıza söz vermiştim. Ama şimdi görüyorum ki biraz fazla zorlu bir hedefmiş. Bunu şu soruya cevap arayacağımız bir sonraki diyaloga bırakalım: İçselciler nasıl oluyor da senin bariz bir şekilde savunulamayacağını düşündüğün bir görüşü savunuyor ya da savunmayı teklif ediyor?

Bilgi / Enformasyon Kokar mı?

İlk iki diyalogumuzda dünyaya dair bilinçli deneyimimizin nasıl ortaya çıktığına ilişkin standart ya da “içselci” görüşü sunduk: Çok kabaca söylersek, bu görüşe göre gözler, kulaklar, burun gibi duyu organlarından “girdi” alan beyin bunları bilinç diye bildiğimiz fiziksel fenomene –muhtemelen hayatımızdaki en önemli fenomene– dönüştürür. Ayrıca özellikle renk algısı çerçevesinde, biliminsanları için bunun nasıl gerçekleştiğini ve hatta gerçekleşip gerçekleşmediğini göstermenin ne kadar zor olduğuna işaret ettik. Biliminsanları beyindeki aktiviteyle belli türde deneyimler arasında bağlantı kurabilmekle birlikte, bu aktivitenin deneyimin kendisi olduğunu söyleyemiyorlar. Aslına bakılırsa bir deneyimle ilgili sinir aktivitesi çoğunlukla bambaşka bir deneyimle ilgili sinir aktivitesinden neredeyse ayırt edilemez gibi görünüyor. Yine de içselci model hâlâ baskın durumda ve gerek ders kitaplarında öğretilmeye gerekse televizyon belgeselleri ve popüler bilim kitaplarıyla daha geniş bir kitleye ulaştırılmaya devam ediyor. Dolayısıyla bugünkü sorularımız şunlar: İkna edici bir kanıt yokken bu fikir birliği niye? Ve içselciler bilimi ilerletmek adına hangi yeni fikirleri keşfediyorlar?

– Tim Parks



Tim Parks: Riccardo, benim soruları cevaplamam değil sormam lazım, biliyorum. Ama bu fikir birliğinin nedenlerinden birinin beyinle bilgisayar arasında kurulan analojinin fazlasıyla etkisi altında olmamız olduğunu öne süreceğim. Örneğin geçenlerde okuduğum, koku duyusuyla bağlantılı olan sinir aktiviteleriyle ilgili bir makale şöyle başlıyordu: “Lateral entorhinal korteks koku bilgisini işleyip burun soğanından hipokampusa iletir.” “Girdi”, “çık-tı”, “kod”, “kodlamak” ve “kodunu çözmek” gibi tabirler gırla gidiyordu. Bunların hepsi kulağa çok tanıdık geliyor, sanki tam olarak ne olup bittiğini biliyormuşuz gibi.

Riccardo Manzotti: Bilinç sorununa yönelik bir yaklaşım olarak içselcilik (yani bilincin tamamen kafada üretildiği fikri) ile bir disiplin olarak sinirbilimi birbirinden ayırmamız lazım. Sinirbilimciler beynin haritasını çıkarma ve orada olup bitenleri –hangi nöronların diğer hangi nöronlara ne sıklıkta impuls gönderdiğini, hangi kimyasal alışverişlerin olduğunu vs.– somut olarak analiz etme konusunda muazzam bir gelişme kaydettiler. Ama haklısın, deneylerini bilgisayar analojisiyle –özellikle bilgi işleme ve veri depolama çerçevesinde– tarif etmeleri, bilincin ne olduğunu anlamaya yakın oldukları yolunda yanlış bir izlenim verebilir.

Fizyologlar bedenın başka kısımlarından –bağışıklık sistemi, böbrekler, kan dolaşımı– bahsederken biyoloji dilinden başka bir şey kullanma ihtiyacı duymuyorlar. Sözgelimi karaciğer hakkın-da bir makale okuduğunda, biyokimyasal mekanizmalardan söz edildiğini görürsün: metabolitler, iyon homeostazisi, asetaminofen zehirlenmesi, sepsis, enfeksiyon, fibroz ve benzerleri – hepsi de gerçek fiziksel koşullara atıfta bulunan terimler. Ama beyin söz konusu olduğunda nöronların birdenbire kimyasallar yerine “bilgi” işlemeye başladığını görüyoruz.

Parks: Bunun nedeni, başka organların ne yaptığını –yani her birinin bedendeki hangi fiziksel süreçlerden sorumlu olduğunu– bilmemiz ama bütün bu sinir aktivitesinin neye yaradığından emin olmamamız mı acaba?

Manzotti: Tam tersi. Sinir aktivitesinin davranışı kontrol ettiğini gayet iyi biliyoruz; sinir sistemi karmaşık dış koşullara uygun tepkiler vermek üzere evrilmiş ne de olsa. Asıl soru şu: Aynı zamanda bizim için içsel bir zihinsel tiyatro –David Chalmers’ın “kafadaki film” dediği şeyi– oynatmak üzere de mi evrildi? Veya “bilgi işlemek” üzere? Önde gelen iki sinirbilimci, Stanislas Dehaene ve Jean-Pierre Changeux, yakınlarda şöyle bir iddiada bulundu: Bilinci açıklamak için “dışarıdan veya içeriden gelen bir bilgi parçasının nasıl bilinçdışı işleme sürecinin ötesine geçip bilinçli işleme sürecine erişim sağladığını, böylece raporlanabilir bir öznel deneyimin varlığıyla nitelenen bir geçiş gerçekleştiğini” göstermemiz gerekir. Burada herhangi bir fiziksel şeye dair neredeyse tek kelime yok.

Parks: Peki bilgi/enformasyon* kavramını beyindeki kimyasal alışverişlere bağlamak gerçekten de mümkün değil mi? Ne de olsa bilgisayar kullanırken bilgi girdisi elektrik sinyalleri aracılığıyla ilerliyor ve çıktı elde ediliyor. Aynısı beyin için de söz konusu olamaz mı? Filozof Luciano Floridi “Bilgi fiziksel bir fenomendir, termodinamiğin yasalarına tabidir,” dememiş miydi?

Manzotti: Bak şimdi, bir şey fiziksel olarak varsa ve termodinamik yasalarına uyuyorsa, onu somut olarak bulabilirsin. Elektronların varlığı tahmin edildi ve ardından bulundu. Aynı şekilde Neptün

* İngilizce *information* kelimesinin Türkçedeki tam karşılığı “enformasyon” olmakla birlikte, dilimizde “bilgi” kelimesi aynı zamanda “enformasyon” anlamına da geldiği ve bu anlamda kullanımı yaygın olduğu için metin boyunca her iki karşılık da kullanılmıştır. –ç.n.

gezegeni ve daha bir sürü şey de öyle. Ama bilgi ya da veri/data bir şey değildir. Belli bir amaca hizmet ettiği için varsaydığımız bir fikirdir; öte yandan *fiziksel* olarak, nedensel zincirde kendi içinde bir varlık olarak yoktur. Bir bilgisayarın veya beynin içine baktığımızda maalesef bilgiyi ya da veriyi *görmeyiz* ve hatta sap-tamayız. Fiziksel şeyler görürüz: bilgisayardaki voltaj seviyeleri, beyindeki kimyasallar gibi.

Parks: Yani diyorsun ki, bir bilgisayarda veya beyinde olup biten her şey bilgi ya da veri gibi kelimelere başvurmadan da eksiksiz bir şekilde ve gereğince tarif edilebilir?

Manzotti: Kesinlikle. Bir pili tarif ettiğini düşün; elektriğe atıfta bulunman gerekir. Bu nesnenin vazgeçilmez bir parçasıdır elektrik. Ama beynin, hatta bir hesap makinesinin ne yaptığını tarif ederken her şey nedensel süreçler, kimyasal salgılar ve voltaj değişimleri üzerinden, bilgi kelimesi hiç kullanılmadan tam olarak betimlenebilir.

Parks: Ama o zaman bilgi ya da enformasyon *ne*? Nasıl oluyor da Floridi öyle iddialarda bulunabiliyor? Bilinç tartışmasında bilginin nasıl bir rolü olabilir?

Manzotti: Bir yanda kelimenin genel kullanımdaki anlamı var elbette: “Bir şey hakkında iletilen olgular ve veriler.” Otobüs altıda kalkıyor. Dün yağmur yağdı. Para çekme makinesi arızalı. Bu anlam on beşinci yüzyıldan beri İngilizcede var.

Parks: Ve?

Manzotti: Ve bir de matematikçi Claude Shannon’ın 1949’da bilişim teknolojisi açısından yaptığı tanım var. Shannon teknolojik cihazlar aracılığıyla hassas bir iletişim gerçekleştirmekle ilgileniyor ve bilgi ya da enformasyonu, belli bir kanalın bir kaynakla alı-

cı arasında kelimeleri, imgeleri veya sesleri başarılı bir şekilde iletme olasılığının tahmini olarak tarif ediyordu.

Parks: Kusura bakma ama “kanal”la tam olarak ne kastediyorsun? Kafam karıştı.

Manzotti: Kanal iki ayrı olayın birbirine bağlanmasına izin veren fiziksel yapı ya da koşullardır – Romeo Juliet’e aşk dolu sözcükler söylerken ortaya çıkan hava basıncı dalgaları, bastığın düğmeyle yanan ışık arasındaki tel, telefonunda birtakım harfler tuşlamanla karşı tarafın kendi telefonunda bunları okuması arasında olup biten her şey gibi. Temel olarak Shannon verilerin herhangi bir şekilde iletimini en basit yapıtaşlarına yani “bit” dediği bir dizi evet/hayır sorusuna indirgiyordu. Sekiz bit bir bayt yapıyordu. Bu yeni görünümüyle bilgi ya da enformasyon belli bir kanal aracılığıyla kaç evet/hayır sorusu sorulup cevaplanabileceğini söyleyen bir sayı olarak ifade ediliyor. Örneğin bir megabayt böyle soruların yaklaşık sekiz milyonunu içermek kapasitesine işaret ediyor. Akıllı telefonun ekranda bir fotoğrafı nokta nokta bir araya getirerek göstermek için birkaç milyon bite –evet/hayır sorusuna– ihtiyaç duyuyor. Ama *cihazın içinde* bir anlam içeriği, veri veya imge yok; nedensel zincir boyunca parmağını üzerine koyup, “Bilgi burada işte!” diyebileceğin bir nokta yok.

Parks: Şöyle diyebilir miyiz: Bir cep telefonunda, benim konuşan sesimle senin duyan kulağın arasındaki havada bulunandan daha fazla bilgi yoktur. Ya da bir radyo vericisiyle alıcısı arasındakinden.

Manzotti: Gayet rahat diyebiliriz. Bilgi burada herhangi bir kanalın iki olay –konuşma ile duyma ya da harfleri tuşlama ile okuma– arasında eşleştirme yapma kapasitesinden ibaret sadece. Bu olaylar *arasındaki* bir şey değil. Alıcı tarafında sesi duyacak veya harfleri okuyacak biri yoksa ortada bilgi yok demektir çünkü bu durumda elimizde iki olay yoktur.

Parks: Peki sinirbilimciler beyinle ilgili olarak bilgi *işleme* sürecinden bahsettiklerinde ne kastediyorlar? Örneğin peynir kokusu alan bir farenin beyni söz konusu olsun.

Manzotti: Açıkçası bu biraz “Güneş battı” dememize benziyor. Güneşin gerçek anlamda batmadığını biliyoruz elbette, ama bu hoş bir ifade ve bizi bir yığın açıklamadan kurtarıyor. “Bilgi” kavramındaki sorun, onu Floridi’nin yaptığı gibi düz anlamıyla almaya başladığımızda ortaya çıkıyor. Bilgi diye fiziksel olmayan zihinsel bir şey gerçekten varmış gibi düşünmeye başlıyoruz. Altan alta bir ikilik ortaya çıkıyor, sanki beyin bir yandan organik madde diğer yandan da “bilgi” denen gizemli, soyut bir şey içeriyormuş gibi. Aslında Floridi “fiziksel nesne ve süreçlerin kilit bir rol oynadığı” materyalist bir bakış açısından “bilgisel” bir bakış açısına geçmekten bahsediyor, sanki fiziksel olmayan bir varoluş alanı mevcutmuş gibi.

Ne var ki doğru bilimsel kullanımıyla –ki çoğu sinirbilimci bunu böyle görecektir– “bilgi işleme” sadece, fiziksel bir sistemin –bir bilgisayarın, insan bedeninin veya beynin– birtakım olayların nedensel etkilerini başka olaylara iletmelerini mümkün kılması anlamına gelir. Fare peynirin kokusunu tanıyıp ona doğru ilerlediğinde, peynir burun soğanında birtakım etkiler yaratır, bu etkiler de lateral entorhinal kortekste bazı etkilere neden olur ve onlar da hipokampusa etki eder vs. Ama bu çok çeşitli ve son derece karmaşık organik değişimlerden ayrı olarak iletilen soyut bir “mesaj”, bir kod veya “peynir”in kodlanmış bir temsili yoktur. Bilgi ve bilgi-işleme kavramları bütün bu nedenselliğin üstüne inşa edilir. Her türlü tasavvurun veya kolay açıklamanın ötesine geçecek kadar karmaşık bir nedensellik zincirini betimlemek için kullanılan bir tür kısaltmadır bunlar.

Parks: Ama zincir bir yerde bitiyor mu? “Her şeyin vardı, bilinçli deneyimin gerçekleştiği yer burası” diyebileceğimiz bir nokta var mı?

Manzotti: Maalesef yok. Nedensellik zinciri bitmek yerine dallanıyor ve her dal sürekli olarak bir ileri bir geri işleyerek girdi kadar çıktı veya geribildirim üretiyor. Bu anlamda, beyin BT (bilgişim/bilgi teknolojisi) cihazlarından tamamen farklı, çünkü bu cihazlar daima bir yerlere –genellikle ulaşan mesajı okuyan bir insana, yani konuştuğumuz iki olayın ikincisine– götüren kanallardan ibaret.

Parks: Pekâlâ, dur da şimdiye kadar söylediklerini özetlemeye çalışayım. Çoğunlukla içselci olan sinirbilimciler bizi beynin fazlasıyla karmaşık kimyasal ve elektronik aktivitesi hakkında bilgilendirmeye devam ediyor. Ama bu arada neredeyse her daim kullandıkları bilgisayar metaforu, olan bitenin sadece organik değil aynı zamanda “zihinsel” olduğu, beynin bilinci ürettiği, anıları depoladığı, temsillerin şifresini çözdüğü ve veriyi işlediği izlenimini veriyor. Dolayısıyla genel bir vaat ve beklenti duygusu var, ama aslında bilincin kendisine dair bir açıklamaya yaklaşıyor değiliz çünkü nöronların organik olarak yaptıklarını daha ince detaylarla tarif etmekten başka bir şey yapmıyoruz.

Manzotti: Katılıyorum. Şunu da ekleyebilirim: İnsanlar muhtemelen bu durumdan pek şikâyetçi değiller, ne de olsa nasıl da harikulade ölçüde karmaşık olduğumuza ve biliminsanlarının ne kadar zeki kimseler haline geldiğine dair düzenli ve çoğunlukla melodramatik haberler alıyoruz – tabii bu arada bilincin gizemi de mutlu mesut korunuyor. Kısacası kendimizi her açıdan özel hissedebiliyoruz.

Parks: Konudan sapmayalım. Bu durumun farkında olan bazı içselciler başka önerilerde bulundular. Yanılmıyorsam David Chalmers bilginin bir nevi gizli hayatı olduğunu öne sürdü – bunu senin açıklayabileceğini umuyorum. Giulio Tononi “entegre bilgi” ve “belirme” (*emergence*) kavramlarını içeren incelikli bir teori geliştirdi.

Manzotti: Chalmers da Tononi de bilginin işlenmesini bilinçli zihne giden yolda bir tür ara adım olarak görüyor gibiler. Bunun pek açıklayıcı olduğunu sanmıyorum çünkü bilincin nöronlardan nasıl ortaya çıkıp “belirdiğini” hayal etmek zorsa, bilgidен nasıl “belirebileceğini” idrak etmek daha da zor – ne de olsa daha önce de söylediğimiz gibi, bilgi fiziksel bir şey değil, hatta aslında bir “şey” bile değil. Başka bir deyişle, bilgi ya da enformasyon bilinçli deneyim gibi doğal bir fenomenin temelini oluşturamaz, zira bilinçli deneyim –bunu daima hatırlamalıyız– bir *şeydir*, uyanık olduğumuz her an deneyimlediğimiz fiziksel bir fenomendir.

Parks: Bu görüşleri birer birer ele alalım. Bilginin Chalmers’ın ortaya attığı bu ikili doğası nedir?

Manzotti: Chalmers, Shannon’ın yorumladığı şekliyle bilginin herhangi bir fenomenal karakterden (renk, koku, duygu) ve hatta içsel bilgidен mahrum olduğunu çünkü bir bilgisayardaki bir dizi sıfır ve birin her anlama gelebileceğini kabul ediyor. Ama beynin temelde bilgi ya da enformasyon yüklü bir bilgisayar olduğuna inanıyor. Peki bütün o sıfırlar ve birler –ya da bunların nöron versiyonları– renklere, seslere, acıya ve zevke nasıl dönüşüyor? Chalmers’ın çözümü, bilginin *ikili bir karakteri* olduğunu söylemek: *İşlevsel* yönü sıfır ve birlerden oluşuyor ve davranışımızı yönetiyor; *fenomenal* yönüyse bilinçli deneyimimizi (renkler, sesler, kaşıntı vs.) oluşturuyor. Bunun neden ve nasıl böyle olduğunu açıklamıyor ve temelde düalist bir konum benimsediğini kabul ediyor: Bilginin iki yönü vardır – bilimin inceleyebildiği yön (nöronların davranışı kontrol etmesi) ve kısaca bilinç.

Parks: Bu noktada da neyin bilime girip neyin girmediğine karar veren Descartes’a geri dönmüş oluyoruz.

Manzotti: Aynen öyle. Tononi de iki tür bilgiyi birbirinden ayırıyor: BT türündeki standart bilgi ve beyinde bulduğumuz (Chal-

mers'in bilginin ikinci, "fenomenal" yönü dediği şey gibi) bilinci doğuran "entegre bilgi".

Parks: Peki "entegre bilgi" ne?

Manzotti: Herhangi bir sistemin dış dünyanın nedensel etkilerini kendi içinde ne kadar bütünleştirdiğini veya entegre ettiğini belirlemek için bir model. Örneğin denizyıldızının kollarından hiçbiri diğer kolların ne yaptığını veya onlara ne olduğunu bilmez. Sınırsal seviyede bir entegrasyon yoktur. Veya bilgisayar ekranındaki bir imgeyi düşün: Her piksel çevresindeki piksellerden oldukça bağımsızdır; diğerlerini değiştirmeden tek bir tanesini değiştirebilirsin. Öte yandan insanlar çok farklıdır. Bir nöronu değiştirdiğinde yüzlerce hatta binlerce başka nöronda da değişiklikler meydana gelir. Joyce'un *Ulysses*'ini veya Proust'un *Kayıp Zamanın İzinde*'sini okuduğunda, Stephen Dedalus'un veya Marcel'in başına gelenlerin ânında diğer her şeyle karıştığını görürsün. Her şey birbirine bağlanır. İnsan nihai nedensellik kördüğümüdür. Onu çözemezsin. Dolayısıyla Tononi'nin entegre bilgisi, farklı canlılarda ve sistemlerde bu tür bir entegrasyonun boyutunu niceliksel olarak ifade eden bir formül.

Parks: Yani bu entegre bilgi o canlıların ya da sistemlerin belli bir uyarana nasıl tepki vereceğini hesaplayabilir mi?

Manzotti: Muhtemelen potansiyel olarak hesaplayabilir, ama şu an için bu mümkün değil. Tononi'nin formülü o kadar karmaşık ki, önünde gerçek olamayacak ölçüde basit bir sinir sistemi olduğunu varsaysan bile yine de en güçlü bilgisayarların kapasitesini aşar. Bunun yanı sıra, formül bu süper entegrasyonun kendisini bizim deneyimlediğimiz şeylere, örneğin kırmızı renge neden ya da nasıl dönüştürdüğünü açıklamıyor.

Parks: Öyle görünüyor ki içselcilik ne yöne dönerse dönsün, bu arada yaptığı keşifler ne kadar heyecan verici olursa olsun, bilinç

söz konusu olduğunda açmaza giriyor. Bilinç kafamızın içindeymiş, anılar beynimizde depolanıyormuş, dışarıda bir dünya ve içerde de bu dünyanın temsili varmış gibi bir izlenime sahibiz ya da bunlara inanmaya alışmışız. Ama beynin içinde bulduğumuz hiçbir şey bunları desteklemiyor. O zaman bir sonraki diyalogumuzda kafataslarımızın dışına çıkıp bu soruya yönelik daha vaatkâr bir yaklaşım var mı diye bakmamızı öneriyorum.

Manzotti: Bakalım tabii, ama bu defa son sözü ben söyleyeceğim! İçselcilik de tıpkı düalizm gibi çokbaşı bir canavar, tabiri caizse. Bu konuya tekrar tekrar dönmek durumunda kalacağız; rüyalara, görselleştirmelere, halüsinasyonlara ve diğer heyecan verici şeylere bakacağız. Bazılarını ele almak, temel öncülü kendi içinde ele almaktan daha zor olacak.

Dondurma Sorunu

Ortalama insan beyni 1300 ila 1400 gram ağırlığında ve 1250 santimetreküp hacmindedir. Yapısının karmaşıklığına ve 85 milyar nöronunun göz korkutucu bir şekilde birbirine bağlı olmasına rağmen, bu küçük alanda olup bitenler gayet iyi belgelenmiş durumda. Beynin herhangi bir bölgesi hasar gördüğünde hangi yetilerin kaybedildiğini, hangi sinir aktivitesinin kabaca hangi davranışla bağıntılı olduğunu biliyoruz. Ama daha önceki diyaloglarımızda tartıştığımız gibi, bütün bu etkileyici sonuçlar bizi bilinci açıklamaya ve hatta bilincin nerede “meydana geldiğini” belirlemeye yaklaştırmadı.

Biliminsanları ve filozoflar bu açmazla nasıl başa çıktılar? Filozof Galen Strawson gibi bazıları, bilincin gerçek olduğu ve sinirbilimin onu açıklayamadığı aşikâr olduğuna göre, fiziksel dünya hakkında bilmediğimiz çok önemli şeyler olması gerektiği görüşünü ortaya attı. Sinirbilimci ve psikiyatrist Giulio Tononi gibi başkaları, bilincin beyinde meydana gelen son derece entegre sinirsel süreçlerden “ortaya çıkması” gerektiğini düşünüyor, ama son sohbetimizde belirttiğimiz üzere, görüldüğü kadarıyla kesin ampirik kanıtları yok. Filozof ve bilişsel bilimci Daniel Dennett gibi diğerleriye bilincin var olduğunu reddediyor ve entegre ya da bütünleşmiş benliğin bir sanrı olduğu konusunda ısrar ediyor. Dennett’in söylediklerinin birçoğu mantıklı olsa da, bilinç konu-

sunun çoğunlukla bir kavram karmaşasından ibaret olduğu iddiası bizi bilinçli deneyimin doğasını anlamaya yaklaştırmadı.

Ama değişik bir yol takip eden biliminsanları ve düşünürler de var. Bilinç sorununun sadece beyni inceleyerek çözülebileceğine ikna olmayan bu kişiler kafanın dışına bakmaya başladılar.

– Tim Parks



Tim Parks: Riccardo, bilinç dışı dünyanın beyin tarafından yaratılmış bir temsili değilse, onu nasıl tahayyül edebiliriz?

Riccardo Manzotti: Şöyle bir önerme sunayım: Bence aynı derecede güçlü ve sağduyuya dayalı ama birbiriyle çelişen iki sezgiyle karşı karşıyayız. Kendimizin, benliğimizin bedenlerimizle aynı yerde ve büyük ihtimalle de bedenlerimizin *içinde* olduğunu hissediyoruz. Öte yandan, insan bedeninin içine baktığımızda gördüklerimize benzer bir şeyden oluşuyormuş gibi hissetmiyoruz. Bilinçli deneyimimizin bu hücrelerden, zarlardan, kaslardan, yağ ve bedensel sıvılardan oldukça farklı bir tabiatı var.

Parks: Bedenin kesildiğini veya parçalandığını gösteren filmlerin, tabloların ve hatta anatomi çizimlerinin bizi bu denli büyülemesinin nedeni bu olabilir mi?

Manzotti: Ben de sık sık aynı şeyi düşünmüşümdür, evet. İnsanı asıl korkutan, oradaki o tüyler ürpertici et yığınının ziyade *orada olmayan şey!* Bedenin iç organlarını ne kadar altüst etsek de benliğe benzeyen bir şey görmüyoruz.

Parks: Bu sorunun geleneksel çözümü, zihnin ve hatta ruhun gerçekten de orada ama görünmez, maddesiz olduğunu, fiziksel olmayan bir şeylerden yapıldığını söylemek. Ama modern bilim bu görüşü savunmakla suçlanamaz herhalde.

Manzotti: İnsan öyle düşünüyor, ama sinirbilim son zamanlarda buna tehlikeli ölçüde yakın. Bilinç, diye iddia ediyor sinirbilimciler, beynin içinde ama onu gözlemleyemiyoruz. Bilinçle bağıntılı olan sinir aktivitesini görüyorlar ama bunun bilincin kendisi olmadığını kabul ediyor ve hatta bilincin kendisini gerçek anlamda gözlemlemeye çalışmıyorlar bile. Fiziksel olan her şey *saptanabildiğine* göre, bu, bilincin fiziksel olmadığını iddia etmekle aynı kapıya çıkıyor. Böylece Descartes’a ve düalizme geri dönüyoruz.

Parks: O zaman bariz alternatifte geçelim: yanlış yere baktığımız görüşüne yani. Beynin bilincin tahtı olmayabileceği fikri yeni bir fikir mi?

Manzotti: Hiç değil. İstersen ta Aristoteles’e kadar gidebilirsin: Aristoteles ruhun, deneyimlediğimiz nesnelerle –kısa bir süreliğine de olsa– aynı olduğunu iddia eder. Ruh “bir bakıma var olan her şeydir, bilgi bir bakıma bilinebilen şeylerdir ve duyum da bir bakıma duyumsanabilen şeylerdir”. Aristoteles’e göre ruhun tinsel değil somut olduğunu, dolayısıyla bugün bilinç dediğimizde kastettiğimiz şeye benzediğini hatırlayalım. Dolayısıyla şöyle demiş oluyor: Herhangi bir anda bilincimiz, bilincinde olduğumuz şeyin formuyla aynıdır. Bir elma gördüğünde, bilincin ve elma aynı şeyden yapılmıştır, Aristoteles’in deyimiyle elma formundan. Dediği gibi kısa bir süreliğine olsa bile.

Kendi zamanımıza yaklaşırsak, davranışçılar –özellikle de B. F. Skinner– bilincin içsel bir şey olduğu ve anıların kafada saklandığı fikirlerine karşı çıkmıştı. Daha sonra Dennett’in da yapacağı gibi, davranışçılar fenomenolojik bilincin önemini küçümstediler ve onun yerine benliğin davranıştaki tezahürlerine odaklandılar. Temel olarak “içebakış”, “zihinsel iç yaşam” gibi kavramlara ve Alman idealizminin diğer kalıntılarına, bir de tabii spiritüalizmin bilimsellikten uzak çeşitli biçimlerine karşı tepkilerini ortaya koyuyorlardı. Ama sadece gözlenebilen davranışa odak-

lanarak kuruyla beraber yaşı da yaktılar ve bilinci tamamen görmezden geldiler.

Parks: Peki ama bilinç kafada değilse tam olarak nerede olabilir? Neyden oluşur?

Manzotti: Yirminci yüzyılın ikinci yarısında bazı düşünürler –en başta da psikolog James J. Gibson– bedenle çevre arasındaki karşılıklı etkileşime odaklanmaya başladı. Algı dünyanın beyindeki temsilinden –tabiri caizse “kafadaki film”den– ziyade maharet gerektiren bir aktivite veya çevremizdekilerle etkileşim olarak görüldü.

Parks: Yapıyorum öyleyse varım!

Manzotti: Aynen öyle. Bu düşünürler davranışçıların yaptığı gibi bilinci inkâr etmiyor ya da görmezden gelmiyorlar. Daha ziyade dünyaya dair ilk deneyimlerimiz hakkında konuşuyorlar; bebekken çevremizi dokunma ve araştırma yoluyla nasıl keşfettiğimizden, bütün deneyimlerin dünyanın bize sunduklarıyla ilişki kurmak anlamına geldiğinden bahsediyorlar.

Parks: Bu insanların kim olduğunu anlat. Bizi aydınlat.

Manzotti: Aynı fikrin birçok versiyonu ve bir sürü gösterişli adı var: ekolojik algı, cisimleşmiş bilinç, dışsalılık, enaktivizm, yayılmış/genişle(til)miş zihin (*extended mind*). Ama aralarındaki ince farklara rağmen özünde hepsi aynı iddiada bulunuyor: Bedenin *yaptıkları* zihni oluşturur, zihnin ortaya çıkmasına yol açar veya temelini teşkil eder. Örneğin hava kuvvetleri pilotlarıyla birlikte çalışan Gibson, bilincin bedenle uçak ve hatta uçakla iniş pisti arasındaki etkileşimle aynı şey olabileceğini söylemişti. Kritik bir katkı olarak “sağlamlık” (*affordance*) kavramını ortaya atmıştı. Kabaca, bir makasın kendini parmaklara nasıl sunduğunu dü-

şünebilirsin. Bu “sağlırlığı” hem bedene hem de nesneye bağı olduğına dikkat et. *Opponens pollicis*’e yani karşıt başparmaklara sahip olmayan bir hayvan için makas epey farklı olasılıklar ve dolayısıyla farklı sağlırlıklar sunardı. Kapı kolları, basamaklar, bisikletler ve klavyeler bedenle dış dünyadaki nesneler arasında bariz eşleşmeler sunuyor. Gibson’ın ortaya attığı fikir şuydu: Bu “sağlırlıkların”, bedenle çevre arasındaki bu eşleşmenin beyinde temsil edilmesine gerek yok çünkü bunlar bedenle nesnenin bu luşmasında dışsal olarak zaten var.

Parks: Kusura bakma ama verdiğın bütün örneklerin insan yapımı nesneler olduğınu fark ettim ister istemez. Bedenlerimize uyum sağlamak için yapılmış nesneler yani.

Manzotti: Demek istediğimi olabildiğince net bir şekilde ifade etmeye çalışıyordum ama haklısın, burada bir sorun var. İnsan yapımı nesneler seni kendilerine çeken özgül sağlırlıklara sahip olmak üzere tasarlanır. Prensip, sözgelimi çakıltaşlarının, muzların ya da ayağımızın altındaki zeminin bir insana sunabileceğı sağlırlıkları görebilirsin. Ama bunlar doğada o kadar net değıl. Ayrıca hiç *etkileşime* girmediğimiz ama yine de deneyimlediğimiz bir sürü şey var elbette – uzaklardaki dağlar, gökteki bulutlar gibi. Yine de Gibson’ın yaklaşımındaki en büyük sorun, edim fikrinin kendisinin “zihinsel” olması.

Parks: Anlayamadım.

Manzotti: Şöyle söyleyeyim: Bebeğın dış dünyayla etkileşime girerek bilinçli hale gelmesinin ikna edici gücünü hepimiz görebiliyoruz. Ama çocuğın keşiflerini “edim, eylem” olarak betimliyoruz çünkü onun bir *özne* olduğınu varsayıyoruz. Demek istiyorum ki, eylem kavramı önce bir *özne*, bilinçli bir varlık gerektirir. Çamaşır makinesinin bir *eylemde bulunduğınu* söylemezsin, ama çamaşır yıkayan biri bunu yapar. Bir köpek ve hatta fare bile çe-

şitli eylemlerde bulunur, ama bir buzul veya denizde ilerleyen bir dalga bunu yapmaz.

Parks: O zaman eylem kavramı bilince *bağımlıysa*, bilinci açıklamak için onu kullanamazsın demektir.

Manzotti: Doğru. Çevremizle ne kadar bütünleşmiş olsak da –ki öyle olduğumuza inanıyorum– eylemler bilinci imal etmek için yapıtaş olarak kullanılabilecek özel şeyler değildir; daha ziyade, öznel kendi hedeflerine ulaşmak amacıyla yaptığı için gerçekleşen olaylardır.

Parks: Yani bu yaklaşım kısa ömürlü oldu?

Manzotti: Bilincin her gün deneyimlediğimiz dış dünyaya *ihtiyaç duyduğu*, zihnin içselcilerin düşündüğü gibi kafatasında kilitli olmadığı yolundaki ilk sezgi güçlü ve ikna edici bir fikir; dolayısıyla Gibson'ın peşi sıra birçok kişi bu yaklaşımın karşılaştığı sorunları çözebilmek için canla başla çalıştı. Davranış ve beyin bilimleri üzerine 2001'de yayımlanan ufuk açıcı bir makalede J. Kevin O'Regan ve Alva Noë, o zamanlar beni çok etkileyen, *enaktivizm* (etkinleşimcilik) dedikleri yeni bir versiyon ortaya attılar.

Parks: Neden o kadar etkilemişti?

Manzotti: Birincisi, algının dış dünyanın temsillerinin beyinde nöronlarımız tarafından yaratılmasını içerdiği fikrini açıkça terk etmişlerdi. Cesaret isteyen bir işti bu. Onun yerine, görmenin bir tür fiziksel eylem olduğu fikrini öne sürdüler. Örneğin baktığımız nesne sabit gibi görünse de gözlerimizin daima hareket halinde olduğuna dikkat çektiler. Özellikle derinin sihirli bir eşik veya aşılma bir bariyer olmadığı yolundaki iddialarından etkilenmiştim; tam tersine, diyorlardı, beyinde olup bitenlerle dünyada olanlar arasında kesintisiz, fiziksel, nedensel bir süreklilik vardır. Bir

nesneyi gördüğünde fotonlar görülen nesneden sekerek havadan geçip retinaya gelir. Bir ses duyduğunda, ses dalgaları kulak zarını titreştirir. Elinde bir nesne tutarken ise, diye belirtiyorlardı, o nesne fiilen deneyiminin uzantısı haline gelir. Özneye nesneyi ayrı tutan Kartezyen büyü –sinirbilimcilerin beyinle dünya arasındaki ayrım olarak yeniden kurdukları ikilik– bozulmak üzereymiş gibi görünüyordu.

Parks: Bir kereliğine de olsa seni böyle hevesli görmek ne güzel. Ama maalesef pek anlayamadım. Bilincin bazı protezleri kapsayabileceğini görebiliyorum. Neticede gözlüklerimiz bile algı sisteminizin bir parçası haline geliyor; bir kalem ya da klavye sık sık bizim uzantımız gibi görünebiliyor ve nöronlarımdan ekrandaki piksellere kadar kesintisiz bir nedensellik zinciri hayal edebiliyorum. Dünyayla etkileşim içine girerken gözlerimizin sürekli hareket halinde olduğu noktasını da anlıyorum. Ama bunun bilinci ya da dünyaya ve hatta bedenlerimize dair deneyimimizi fiilen nasıl açıkladığını anlayamadım. Noë’yi okudum ve canlı, hareketli yaklaşımı gerçekten hoşuma gitti, ama bu sorun sürekli kafamı kurcaladı.

Manzotti: Eh, kuşkucu yaklaşmakta haklısın. O’Regan ve Noë, nesnenin insan eylemiyle bütünleşmek için özellikle tasarlandığı izlenimini veren sağlarlık terimini bir kenara bırakıp onun yerine nesnelerin “duyusal-motor olumsuzluk” (*sensorimotor contingency*) sunduğunu söyledi. Ama bu da özünde aynı anlama geliyordu ve temel sorunu çözmedi: Bilinç eylemler tarafından oluşturuluyorsa, o zaman her deneyime tekabül eden bir eylem *olmak zorunda*. Sörf yapmak, kayak yapmak, pazar rostosunu kesmek ve hatta öpüşmek gibi şeylerden bahsederken bu formül kulağa mantıklı geliyor, ama işe yaramadığı bir sürü durum var.

Diyelim elimdeki çilekli dondurmayı ve çikolatalı dondurmayı yalıyorum. Yalama eylemi aynı, duyusal-motor olumsuzluk yani iki dondurmanın ağza sunduğu sağlarlık aynı ama tatlar olduk-

ça farklı. Yaşadığımız her farklı deneyime uyan farklı bir *eylem*, bedeninin çevreyle kurduğu farklı bir etkileşim yok.

Parks: O zaman yalama eylemiyle, değişik tatlarla karşılaşan tat alma cisimciklerinin eylemi (böyle denebilirse tabii) arasında bir ayırım yapıyoruz herhalde?

Manzotti: Mekanik bir perspektiften bakıldığında, farklı tat alma cisimcikleri farklı eylemlerde bulunmaz. Farklı moleküller tarafından tetiklenirler ve elbette farklı sinir gruplarıyla bağlantı halindedirler. Ama acı bir tadın acı tat alma cisimciklerinin sonucu olduğunu söylemek, on dokuzuncu yüzyılda Johannes Peter Müller'in dediği gibi, deneyimimizin niteliğinin periferik sinirler tarafından belirlendiğini söylemeye benzer. Bu fikir günümüzde tamamen çürütülmüş durumda, en başta da sinirbilimciler tarafından. Enaktivist teorinin sorunu, üzerinde eriyen dondurmanın türü ne olursa olsun dilin aynı eylemi gerçekleştiriyor olması. Bir de deneyimin özelliklerinin –çikolata veya çilek tadı almamızın– fiziksel eylemin yani yalama eyleminin özelliklerinden farklı olması.

Parks: Yine de eylemler deneyimimizi şekillendirip zenginleştiriyor, değil mi? Ve biliyoruz ki her eylem, her algı beynimizdeki sinir bağlantılarını ve yollarını belli belirsiz değiştiriyor, öyle ki bir şeyi daha önceden yapmışsak –belli bir yüzeye dokunmuş ya da belli bir dondurmayı tatmışsak– o deneyimi hemen tanıyoruz.

Manzotti: Buna kim karşı çıkabilir ki? Sorun, filozofların ve biliminsanlarının bilincin temeli olarak gördükleri şeyin –ister nöronlar ister eylem olsun– nihayetinde bilincin ortaya çıkmasında veya ayarlanmasında rol oynayan bir sürü öğeden yalnızca biri olduğunun, bilincin kendisi olmadığının anlaşılması. Nöronların rol oynadığına kuşku yok; onlara zarar verirsen bilinç durumun değişir. Eylemler de rol oynuyor; dediğin gibi bilinci şekillendirip

zenginleştiriyorlar. Ayrıca kültür ve toplum da rol oynuyor; bilincimizi belli kalıplara sokup yönlendiriyorlar. Ama bunların hiçbiri bilincin kendisi değil.

Parks: Enaktivistler rüyaları nasıl açıklıyordu?

Manzotti: Burada eylem olmadan deneyim olması gibi bariz bir sorunla karşı karşıyayız. Rüya görürken çoğunlukla hareketsiz bir şekilde yatarız. Gözler gözkapaklarının ardında kıpırdıyor olabilir, ama kesinlikle dolaysız çevrenin sunduğu sağlıklarla etkileşim içine girmezler. Her halükârda, rüyaların çoğunun REM uykusunda görüldüğünü ama aslında uykunun her evresinde rüya görebildiğimizi artık biliyoruz. Ve tabii ki rüya deneyimleri görsel deneyimlerle kısıtlı değil. O halde bu özel durumu –eylemsiz deneyimi– açıklayabilmek için bazı enaktivistler dünyanın sağlıklarına ya da duyuşal-motor olumsuzluklarına cevaben ortaya çıkan *potansiyel* eylemlerle veya *eylemde bulunma eğilimleri*yle, gerçek veya *sergilenen* (*enacted*) eylemler arasında ayırım yapmaya başladılar.

Parks: Yani rüyalar sadece bir potansiyel eylem kategorisine mi dönüşüyor?

Manzotti: Aynen öyle. Bir şeyler deneyimlediğin halde eylemde bulunmadığında *potansiyel olarak eylemde bulunursun*. Sorun şu ki bu çözümü ortaya attıklarında fiziksel dünyadan ayrı bir şey yarattılar: hayata geçirilmeyi bekleyen mümkün, varsayımsal eylemlerden oluşan müphem bir katman.

Parks: Yine zihinselle fiziksel arasındaki bir ayrıma doğru gidiyor gibiyiz: açıklayamadığımız her şeyin zihinsel olarak etiketlendiği bir ayırım.

Manzotti: Daha da kötüsü, Noë sadece çevreyle etkileşime girdiğimizi söylemek yerine “duyuşal motor *bilgiye* sahip olduğumu-

zu” söylüyor. Bu da bilincin bir tür soyut seviyeye –bilgi– taşındığı anlamına geliyor ve depolanmış temsillerden oluşan *zihinsel* bir repertuara kuşku uyandıracak kadar çok benziyor. Bu temsillerin nesneler yerine eylemlerin veya duyuusal-motor olumsuzlukların temsili olması pek önemli değil çünkü nihayetinde yine temsilden ibaretler yani fiziksel gerçeklikten farklılar. Enaktivizm tam da bu tür bir teoriyi çürütmek amacıyla ortaya çıkmıştı.

Parks: Bir noktada bu Kartezyen görüşe –gerçek dünyanın dışarıda, temsiline ise kafada olduğu görüşüne– tekrar dönmekten bilincin hakkında düşünmek gerçekten de imkânsız gibi görünüyor.

Manzotti: Neden herkesin sinirbilimcilere ya da genel olarak biliminsanlarına bu kadar itibar etmeye gönüllü olduğunu görebilirsin. Herkes onların ikilemi çözecek bir şeyler bulmalarını, maddi dünyanın halihazırda bilinmeyen bir yönünü, bilincin neden gerçekten de kafada olduğunu ama şimdiye dek görünmez kalmayı başardığını açıklayacak bir yönünü keşfetmelerini umuyor.

Parks: Bunun olacağına pek inanmadığını görebiliyorum. Ama en azından hangi görüşten olursa olsun bütün bu düşünürlerin karşılaştığı sorunların ardında özneyle nesne arasındaki tartışmalı ilişkinin –dünyanın nasıl, görünüşe göre aynı anda, hem dışarıda *hem de* kafamızın içinde olabileceği muammasının– olduğu artık açıklığa kavuşmuş durumda. Sen enaktivistlerin cevap için kafanın dışına bakma kararının doğru olduğunu ama eyleme odaklanmanın yanlış olduğunu düşünüyorsun. O zaman bir sonraki sohbetimizde bu konuya balıklama dalmayı öneriyorum: özne ve nesne, içerisi ve dışarı. Bu ikisi arasındaki bütün olası ilişkileri ele alalım. Ayrıca bence artık bize elini gösterip ne düşündüğünü söylemenin zamanı geldi, Riccardo. Diğer insanların düşüncelerini didiklemek çok kolay; bize düşünecek pozitif bir şeyler vermen lazım.

Manzotti: Zevkle. Ama dur da Sherlock Holmes'dan bir alıntı yapayım: “Sana kaç kere söyledim, imkânsız olanı elediğinde geriye kalan şey –*ne kadar uzak bir ihtimal gibi görünse de*– hakikat olmak zorundadır.”

Parks: Harika. O zaman bir sonraki sohbetimizde son imkânsızlıkları eleyip şaşırmaya hazır olacağız.

Ben Elma mıyım?

Dünyayı nasıl deneyimliyoruz? Nasıl oluyor da içinde yaşadığımız çevre, kullandığımız ve gördüğümüz, dokunduğumuz ve tattığımız, duyduğumuz ve kokladığımız nesneler hem bariz bir şekilde dışarıda hem de –görünüşe göre– aynı anda kafamızın içinde olabiliyor? Dört uzun sohbette, deneyimin beyinde nöronların yarattığı temsillerden oluştuğunu öne sürenlerle, deneyimi çevreyle etkileşimimizde arayan filozofların ve sinirbilimcilerin görüşlerini ele aldıktan sonra, Riccardo Manzotti ve ben bilincin ne olduğunu ve nerede bulunduğunu saptamaya yaklaşmış değiliz. Dolaşısıyla bugün kendimize basit bir hedef belirledik: Filozofların bir öznenin bir nesneyle nasıl ilişki kurabileceğine ve onu bilinçli bir şekilde algılayabileceğine dair bütün varsayımlarını inceleyecek ve açık bir şekilde başarısız olan hipotezleri eleyip, şimdiye kadar gereken ilgiyi görmemiş bir yaklaşım olup olmadığını soracağız. Riccardo olduğuna inanıyor.

– Tim Parks



Tim Parks: Riccardo, bize bu konuyu anlatmak için “metafizik kontrol panosu” dediğin bir şey öne sürmek istediğini biliyorum. Açıklayabilir misin?

Riccardo Manzotti: Bilince dair bütün tartışmaların başında, sonrasında gelen her şeyi sınırlayacak bazı temel öncülleri belirlemek gerekir. Metafizik kontrol panosu bu öncülleri ve bizi götürdükleri çeşitli yönleri anlamamıza yardımcı olacak.

Parks: Dinliyorum.

Manzotti: Sadece iki anahtarı olan eski moda bir kontrol panosu düşün. Ne zaman bu anahtarlardan birini indirsen, tartışmayı başka bir yöne götüren bir yol açıyorsun. İlk anahtarın özneyle nesnenin *ayrı* olup olmadığını, ikincisinin ise nesnenin *fiziksel* olup olmadığını belirlediğini varsayalım.

Parks: Gayet basit görünüyor: İki anahtar dört olası yol demek. İlk anahtarı özneyle nesnenin ayrı olduğu görüşün yönünde çevirerek başlayalım – ne de olsa çoğumuz zihinlerimizin algıladığımız nesnelerden ayrı olduğunu düşünüyoruzdur.

Manzotti: Tamam. İlk anahtar *ayrı*'yı gösterdiğine göre, şimdi ikinciye belirlememiz lazım. Anahtarı *fiziksel olmayan* bir özne yönünde çevirirsek, Descartes'ın maddi olmayan ya da tinsel öznesini elde ederiz. Kartezyen modelde insanın maddi olmayan bir ruhu –istersen sadece benliği de diyebiliriz– vardır; bu ruh ya da benlik deneyimlediğimiz fiziksel nesnelerden ve hatta nihayetinde kendi bedenlerimizden ayrıdır. Modern tarihte büyük bir yer kaplayan ve birçok dinin onayladığı bir çözüm bu, ama bilimsel açıdan umutsuz bir vaka çünkü öznenin bilimsel araştırmanın nesnesi *olamayacağı* fikri üzerine kurulu. Dolayısıyla onu dikkate almamamızın hoş görülebileceğini düşünüyorum.

Parks: Maddi hapishanelerinden kurtulup gökyüzüne yükselen ruhlar yok yani.

Manzotti: Maalesef. Ama her halükârda, ikinci anahtarı *fiziksel* yönünde çevirdiğimizi varsaydığımızda da işler pek kolaylaşmış-

yor. Burası Galileo'dan günümüz sinirbilimcilerine kadar modern bilimin alanı. Bu gruba girenler ilk anahtarı özneyle nesneyi ayrı tutacak şekilde bıraktılar ama özneyi fiziksel dünyada önceden belirlenmiş bir yere yani beyne yerleştirdiler, böylece bilinci kafanın içinde ve algıladığı dış dünyadan ayrı olan bir sinir süreci olarak gördüler. Fakat mevcut ampirik bulguların tümü nöronların özelliklerinin zihinlerimizin veya deneyimlerimizin özelliklerine hiç benzemediğine işaret ettiğinden, ne yazık ki bu da bir çıkmaz sokak gibi görünüyor.

Parks: İlk diyaloglarımızda beyin temelli çözümü tartışmıştık. Ama ikinci anahtarı *fiziksel*'e çevirmek, özneyi beyne yerleştirmek zorunda olduğumuz anlamına mı geliyor? Bütün beden olmaz mı?

Manzotti: Bazı filozoflar ve biliminsanları –Francisco Varela, Maurice Merleau-Ponty ve Rodney Brooks gibi mesela– bütün bedeni göz önüne alıyor ve bedenin yaptıklarını zihnin temeli olarak görüyorlar, ama en azından bilinç konusunda, beyne odaklanarlardan daha fazla başarı elde etmiş değiller. Kaslara, kan hücrelerine ve sinir uçlarına istediğin kadar bak, bilince uzaktan yakından benzeyen bir şey rastlayamazsın.

Parks: O zaman ilk anahtara dönüp onu *ayrı olmayan* özne ve nesneye doğru çevirmenin vakti gelmiş demektir. Bu acaba son sohbetimizde tartıştığımız enaktivistlerin yaptığı şey mi? Bilincin kafanın içinde olmayıp dünyayla etkileşimimiz aracılığıyla ortaya çıktığını söylerken kastettikleri bu mu?

Manzotti: Enaktivistler ilk anahtarla oynuyor ama onu *ayrı olmayan* seçeneğine tam olarak çevirmiyorlar. Bilincin beyinde olup bitenlere indirgenemeyeceğini gördüklerinden dışarıya bakmaya başlıyorlar. Ama dış nesneyi olduğu gibi ele almak yerine nesneyle ilişkimize, onu nasıl kullanıp manipüle ettiğimize bakıyor,

bilincin eylemlerimizin ürünü olduğuna inanıyorlar. Ama nihayetinde nesne onu deneyimleyen öznenen inatla ayrı kalıyor. Ve ne yazık ki, geçen defa da söylediğimiz gibi, eylemler –ister göz hareketleri isterse dokunma ya da çiğneme olsun– deneyimin açıklanmasında nöronların ateşlenmesinden daha faydalı değil. Eylemlerim gökyüzünün neden mavi veya şekerin neden tatlı olduğunu nasıl açıklayabilir ki?

Parks: Tamam, o zaman artık şu anahtarla oynamayı bırakıp onu özneye nesnenin *ayrı olmadığı* konuma getirelim. İkinci anahtar için de *fiziksel olmayan* bir özneye başlayalım – bu görüşü de pek ciddiye almadan eleyeceğimi düşünüyorum çünkü.

Manzotti: Evet. On yedinci yüzyılın sonları ve on sekizinci yüzyılın başlarında Berkeley ve Leibniz’in savunduğu bir görüş bu. Kabaca söylemek gerekirse, özneye nesnenin özdeş olduğunu, aynı şey olduklarını öne sürdüler ama tamamıyla *fiziksel olmayan* bir dünyada.

Parks: “Özdeş”le tam olarak ne kastediyoruz? Farklı şeyler nasıl aynı şey olabilir?

Manzotti: Bruce Wayne’le Batman’in özdeş olduğu gibi özdeş. Bruce Wayne Batman’in *ta kendisi*. Gerçek bir idealiste göre –bu yaklaşıma idealizm deniyor– algının nesnesi, fiziksel olmayan zihinsel temsiller ya da fikirler deneyimleyen öznenin bir parçasının değişmiş halinden başka bir şey değildir. Bütün dünya fikirden, ideadan ibarettir. Aslına bakarsan bu görüşün son zamanlarda Elon Musk gibi teknoloji severler tarafından yeniden gündeme getirildiği söylenebilir; bu kişiler gerçekliğin yapıtaşları olduğunu düşünme hatasına düştüğümüz hayali nesneler yaratan dev bir bilgisayar simülasyonunda yaşayıp yaşamadığımızı sorguluyorlar. Akıl çelici fikirler bunlar, ama bilimsel açıdan yine bir çıkmaz sokak teşkil ediyorlar çünkü hiç kimsenin izini süremeyeceği ya

da teyit edemeyeceği, cisimsiz bir şeye bel bağlıyorlar. Teorilerinin yanlış olduğunu bile kanıtlayamazsın.

Parks: Son sohbetimizde Sherlock'un Watson'a söylediği şeyi hatırlatmıştın bize: “İmkânsız olanı elediğinde geriye kalan şey –*ne kadar uzak bir ihtimal gibi görünse de*– hakikat olmak zorundadır.” Sanırım o noktaya ulaştık artık – elimizdeki dört yoldan üçü elendi, dolayısıyla artık sonuncuya bakalım: ilk anahtar *ayrı olmayan*'da ve ikincisi *fiziksel*'de, yani nesneyle özne özdeş –aynı şey– ve fiziksel. Uzak bir ihtimal gibi görünüyor gerçekten de! Çoğu insan bunun delice olduğunu söylerdi. Bu görüşe göz kırpan, düşünebildiğim tek filozof Aristoteles; zihnin “bir bakıma, var olan her şey” olduğunu söylemişti ne de olsa. Ama okurlarımızın çoğu bunu binlerce yıl önceden kalma bir ezoterik safsata olarak görecektir herhalde.

Manzotti: Şimdi geçmişten gelen sesleri unutup sıfırdan başlayalım ve gerçekten sıradan bir durumu ele alalım: her gün görebileceğin bir nesneye, mesela bir elmaya bakan bir kişi. Her zaman kullandığım bir örnek bu. Dolayısıyla elimizde bir beden –içinde bir beyinle birlikte tabii!– bir de elma var. Ezoterik ya da uzak bir ihtimal gibi görünen hiçbir şey yok. Beden –diyelim senin beden– solda ve elma sağda, arada da hava var. Daha basit bir şey olabilir mi? Ama yapbozun yerleştirmediğimiz bir parçası var hâlâ: senin elmaya ilişkin *deneyimin* ya da daha sade bir ifadeyle elma deneyimi. O *nerede*? Ve tam olarak *ne*? Bunu açıklayamıyoruz. Öyleyse başlıca şüphelileri tek tek inceleyelim. Bu deneyim nöronlarının aktivitesi mi?

Parks: Öyle olmadığına kanaat getirmiştik zaten. Yapışkan bir dokuya sahip olan beynimizde elmayı andıran hiçbir şey yok; ayrıca nöronları değil elmayı deneyimliyoruz.

Manzotti: Peki deneyimin, elmayla ilişkili olarak yaptığın bir hareket mi? Bir eylem mi? Hareketlerin mi bir tür “elmalık” yaratıyor?

Parks: Bunu da elemiştik, değil mi? Anlayabildiğimiz kadarıyla, hareket ve eylemlerde, gördüğümüz elmaya özdeşleştirebileceğimiz hiçbir şey yok. Benim hareketlerimi tıpatıp tekrar eden bir robotun benimle aynı deneyimi yaşayacağını hiç sanmıyorum. Bu fikri bir kenara bırakabiliriz bence.

Manzotti: Peki o zaman elmaya ilişkin deneyimimiz özneyle nesne arasında olup biten her şeyin bir karışımı olabilir mi? Sinirsel süreçler, retina, optik sinirler, elma molekülleri, moleküllerdeki atomlar, atomlardaki elektronlar, hepsi?

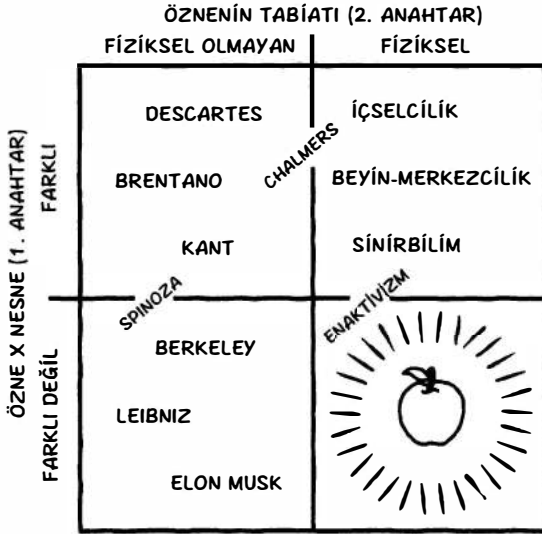
Parks: Bana gösteri köpeği muamelesi yapmaya çalışıyorsun Riccardo. Hayır dememi istiyorsun besbelli. Ama ben onun yerine evet diyeceğim. Bilinç neden bu sürecin tamamı olmasın?

Manzotti: Çünkü nöronları deneyimlemediğimiz gibi retina ve fotonları da deneyimlemiyoruz. Bunlar elma görme deneyimi için gerekli elbette, sürecin bütün öğeleri gerekli, ama *onun kendisi* değil, değil mi?

Parks: Pek ikna olmadım. Bir sistemi oluşturan parçaları deneyimlemiyor olabiliriz, ama bu, deneyimlediğimiz şeyin onların hepsi birden olabileceği ihtimalini dışlamaz.

Manzotti: Deneyimi oluşturan öğeler nedensel olarak gerekli, tıpkı makamayı haşlamak için tencerenin gerekmesi gibi – ama tencere pişmiş spagettinin kendisi değil. Ocaktaki ateş veya su da öyle. Elma örneğinde, sürecin özelliklerini bir bütün olarak sıralarsan, deneyimin özelliklerine uymadıklarını görürsün. Fotonlar elmavari değil. Retinanın salgıladığı rodopsin elmavari değil. Ve saire vesaire.

Parks: Bu konuda biraz daha düşünmem lazım. Şimdilik sadece şunu kabul edeceğim: Elmayı deneyimlediğimde, sürecin diğer muhtelif öğelerini deneyimlediğimin ayırdına varmıyorum.



Riccardo Manzotti'nin metafizik kontrol panosu

Manzotti: Tamam. Düşün tabii. Ama bu arada ya biri sana deneyimin *elmanın kendisi* olduğunu söylerse? Ne de olsa elma hiç şüphesiz etraftaki en elmavari şey. Ve bir elma deneyiminin özelliklerine sahip tek şey. Yuvarlak, kırmızı, parlak. O zaman özne/bilinç (*ama beden değil*, dikkat et) neden elmanın bulunduğu yerde elmayla özdeş olmasın? Bilinç elma *hakkında* değil, bilinç elmanın kendisi.

Parks: Tabii ki daha önce bu argümanını duydum, Riccardo. Dolayısıyla çok şaşırmış gibi yapmayacağım. Ama bu yine de benim için çok zor ve okurlarımızın çoğuna da çılgınca görünecektir. Temel olarak, elmaya ya da herhangi bir “dış nesneye” dair deneyimin *bedenimin dışında*, nesnenin bulunduğu yerde olduğunu söylüyorsun.

Manzotti: Aynen öyle. Ama elmanın *beyninin içinde* olduğunu gerçekten düşünmüş müydün ki? Bir şekilde nöronlarının arasına süzülüpverdiğini? Düşünmedin tabii ki. Elmanın dışarıda olduğunu düşündün hep. Nitekim öyle. Deneyiminle birlikte.

Parks: Şunu tekrar edeceğim çünkü benim için hâlâ muazzam bir kavramsal mücadele teşkil ediyor: Deneyiminin gerçek anlamda nesnenin kendisi olduğunu söylüyorsun. Yani bilincim –ben, öz-ne ya da en azından benim elma deneyimi olan *parçam*– onunla *özdeş*.

Manzotti: Doğru. Deneyim fiziksel bir şey –başka ne olabilirdi ki?– ama genelde varsayılan fiziksel nesne yani nöronlarımız değil de başka bir fiziksel nesne, yani elma.

Parks: Ama bu durumda bedenim, beynim ve odanın bir ucundaki elma deneyimi arasında nasıl bir ilişki var? Ve elma benim deneyimimle *özdeş* olmadığı zaman ne? Berkeley’in ormandaki ağaçlarıyla birlikte, kimse bakmazken yok olup gidiyor mu?

Manzotti: İtirazlar tek tek gelsin lütfen! Ama öncelikle, burada sinirbilimin ve hatta fiziğin bulgularıyla çelişen hiçbir şey olmadığını anlamamı istiyorum. Beyinde olup bitenler hakkında bütün bildiklerimiz, sinir aktiviteleriyle özgül algı türleri arasındaki bütün bağıntılar, fotonların ve ses dalgalarının bütün fiziksel işleyişi, retina ve tat alma cisimciklerinin bütün kimyasal işleyişi, kulağın ve burnun bütün mekanik işleyişi yerli yerinde duruyor. Her şey fiziksel ve teyit edilebilir. Devasa olduğunu kabul ettiğim tek bir kavramsal kayma var: Duyuların “girdi” alıp bir şekilde dış dünyayı yansıtan ikinci, içsel bir zihinsel dünya yarattığını varsaymak yerine, deneyiminin dış dünyada olduğunu söylüyoruz: Deneyimin, algıladığın fiziksel nesneden bağımsız değil, *nesnenin kendisi*.

Parks: Bütün bunların sana son derece kolay geldiğini, bunun doğru olduğuna kendini bir şekilde ikna ettiğini görebiliyorum. Ama seni temin ederim ki çoğu insana bu fikir acayip ve neredeyse mistik görünecektir. Bir önceki sorumu cevaplar mısın? Bedenimle, aynı zamanda deneyimim olduğunu söylediğin uzaktaki nesne arasındaki ilişki nedir?

Manzotti: Francis Bacon “Hırsız yaratır fırsatı,” demişti. Biz de benzer şekilde şöyle diyebiliriz: Bedenimiz dünyanın deneyimlediğimiz nesne olarak ortaya çıkmasına izin veren fırsatı ya da fiziksel koşulları –gözler, optik sinirler, nöronlar vs.– sunar.

Parks: Nesneyi yaratan fırsattır.

Manzotti: Öyle de denebilir. Elbette bedeninden ibaret olan bu fırsatın yarattığı, algıladığın elma mutlak bir elma değildir; Galileo’nun tamamen ölçülebilir ve sabit olduğunu düşündüğü elma veya Kant’ın *noumenon*’u –asla bilinemeyecek olan “kendinde elma”– değildir. X ışını cihazındaki bir elma veya atom mikroskobu altındaki bir elma dilimi de değildir. Deneyimlediğin elma, dünyada olup biten başka birçok şeyden yapılan bir seçki veya altkümedir; bedeninin –beynin ve duyu organlarının– izin verdiği seçkidir.

Parks: Göreli bir elma.

Manzotti: Evet. Elma bakanın bedenine göre değişir, ama tabii çoğu insan benzer bir algı donanımına sahip olduğundan, bir yere kadar –görüşümüzün keskinliğine, konumumuza vs. bağlı olarak– şekil ve renk konusunda aynı fikirde olma eğilimindeyiz. Başka hayvanlar veya başka araçlar, aynı ölçüde göreli ve aynı ölçüde gerçek olan başka şekillere ve dolayısıyla başka nesne deneyimlerine izin verir. Senin elman bir salyangozun elmasıyla aynı değildir. Ya da bir yarasaninkiyse. Senin elman *sadece ve sadece*, se-

nin duyu organların, senin kendine özgü bedeninin sayesinde birtakım etkilere neden olan fiziksel özelliklerden meydana gelir. Bu, başka özelliklerin olmadığı anlamına gelmez. Başka özellikler de vardır ama senin deneyimlediğin nesnenin –yani parlak kırmızı yuvarlak bir elmanın bir tarafının– parçası değildirler.

Parks: Yani elma ben'im.

Manzotti: Kulağa absürd geliyor tabii, çünkü bilinçli benliğini, özneyi, ben'i bedenine özdeşleştiriyorsun ve bedeninin de elma olmadığı açık. Ama ya şöyle desem: Bilinç fikrinin ta kendisi, kafanın içinde elma yokken bir elmayı nasıl deneyimleyebildiğini açıklamak için icat edildi. Bu “bilinç elması”na sahip olmamız gerektiği sonucuna varıldı. Öte yandan, deneyimle elma bir ve aynı şeyse, bu durumda elmadan ayrı bir bilinçten bahsetmeye gerek yok demektir. Elmanın kendisi yeter de artar.

Parks: Gerçekten de benim elma olduğumu söyleyeceksin...

Manzotti: Sen çok geniş bir deneyim yelpazesinden, aynı anda meydana gelen yüzlerce şeyden ibaretsin, elmayla bunlardan yalnızca biri. İşte bu yüzden gözlerini kapattığında elma yok oluyor. Gözlerini kapattığında, bedeninin elmanın belli etkiler yaratmasını sağlayan koşulları artık sunmaz. Bunun sonucunda da şekli ve renkleriyle elma, deneyiminin bir parçası olmaktan çıkar.

Parks: Ama hâlâ orada olduğunu biliyorum! Gözlerim kapalı halde uzanıp elmaya dokunabilirim.

Manzotti: Yapabilirsin tabii! Ama görsel elmanla aynı olmayacaktır. Kaygan katı bir yuvarlak olacaktır. Kör bir insanın elması. Ve o elma da kafanın içinde değil dış dünyada olacaktır. Bu “dokunsal elma” –böyle denebilirse– aynı dış koşullarda doğar, ama bu defa farklı bir fiziksel özellik kümesi seçilir. Nesne yine deneyime dahil olan bedene veya beden kısımlarına göre değişir. Çek-

mecede el yordamıyla bir şey aramakla çekmecenin içine bakmak arasındaki farka benziyor bu. Farklı deneyimler, farklı nesneler. Hiçbiri kafanın içinde değil – dışarıda, onları deneyimlediğin yerde.

Parks: Bu durumda yanılmıyorsam iddian şu: Her deneyim için *onunla özdeş olan bir dış nesne olmak zorunda*. Doğrusunu istersen insanları buna ikna etmen kolay olmayacak. Sana kahkaha- larla gülecekler. Peki ya anılar, diye soracaklar. Elmaya dair anım? Ya rüyalar? Halüsinasyonlar? Düşünceler, sözcükler, acı, sıcak ve soğuk? Deneyimin bu yönlerine tekabül eden dış nesne nerede? Fikrin çöprü boylayacak.

Manzotti: İtirazlarını sıralayabilirsin tabii, hepsine hazırım. Sadece biraz zaman ve alan rica ediyorum. Su bardağında gemi yüzdüremezsın. Bu önemli ve ciddi zorlukları bir sonraki sohbetimizde ele alacağız. Ama son olarak şunu söylememe izin ver: Bu sadece felsefi spekülasyon değil; somut, ampirik bir hipotez. Riskli bir hipotez, biliyorum, ama Karl Popper bilimsel hipotezlerin kaçınılmaz bir şekilde riskli, kanıtlanmaya veya çürütülmeye açık cüretkâr önermeler olduğunu söylememiş miydi?

Parks: Bunun da öyle olduğuna inanıyorsun yani?

Manzotti: Fazlasıyla.

Parks: Tamam. Bir sonraki sohbetimizde düşüncelerini açıklamak için sana fırsat tanıyacağım, ama şimdiden uyarayım: Her bir deneyimime tekabül eden dış nesnenin tam olarak nerede olduğunu bilmek isteyeceğim.

Kasırganın Ortasındaki Zihin

Bilinç hakkındaki son sohbetimizde, Riccardo Manzotti'yle kritik bir noktaya vardık. Bilinçli deneyimin hem beyne hem de harekete dayalı açıklamalarını ikna edici olmaktan uzak bulan Riccardo radikal bir alternatif ortaya attı: Dünyaya dair deneyimimiz (ışık, renk, ses, koku, dokunma) nöronlarımızın gerçekleştirdiği “kafadaki bir film” ya da bedenlerimizle çevremiz arasındaki etkileşim değil, nesnenin ta kendisidir. Önümde bir elma gördüğümde, ben elmanın kendisiyim. Her algı, algılanan nesneden ne daha fazla ne de daha az, dolayısıyla her deneyimin tekabül ettiği bir dış nesne olmak zorunda.

Deneyimlerimizin kafamızın içinde olduğunu ve zihinlerimizin bedenlerimizle başlayıp bittiğini varsaymaya alışmış olanlarımıza bu dışsalcı yaklaşım ilk başta tamamen kabul edilmez ve hatta gülünç görünebilir. Bilincim nasıl hem fiziksel hem de bedenimin dışında olabilir ki? Bir özne, ben, bir nesneyle nasıl özdeş olabilir? Ve deneyimim değiştiği halde nesne besbelli değişmediğine göre bu ikisi nasıl aynı olabilir?

Ama insan araştırdığında şaşırtıcı yerlerde onay bulabiliyor. “Ben çevremdeki şeylerim,” diyor Wallace Stevens, “Teori” adlı şiirinde. “Müzik sürdüğü müddetçe müziksinsin sen de,” diyor T. S. Eliot, “Dört Kuartet”te. “Dışarı ve içerisi denen şeyler bir ve aynı,” yazmıştı Samuel Beckett, Georges Duthuis’ye. Virginia

Woolf'un Bayan Dalloway'inde de bu sezgi sürekli olarak işlenir: "Shaftesbury Caddesi'nde ilerlerken elini salladı. Bunların tümüydü o." Bu düşüncelere varanlar sadece sanatçılar değil üstelik: "Bir şeyi sadece o şeyin kendisi temsil edebilir," demişti filozof Edwin Holt 1914'te. Ondan iki bin yıl önceyse Aristoteles, "Gerçek bilgi nesnesiyle özdeşdir," iddiasında bulunmuştu.

Bu tür fragmanlar bir kanıt ve hatta hipotez teşkil etmiyor, ama nihayetinde deneyimi deneyimlenen nesneyle bir olarak düşünmenin sezgilere o kadar da aykırı olmadığına işaret ediyor. Bu sohbetle Riccardo'nun "Zihin-Nesne Özdeşliği Teorisi" dediği şeyi ayrıntılı bir şekilde ele almak ve ilk etapta gelecek itirazlardan bazılarını karşılamak istiyoruz.

– Tim Parks



Tim Parks: Riccardo, bu diyalogların başında incelememizin temel odağı bilinç –dünyaya dair anlık deneyimimiz– gibi görünüyordu. Ama bunu açıklamaya çalışırken, gayet basit olduğunu varsaydığımız bir şeyi, yani algıladığımız, deneyimlediğimiz nesneleri bir sorun, hatta gizem haline getirdin. Bir elma gördüğümde, ona dair görsel deneyiminin elmanın kendisi olduğunu söylüyorsun. Yani elma benimle ya da en azından bütün deneyiminin elma olan parçasıyla özdeş. Duyu kapasitesi sayesinde bedenim dışarıdaki şeylerin onları gördüğüm gibi olmasına olanak sağlıyor ve bu noktada, *olmak ile görmek özdeş hale geliyor.*

Aynı anda, yine bu elmaya bakan bir köpek ya da kuş veya diğer taraftaki bir insan farklı bir şey görüyor. Ama sen diyorsun ki, elmayı deneyimlerken bunların her biri elmanın *ta kendisidir*. Bu nasıl olabilir? Bir de tabii, şayet elmanın etrafında dönersem veya onu farklı bir ışıktaki görürsem deneyimim değişir, dolayısıyla eğer nesneyle özdeşsem nesnenin de benim deneyimimle birlikte değişmesi lazım. Yani değişmez bir elma yok. Anlamış mıyım?

Cevabın evetse, bundan ne anlam çıkarmam gerekiyor? Bilim ve sağduyu bize elmanın elma olduğunu söylemiyor mu? Elma yüz farklı şekilde ölçülüp, fotoğraflanıp, analiz edilemez mi? Fiziksel özellikleri değişmez, öyle değil mi? Elma neyse odur.

Riccardo Manzotti: İtirazın, sen dünyanın değişmediğini kesin olarak hissettiğin halde değişiyormuş gibi görünmesi, öyle mi?

Parks: Dünyaya dair deneyimim nerede olduğuma, nereye baktığıma, ışığın nasıl olduğuna vs. bağlı olarak her an değişiyor, ama dünya güvenilir biçimde orada ve değişmez görünüyor. Bu durumda benim değişen deneyimim nasıl olup da gördüğüm değişmez nesne *olabilir*?

Manzotti: Platon'dan beri insanların başına bela olan geleneksel görüntü-gerçeklik açmazını tekrarladığının farkındasıdır herhalde. Dünya böyle *görünüyor*, ama ben başka türlü olduğunu *biliyorum*. Değil mi? Ve bu tartışmanın nereye vardığını hepimiz biliyoruz: Görüntüler içerideki bir zihinsel alana –bugünlerde beyne– havale edilirken dış dünya gerçek ve büyük ölçüde bilinmez olarak kalıyor. Bense senden şunu istiyorum: Bir tarafta görüntüler diğer taraftaysa gerçek nesneler olduğu fikrini bir kenara bırak. Ortada sadece nesneler var. Gerçek fiziksel nesneler. Deneyimin bu nesnelerin *ta kendisi*. Görüntü-gerçeklik ikiliği yok.

Parks: Binlerce yıllık bir felsefeyi alaşağı eden büyük sözler söylemek heyecan verici tabii, ama şu soruyu cevaplamıyor: Deneyimim nesneyle –mesela şu meşhur elmanla– özdeşse, nasıl oluyor da ben bir elma görürken başka biri farklı bir elma görebiliyor? Eğer ikimiz de elmayla “özdeş” olsaydık, deneyim aynı olur ve *biz de birbirimizle özdeş olurduk*, ki bunun saçma olduğu ortada. İkimiz de elmaya bakıyoruz ama bu demek değil ki ben senim. Allah korusun!

Manzotti: Peki, şimdi zamanda geri gidip temel düşüncelere bir bakalım. On yedinci yüzyıla kadar âlimler bir cisim veya nesne hareket halindeyken, hızının mutlak bir fiziksel özellik olduğuna inanıyorlardı. Bir top mermisi ya hareketli ya da hareketsizdi. Başka türlü nasıl olabilirdi ki? Uçan bir kuş hareketlidir, dağ ise hareketsiz. Gayet basit bir akıl yürütme bu. Sonra Galileo gelip onlara yanıldıklarını gösterdi. Hız görelidir, dedi. Dağ, çevresine göre hareketsizdir ama aya ve hatta uçan kuşa göre hareketlidir. Nihayetinde her nesnenin daha uzaktaki kimi nesnelere göre sonsuz hızlarının olduğu sonucuna varıldı. Hız daima görelidir.

Parks: Bu temel bir bilgi gibi görünüyor.

Manzotti: Şimdi, hız *fiziksel* bir şey, değil mi? Kavramsal, sadece “kafada” olan bir şey değil, *özel* değil.

Parks: Eee?

Manzotti: Demek istediğim, fiziksel olmasına rağmen hız *kendi başına* var olamaz. Başka bir fiziksel sistemle ilişkisinin olması gerekir. Bir nesnenin şu veya bu *mutlak* hıza sahip olduğunu –en azından bilimsel olarak– söyleyemezsin; şu nesneye *göre* bu hıza sahip olduğunu söylemen gerekir. Dolayısıyla sana şunu sormak istiyorum: Ya bütün fiziksel özellikler hız gibiyse? Mutlak olmayıp diğer nesnelere göre değişiyorsa? Senden *görelilik* fikrini düşünmeni istiyorum.

Parks: Yani elma sadece diğer şeylere göre hareketli ya da hareketsiz olmakla kalmıyor, varlığı bile *görelidir*. Beni buna ikna etmek için çok çalışman lazım. Neye göre, kime göre?

Manzotti: İçimden *sana* veya *bana* göre demek geliyor ama o zaman maddi olmayan bir özneyi, hayali bir benliği diriltmiş oluruz ve başımızı belaya sokarız. Elma başka bir fiziksel nesne veya nesnelere göre değişir, tıpkı dağın hızının uçan kuşun hızına göre de-

ğişmesi gibi. Peki elma hangi nesneye göre değişir? Bir sürü nesneye. Bir deneyim söz konusuysa, bir bedene göre. Bir insan bedenine, bir hayvana, bir böceğe göre. Ama elma aynı zamanda üzerinde bulunduğu zeminle –örneğin bir masayla– veya dalından sarktığı ağaçla da ilişkili olarak var olur. Bedenler metafiziksel olarak özel değildir. Sadece birer nesnedirler, ama oldukça karmaşık nesnelerdir; zira duyu kapasiteleri aracılığıyla, özdeş olduğumuz dünyayı var ederler; görüntü, ses, koku gibi deneyimlerimizi –kısaca bizi– var ederler.

Parks: *Var ederler* ha! Ama bir nesne çevresindeki diğer nesne veya bedenlerden bağımsız olarak vardır.

Manzotti: Bir anahtar sadece kilidine göre, onunla ilişkili olarak anahtardır. Başka herhangi bir şeye göre sadece bir metal parçasıdır. Bir yüz ancak sağlıklı yüz tanıma hücreleriyle ilişkili olarak yüzdür. Aynı fiziksel madde, ilişkili olduğu diğer nesnelere bağlı olarak farklı nesneler meydana getirir. Tıpkı farklı nesnelere göre farklı hızlara sahip olduğu gibi. *Şu veya bu nesnenin varlığı fiziksel ama görelidir!*

Parks: Riccardo, edindiğim izlenim şu: Bedenle gerçeklik arasında aracılık edecek her şeyi saf dışı bırakmak için deli gibi çaballıyorsun. Görüntü istemiyorsun, temsil istemiyorsun, kafadaki imgeleri istemiyorsun. Sadece nesnelerin kendilerini istiyorsun. Nesnelerden oluşan bir evren. Öyle ki deneyim nesnenin ta kendisi olsun. Ama bunun olabilmesi için o bildiğimiz güvenilir ve rahatlatıcı nesnenin –yatak odama girdiğimde bulduğum yatağın, buzdolabını açtığımda orada olacağını bildiğim sütün– parçalanıp görelileştirilmesi lazım. Ama eminim herkes sana, insanların Berkeley’ye sorduğu şeyi sormak istiyordur. Berkeley dünyanın fikirlerden ibaret olduğunu ve hiç kimse bakmadığı zaman ağacın var olmadığını söylemişti. Peki senin şu meşhur elman benimle ilişkili olmadığında neyin nesi oluyor?

Manzotti: Tim, şunu unutma lütfen: Elma *seninle* ilişkili değil. Elma senin bedeninin olan nesneyle ilişkili. *Sen* deneyiminin kendisidir, yani bu durumda elma. Ama itirazına dönecek olursak: Sen elmanın yakınında değilken masada hâlâ bir şey var elbette. Ama senin aşına olduğun elma değil bu; masaya, odaya, yeryüzünün kütleçekim alanına vs. göre var olan bir şey.

Parks: Ama masa, masa olmak için benim görelî varlığıma ihtiyaç duyuyorsa, orada nasıl bir *masa* olabilir ki?

Manzotti: Masanın başka bir nesneye ihtiyacı var. En azından bir nesneye. Nihayetinde, çevrede başka nesneler olmadığında bir nesnenin hızı ne olurdu? Boş bir evrendeki tek bir atomun hızı falan olmazdı. Sen orada olmasan da masa her halükârda elma için bir şeydir. Aynı şekilde elma da masa için bir şeydir. Ama onların birbirleriyle olan görelî ilişkisi, senin bedenine olan görelî ilişkilerinden farklıdır.

Şöyle ifade edeyim: Odada bir “fiziksel durumlar kasırgası” vardır. Bu kasırga bir insanın algılayabileceğinden çok daha fazla şey içerir – atomlar, nötrinolar, fotonlar, kuarklar, sicimler, kuantum alanları; koca bir olasılık yelpazesi. Beden odaya girdiğinde, duvarları bu kasırganın *olası altkümelerinden birini* yaratır. Veya tersinden bakacak olursak: Kasırgadaki *olası altkümelerden biri*, bedenle ilişkili olarak, ilerlemek için uygun bir nedensel patika bulur. Böylece masa ve elma doğar! Bedenim, kasırganın içinden onları ve *sadece onları seçmiş olması* anlamında onları var eder. Diğer bir sürü şeyi tamamen görmezden gelir.

Parks: Bu kasırga biraz rahatsız edici. Kaosun içinde yaşıyormuşuz gibi. Biraz daha rahatlatıcı bir terim bulman lazım belki. Ama özetleyecek olursak: Ortada benim bedenime göre bir elma, senin bedenine göre bir elma, bir yarasanın veya kuşun, sineğin, keseli sıçanın ya da mikrobun vs. bedenine göre de başka bir elma var. Çok fazla elma yok mu? Bunların hepsine elma demek doğru mu?

Manzotti: Hızlara geri dönelim. Her nesne sonsuz sayıda (görelî) hıza sahip, ama bu hiç kimseyi rahatsız etmiyor, fizik bilgimizi de sarsmıyor. Hangi referans çerçevesinde olduğunu bildiğin sürece birden fazla hız sorun çıkarmıyor. Elma için de aynı şey söz konusu. Benim elma ile senin elmanın her biri farklı bir bedenle görelilik ilişkisi içinde. Dolayısıyla görelî elmalarımız var, tıpkı görelî hızlarımız olduğu gibi.

Parks: Ama ağırlık, renk ve boyuta ne demeli? Onlar da mı görelî?

Manzotti: Ağırlık kütleçekim kuvvetine göre değişir. Renkler de ışık, duyu alıcıları, çevre, yüzey gibi etkenlere bağlı olarak değişir.

Parks: Ya kütle?

Manzotti: Kütle bizim deneyimlediğimiz bir şey değil. Biz ağırlığı deneyimliyoruz. Daha genel bir ifadeyle, bir nesnenin kaldırılmaya, itilmeye veya çekilmeye gösterdiği direnci algılıyoruz. *Bütün* fiziksel özelliklerin görelî olduğunu iddia etmiyorum, sadece *deneyimlediğimiz* özelliklerin bedenlerimize göre değiştiğini söylüyorum.

Parks: Peki ya boyut? Boyutu algılıyoruz, ama bir nesnenin boyutunun değiştiğini iddia etmezsin herhalde.

Manzotti: Sabit bir referans çerçevesinde –mesela bir cetvel– ısrar edecek olursan, nesnenin boyutunun yanbaşındaki cetvele göre aynı kaldığını söyleyebilirsin. Elma her zaman on santim boyunda olacak ve cetvel her zaman aynı ölçüyü verecektir. Ama nesneyi bedene göre ele alırsan, boyutu mesafeye göre değişir elbette.

Parks: Kusura bakma ama bu konuyu biraz çalıştım. 1758’de David Hume şöyle yazmıştı: “Gördüğümüz masa biz ondan uzaklaşırken küçülüyormuş gibi görünür. Ama bizden bağımsız olarak var olan gerçek masa değişim geçirmez. Dolayısıyla değişen, masanın zihindeki temsilinden başka bir şey değildir.” Elli kelimeyle cevap ver lütfen!

Manzotti: Hume yanıliyordu. Aklındaki “gerçek masa” 1600’lerden önceki mutlak hız kavramına benziyor. Bertrand Russell’in nedensellik yasasıyla ilgili meşhur yorumunu uyarlayarak şöyle diyebiliriz: Hume’un “gerçek” masası ve mutlak hız kavramları “maziye ait bir kalıntıdan ibaret; tıpkı monarşi gibi, sadece zararsız olduğu yolundaki hatalı varsayım yüzünden varlığını sürdürüyor”. Başka herhangi bir nesne gibi masa da görelidir ve en azından biz söz konusu olduğumuzda bedenlerimize göre değişir. Bedenlerimiz değiştiğine ve hareket ettiğine göre çevremizdeki dünya da değişir ve tabii biz de değişiriz çünkü deneyimimiz dediğimiz şey çevremizdeki dünyadır.

Parks: Diyelim ki her birimizin farklı bir görelî elma gördüğümüzü kabul ettim. Yine de sadece birimiz onu yiyebilir. Demek ki sadece bir elma var.

Manzotti: Her birimiz farklı bir görelî *elmayız*. Her bilinçli zihin, bedenimiz dediğimiz nesneye göre var olan nesnelerin toplamıdır. Tabii ki ben elmayı yediğimde artık senin deneyiminin bir parçası olmaktan çıkar.

Parks: İnsanlar öldüğünde ne oluyor peki? Bilinçleri gidiyor ama dünya aynı kalıyor. Bu, deneyimin dışarıda, dünyada değil bizim içimizdeki kişisel bir şey olduğunu kanıtlıyor olmalı.

Manzotti: Hiç de değil. Arabanı saatte seksen kilometre hızla Pisa Kulesi’ne doğru sürdüğünü hayal et. Kulenin senin karşında görelî bir hızı var mıdır?

Parks: Öyle bir şey yapmayı aklımdan bile geçirmem ama evet, vardır tabii. Kule de tam olarak seksen kilometrelik bir hıza sahiptir.

Manzotti: Şimdi, düşün ki araban birden yok oldu. Bir drone saldırısı onu yok etti. Neden olmasın? Bom! Araban öldü, sen de öldün. Kule hâlâ seksen kilometrelik bir görelî hıza sahip midir?

Parks: Tabii ki değildir. En azından benim arabama göre.

Manzotti: Yani yaklaşan araba yok edildiğinde kulenin bu özelliği de yok oldu. Hareket eden araba, ne öznel ne de içsel olan bir sürü görelî hız yarattı. Değil mi? Kulenin görelî hızını arabanın içinde aramak çılgınlık olurdu. Karbüratörlerinden çıkan görelî bir hız yoktur. Aynı şekilde, her beden bir sürü görelî nesne doğurur, ki bunlar aynı zamanda dışarıdaki fiziksel nesnelerdir. Beyninden çıkan nesneler veya orada biriken temsiller değil. Beden işlemeyi bırakıp öldüğünde, bedeninin dışında olan bütün o deneyimler yani bilincin de yok olur. Ama tabii içinden seçildiği karsırga yok olmaz.

Parks: Temelde her şeyi tersine çeviriyorsun yani. İçeride olduğunu düşündüğüm deneyimin dışarıda olduğunu söylüyorsun.

Manzotti: Aynen öyle. Dünyaya baktığında kendini bulursun. Pekî deneyiminin içine baktığında ne bulursun? Bedenini saran dünyayı.

Parks: Eh, geçtiğimiz yıl boyunca bu konuyu birçok defa konuştuk, dolayısıyla deneyimin kafamın içinde olduğunu düşünmeyi bırakıp onu içinde hareket ettiğim dünyanın ta kendisi olarak kavrayabilmek için –sırf meraktan da olsa– epey çaba sarf ettim. Ve itiraf edeyim, bu düşünme tarzı bir dereceye kadar işe yarıyor, hatta iç açıcı. Yani, gördüğüm bu ağacın, dokunduğum bu finca-

nın bir temsil, nöronlarımın bir tertibi değil de gerçekliğin kendisi –ama tabii bedenime ve nöronlarıma bağlı olan bir gerçeklik– olduğunu düşünmek insana moral veriyor.

Ama bana öyle geliyor ki bilincin kafada olduğuna dair hissimiz dünyaya dair doğrudan duyu deneyimlerimizden değil de, bilincin doğrudan bir dış nesneyle alakası olmayan veçhelerinden kaynaklanıyor. Bununla dil kullanımını, düşünmeyi, anıları vs. kastediyorum. Burada senin yaklaşımının nasıl olup da işe yarayabileceğini görmek zor. Rüyanın kafada olmadığını nasıl iddia edebilirsin? Gözler kapalı, oda karanlık, ama ben belki de kano-mun üstünde heyecan verici bir dağ nehriyle boğuşuyorum. Bana öyle geliyor ki, kâğıttan evin tam da burada yıkılıveriyor.

Manzotti: Tamam, rüyaları ele alalım. Başlamışken halüsinasyonlara da girelim hatta. Hepsini ele alacağız. Önce beyin temelli yaklaşımın bunları nasıl açıkladığına bakacağız –çok kolay, aslına bakarsan– ardından da Zihin-Nesne Özdeşliği Teorisi’nin açıklamasına geçeceğiz. Ama bunları yapmadan önce başka bir kutsal ineği kurban etmemiz gerekecek maalesef. Şimdiyi.

Parks: Şimdiyi mi?

Manzotti: Mutlak bir nesne olmadığı gibi, şimdi denen mutlak bir an da yok. Bu çok önemli.

Parks: Çok önemli olabilir, ama bugün için bana biraz fazla. Şu an bir molaya ihtiyacım var.

Kafamızın Dışındaki Rüyalar

Her bilinç teorisi er ya da geç şu soruyu yanıtlamak zorundadır: Nasıl oluyor da uyurken –ama sık sık uyanırken de– doğrudan bedenlerimizi sarmalayan dünyayla hiçbir ilişkisi olmayan deneyimler yaşayabiliyoruz?

Bilince dair halihazırda egemen olan –bilincin beyindeki sinir aktivitesiyle ortaya çıktığı varsayımına dayanan– “içselci” açıklama bu soruyu kolayca yanıtlayabiliyor. Aslına bakılırsa, içselciliğin ilginç yanlarından biri de deneyimlerimizin en az emin olduğumuz yönlerini betimlerken kendine son derece güvenmesi. İçselciler şöyle diyor: Karanlık bir odada derin bir uykudayken parlak bir günde karlı bir dağa tırmanma deneyimini yaşayabiliyorsa, bu, beynin dış gerçeklikle bağlantı kurmadan deneyim yaratabildiği anlamına geliyor olmalı. Bazı içselciler rüya ve halüsinasyonlara dayanarak deneyimlerimizin tümünün bir tür “güvenilir halüsinasyon”dan, kafamızda oynayan ve dış dünyayla sadece zayıf bir ilişkisi olan bir film den başka bir şey olmadığını söylüyorlar.

Buna karşılık, son iki sohbetimizde Riccardo Manzotti bilincin radikal biçimde “dışsalci” bir açıklamasını sundu ve deneyimimizin kafamızın içinde olmadığını, bedenimizin ve beynimizin çevremizdeki bütün o atomlar, elektronlar, nötrinolar ve fotonlardan seçip yarattığı sayısız nesneyle özdeş olduğunu öne sürdü. Kı-

sacası, ona göre bilincimiz deneyimlediğimiz dünyanın –ya da nesnelerin– ta kendisi. Kafamızda bu dünyanın ya da nesnelerin imal edilmiş temsilleri yok.

Böyle bir yaklaşım, “nesne” ile ne kastettiğimize dair yeni bir kavrayış gerektiriyor. Nesne mutlak olarak değil, çevresindeki şeylerle ilişkili olarak var olan bir şeydir – bizim durumumuzda, bedenler ve beyinlerle. Dolayısıyla her deneyimin bir nesnesi olması gerekir çünkü deneyim o nesnenin ta kendisidir. Zihinsel nesneyle fiziksel nesne birdir. Bir elma algıladığımda, dışarıda bir yerde algımın ta kendisi olan bir elma var demektir.

Bu fikrin çekici tarafları var. Bir kere deneyimimize mutlak bir gerçeklik atfediyor: Ben, deneyimim dediğim dünyanın ta kendisiyim. Dünya bir halüsinasyon değil, gerçekten de orada, her ne kadar sadece onu bedenimle ilişkili olarak gördüğüm gibi olsa da. Peki ya rüyalara ne demeli?

– Tim Parks



Tim Parks: Riccardo, rüya görüyor olmamız senin teorine ölümcül bir darbe olsa gerek. Mesela dün gece rüyamda elimdeki laptopu suyun üstünde tutmaya çalışarak karanlıkta bir gölün karşı kıyısına doğru yüzüyordum. Kim böyle bir şey yapar ki?

Riccardo Manzotti: Ama yüzmeyi ve gölleri seviyorsun, laptopun da muhtemelen gündelik hayatındaki en önemli nesne. Genelde, bir rüyanın senaryosu ne kadar tuhaf olursa olsun, rüyada karşılaşılan bütün nesneler uyanıkken karşılaştığımız şeyler ya da bunların karışımıdır.

Parks: Temel olarak Shakespeare’in sözünü* tersine çeviriyorsun yani: Sıradan deneyimlerin yapıldığı maddededir rüyalar. Gün-

* *Fırtına*’da Prospero şöyle der: “Rüyaların yapıldığı maddedeniz hepimiz.” –ç.n.

delik hayatın tüm nesneleri rüyalarda ortaya çıkar, her ne kadar farklı düzenlenmiş olsalar da.

Manzotti: İçselcilere göre bu sıradanlık şaşırtıcı olmalı, değil mi? Rüyalar içeride yaratılan dizginsiz bir zihinsel dünyaya erişim sağlıyorsa, içerikleri neden bu kadar tanıdık? Renk tamamen ve sadece beyinde yaratılıyorsa, neden rüyalarımızda yeni renkler görmüyoruz?

Parks: Sanırım söylediklerinin altında, beynin dünyada zaten karşılaştığımız nesneleri pek değiştirmeden tekrar önümüze koyduğu düşüncesi yatıyor. Rüya bir “yeniden oynatım”.

Manzotti: Standart açıklama böyle. Beyin renklerin ne olduğunu dünyayla etkileşimi aracılığıyla öğrenir, ardından rüyalarda bunları yeniden oynatır, kafadaki filmin bir remiksi. Ama şayet sinir-bilimcilerin dediği gibi renkler dünyada var olmak yerine beyinde üretilen özelliklerse, beyin bunları üretmek için neden dünyaya ihtiyaç duysun? Ve rüyalarda beyin neden gündelik deneyimlerde karşılaşılan renklerle kısıtlansın?

Parks: Kuşkusuz yaşadığımız her deneyimin nöronlardaki elektriksel ve kimyasal aktivitelerin örüntüsünü değiştirdiği düşünüyor. Uyurken bu “örüntüler” yeniden ateşlenerek bize rüya dediğimiz deneyimleri yaşıyor.

Manzotti: Yani muazzam bir çeşitliliğe sahip olan deneyimlerimizin bütün nitelikleri bir şekilde sinirsel izlere bağlı mı kalıyor? Durum buysa, bal tatmanın bazı nöronları, artık kafanda bal tadını istedikleri zaman yeniden yaratabilecekleri şekilde etkiliyor olması lazım. Ama daha önce hiç deneyimlemediğin bir tadı yaratamıyorlar. Böyle bir şey neden olsun ki?

Parks: Riccardo, içselci açıklamanın bu temel sorununa önceki sohbetlerimizde detaylı bir şekilde değinmiştin. Ama bu senin

kendi iddianı pek kanıtlamıyor. Rüyamızda sadece zaten deneyimlediğimiz şeyleri gördüğümüz konusunda ısrar etmek seni kurtarmıyor. Gerçek şu ki, ben gözlerim kapalıyken ve *ortada göl ve laptop yokken* rüyamda göl ve laptop gördüm. Eğer senin dediğin gibi her deneyim dışarıdaki bir nesneyle özdeşse, bunu nasıl açıklayabilirsin?

Manzotti: Son sohbetimizde, rüyaları anlayabilmek için “şimdi” meselesini ya da kavramını ele almamız gerekeceği konusunda seni uyarmıştım. “Ortada göl veya laptop yokken” rüyanda göl ve laptop gördüğünü söylüyorsun. Ve bunu kendinden son derece emin bir şekilde söylüyorsun, sanki hiç kimse bu konularda hata yapamazmış gibi. Bir elma, uzanıp alabildiğim sürece oradadır. Bunu yapamıyorsam orada değildir. Nokta.

Ama deneyim gerçekten de bu kadar net ve basit bir şey mi? Mesela buradan –Milano’daki bir apartmanın dördüncü kattaki penceresinden– seksen kilometre ötedeki Alpleri görebiliyoruz. Dağların dorukları elmayla aynı şekilde *orada* mı? Buradan onlara dokunamam, öyle değil mi? Tabii ki onlara doğru yürüyebilirim, ama oraya vardığımda hava kararmış ve belki de bir kar fırtınası görüntülerini tamamen değiştirmiş olur. Dolayısıyla dağlar elmaya kıyasla daha az “orada”dır.

Parks: Ama bu sadece mesafe meselesi! Çok banal.

Manzotti: Peki masada elmanın etrafında dolaşan sineğe ne demeli? O da orada, değil mi? Ama elmayı aldığın gibi alamazsın onu.

Parks: Sadece yeterince hızlı olmadığım için alamam.

Manzotti: Aslında öyle değil. Ellerimiz bir sineği yakalamak için yeterince hızlı hareket edebilir. Sorun algımızda. Benjamin Libet’in 1970’lerde ve 80’lerde yaptığı deneylerde gösterdiği gibi,

algıladığın şeyle o algının senin için erişilir olduğu an arasında, yani olayla algın arasında 20 ila 300 milisaniyelik bir zaman farkı vardır. Bu genellikle şöyle açıklanır: Bilinçli algı, dış nedenine kıyasla *gecikir*; bu gecikme, ışığın nesneden göze ulaşması ve ardından sinyallerin çeşitli nöron sinapslarından geçmesi için gereken süreye tekabül eder. Ne var ki aynı verilere bunun kadar iyi uyan bir açıklama daha var: Sinirsel aktivite daha sonra gelse bile, deneyimimizi oluşturan şeyler *kendi zamanlarında ve mekân-larındadır*. Deneyimimiz bu şeylerin olduğu yer ve zamanı içerir.

Parks: Kusura bakma, anlamadım. Şimdi de diyorsun ki, deneyim bedeninin uzağında, nesneyle özdeş olmakla kalmaz, aynı zamanda –tabiri caizse– bedeninin ona tepkisinden *önce* gelir. Öyle mi?

Manzotti: Şunu kabul edersin ki, deneyim nesnede konumlanmışsa ve onunla özdeşse, mantıksal olarak beden üzerindeki etkilerinden *önce* gelmesi gerekir, çünkü Einstein'ın gösterdiği gibi, herkes mesafenin sadece uzaklık değil zaman da demek olduğunu bilir.

Parks: Çok saçma. Şu anki deneyimim –şimdi– nasıl geçmişte olabilir ki? Sinir aktivitesi şimdi gerçekleşiyor. Sinekle aramda yüz milisaniyelik bir gecikme varsa, bu sadece sineği şimdi olduğu haliyle değil de bir an önceki haliyle gördüğüm anlamına gelir.

Manzotti: Ama eğer gördüğün sinek yakalamaya çalıştığın sinekten birkaç milisaniye bile farklıysa, o zaman bilincinin benim iddia ettiğim gibi –zaman ve mekânda daima bedenden biraz uzakta bulunan– *nesnenin kendisi* değil de bir *temsil* olduğu yolunda ki içselci görüşe geri dönmüş oluruz.

Ama gel bu muammayı bir adım ileri götürelim. Şu anda öyle bir saatteyiz ki, başımızı pencereden biraz uzatırsak hem neredeyse dolunay olan ayı hem de güneşi görebiliriz. Bunların ikisi de sana şimdiki zamanda mevcutmuş gibi görünüyor, değil mi?

Parks: *Öyleler zaten. Deneyimlediğim her şey şimdi hissini veriyor. Aksi halde deneyim olmazdı.*

Manzotti: Ama sana “şimdi” hissini veren bu güneş, sekiz dakika önce ışıldayan güneş. Ay daha yakın, ama yine de bedeninde yarattığı etkiyle arasında bir saniyeden uzun bir süre var. Şu an yıldızlı bir gece olsaydı, Büyükayı’yı oluşturan yıldızlar 80 ila 128 ışık yılı uzakta olurdu.

Parks: Ama bu durum olayları nasıl değiştiriyor ki? En yakın yıldızlarla bile aramızda ışık yılları olduğunu hepimiz biliyoruz.

Manzotti: Biraz sabredersen nasıl olduğunu göreceğiz. Senin şimdinin, senin deneyimin, bedeninde ve beyninde bir etkiye neden olan bütün şeylerin toplamından meydana gelir – bu etkiler yüzyıllar veya milisaniyeler öncesinden, santimetreyle veya ışık yıllarıyla ölçülen uzaklıklardan gelse de durum değişmez. Doğrudan görsel deneyimini geçmiş ve şimdi diye ikiye ayırmazsın; sana göre her şey –güneş, yıldızlar, elma, sinek– şimdidir. Demek ki nöronlarının aktivitesine bağlı olan şimdiki zaman, o sinir aktivitesine neden olan her şeydir, ne kadar yakında veya uzakta olursa olsun. Senin şimdinin, çizgisel bir zaman akışında tek bir nokta değildir. Zaman ve mekâna yayılmış durumdadır. Bir takımyıldızdaki yıldızlar birbirleriyle hiçbir zaman senin deneyimlediğin ilişki içinde olmadı. Çünkü her bir yıldız senin bedeninden farklı farklı zaman mesafelerindedir. Sineğin ve dağın da senin bedenine farklı zaman mesafelerinde bulunması gibi. Dolayısıyla senin toplam deneyimin olan dünya kendini sana ancak bedenine olan göreceli ilişkisi içinde gösterir.

Parks: Einstein görelilik teorisine zaman hakkındaki bilindik fikirlerimizi eleştirerek başlamamış mıydı?

Manzotti: Aynen öyle. Einstein olayların Newton’ın düşündüğü gi-

bi “aynı anda” meydana gelme anlamında “eşzamanlı” olduğu görüşünü reddetmişti. Evrende zamanı belirleyen mutlak bir saat yoktu. Daha ziyade, şeyler nedensel süreçlerin ağında birbirleriyle etkileşime giriyordu. Benim bütün yaptığım, Einstein’ın kavrayışını gündelik algıya dair kendi anlayışına uyarlamaktan ibaret.

Parks: Deneyimim bedenimde değil de algının nesnelerinde konumlanmışsa yani uzaya yayılmış durumdaysa, zamana da yayılmış olması gerektiğini söylemenin bir mantık barındırdığını görebiliyorum. Bilinçli deneyimimizin uzayda –kulakların arasına ve gözlerin arkasına denk düşen– tek bir noktada konumlandığı yolundaki içselci görüşle zamanda tek bir noktada konumlandığımız yolundaki kanaat arasındaki bağlantıyı da görebiliyorum. Aslına bakarsan, şayet bilinç kulaklar arasındaki tek bir noktada konumlanmışsa, o zaman mantıken o noktada üretilmesi lazım, zira herhangi bir uzaklık zaman farkını ima eder. En az birkaç milisaniye uzakta olduğunu hepimizin bildiğı nesne, kafamın içindeki deneyimle özdeş olamaz. Dolayısıyla deneyimin bir temsil olması gerekir.

Manzotti: Kesinlikle. Ama hemen ekleyeyim: İçselci görüş bile bir nokta –şimdi dediğimiz bir an– olarak zaman fikrini açıklamakta zorlanıyor. Çünkü en hızlı sinirsel süreçler bile, elektriksel ve kimyasal sinyaller beynimizdeki metrelerce sinir devresinden geçmek zorunda olduğu için onlarca milisaniye sürüyor. Dolayısıyla sinirbilimciler için bile, bilinçli deneyimimizi oluşturduğunu düşündükleri fiziksel madde, çok küçük bir ölçekte olsa bile uzaya ve zamana yayılmış durumda. Aslına bakarsan, eğer gerçekten titiz davranıp zamanın tek bir ânında var olan şeyleri göz önüne almak isteseydik, bildiğimiz haliyle dünya yok olup giderdi. Sesler, ışık, jestler, hareketler, kelimeler – hepsi tek bir andan fazlasını kapsayan esnek bir şimdi kavramı gerektirir. Bunu kabul ettiğinde, benim öne sürdüğüm “görelî şimdi” kavramına direnmek için bir neden kalmaz.

Parks: Göreli derken “benim bedenime göre” mi demek istiyorsun?

Manzotti: Evet. Bir nesnenin mevcut olması sadece *nedensel olarak mevcut* olduğu, yani bedenine bir etkide bulunduğu anlamına gelir, gerçekte zamansal veya uzamsal olarak yakınlarda olmasa bile.

Parks: Anladım. Hatta galiba rüyalar hakkındaki görüşünü de anladım! Rüyamda gölü ve laptopu gördüğümde, bu gerçek nesneler beynimde nedensel bir etki meydana getiriyorlar. Beynimde depolanmış değiller, beynimi gerçekten etkiliyorlar. Dolayısıyla mevcutlar. Uzak bir takımyıldızın olduğu gibi mevcut – aslında her bir yıldız bizden farklı miktarda ışık yılı uzakta olsa ve bu yüzden de, dediğin gibi, onları gördüğüm fiziksel ilişki içinde asla “eşzamanlı” olarak bulunmamış olsalar da.

Manzotti: Acele ediyorsun. Daha önce söylemek istediğim şeyler vardı. Ama evet, tek tek anların çizgisel ilerleyişi biçimindeki naif zaman fikrini bir kenara bırakıyor ve onun yerine bir nedensellik ağı öne sürüyoruz, tıpkı görelilik teorisinin ayrıntılarını keşfederken Einstein’ın yaptığı gibi.

Parks: Ama bu aynı zamanda, rüya deneyimlerini uyanıklık halindeki sıradan deneyimlerle *aynı kefeye* koyduğun anlamına gelir. Her ikisi de aynı nedensellik süreçlerinin sonucunda ortaya çıkıyor.

Manzotti: Kesinlikle. Durum gerçekten de böyle, değil mi? Rüya görürken, yaşadıkların gerçek. Kendi deneyiminin nesnelerisin. Şu söylediğimiz şeyi hatırla: Sen bedenin değilsin, bedeninin mümkün kıldığı deneyimlersin. Rüyanda, laptopunu suyun üstünde tutarak gölde yüzüyordun.

Parks: Evet, suya düşecek diye ödüm kopuyordu. Ter içinde uyan-
dım.

Manzotti: İşte, gördün mü... Hiçbir şey endişeden daha gerçek ola-
maz!

Parks: İyi güzel de, maalesef ben hiç ikna olmadım. Sebebi de şu: Işık yıllarına yayılmış olan takımyıldızı gördüğümde, onu oluşturan çeşitli parçalarla, yıldızlarla bedenim arasında doğrudan bir görme hattı var. Onu görmem fiziksel açıdan, *bilimsel* açıdan anlamlı. Ama rüyada gölle aramda doğrudan bir hat yok.

Manzotti: Uzamsal olarak doğrudan bir hat yok ama nedensel bir hat var. Diyelim bir yıl önce bir göle gitmiştin. Bedenin ve bey-
nin o su birikintisinin nedensel bir süreç başlatmasına izin verdi ve böylece göl görsel deneyiminin bir parçası haline geldi; kısacası onu gördün. Ama şimdi nedensel sürecin *görme korteksinde sonlanmadığını* varsayalım; bir sürü başka etki yaratmaya devam ettiğini, beynin dış dünyadaki olayların nedensel etkilerinin tabiri caizse arka planda –bir girdaba kapılmış gibi, koşullar izin verdiğinde enerjisini salmaya hazır şekilde– sürüp gitmesini sağlayan özel yapısının mümkün kıldığı uzun bir yolculuk başlattığını düşünelim.

Parks: Kusura bakma ama bu söylediklerin kulağa sihir falan gibi gelmeye başladı. Senin açıdan gayet kullanışlı bir açıklama. Hiçbir şey anlamadım desem yeridir.

Manzotti: Tim, sen kano yapıyorsun, değil mi? Azgın dağ nehirlerinde kürek çekiyorsun.

Park: Aynen öyle. Hayatımın en güzel anlarından bazılarını buna borçluyum.

Manzotti: Ama nehir boyunca doludizgin gitmiyorsun, değil mi? Arada bir bazı yerlerde mola veriyorsun. Belki diğerlerinin yetiş-

mesini bekliyorsun. Su o kadar hızlı akarken bunu nasıl yapıyorsun?

Parks: Kolay. Her kayanın ya da nehir yatağındaki çıkıntının arkasında bir girdap oluyor. Su orada hapsolup döndükçe dönüyor. Girdabın içine girdiğinde akıntıdan kurtulmuş oluyorsun.

Manzotti: Harika. Şimdi milyarlarca nöronu ve trilyonlarca sinapsıyla beyni devasa bir girdap topluluğu olarak düşün; her bir girdap başka bir dış nedenin ürünü olsun. Gündelik algıda, yakın çevreden gelen akıntı o kadar güçlüdür ki girdaplar genel akışa bir katkıda bulunmaz. Her şey orada potansiyel olarak sonu gelmeyen bir atlıkarıncada döner durur. Girdaba kapılıp dönen hafif bir teneke kutu gibi. Ama nehirde su seviyesi düşüp de akıntı azaldığında ne olur?

Parks: Girdapla ana akım arasında daha az gerilim olur. Sular karışır. Teneke kutu girdaptan kaçır.

Manzotti: Doğru. Uyuduğunda da doğrudan deneyimin akışı ya-vaşlar ve sonu gelmeyen girdaplar akışa karışabilir.

Parks: Güzel bir analogi – bundan öteye geçmese bile... Dur da özetleyeyim. Ortada bir “ilk neden” var, sözgelimi bir teneke kutu; bedenimde ve beynimde yarattığı etkiden dolayı bu teneke kutu bir deneyim haline geliyor. O andan itibaren, beynimin girdaplarındaki süregelen etki ana akıma doğru her çekildiğinde teneke kutu orada mevcut olacak. Bu noktada deneyimim yine teneke kutu olacak, zamanda ve uzayda ne kadar uzak olursa olsun. Dolayısıyla rüyalarım –ama aynı zamanda anılarımın da öyle olduğunu söyleyeceksin herhalde– geçmişimin doğrudan algılanmasından ibaret.

Manzotti: Orada biraz dikkatli ol! Beyninde gerçek anlamda bir teneke kutu yok, nöronlar da bu kutunun üstündeki logoyu taşıyor

değiller. Sadece teneke kutunun başlattığı bir nedensel dalga var elimizde; deneyimin de tabii ki *teneke kutuda* konumlanmış durumda.

Parks: Geçmişte yani.

Manzotti: Böyle demek doğru mu, bilemiyorum. Çünkü bu ifade kendi *şimdi*'nin ne zaman ve nerede olduğunu bildiğini ima ediyor. Ama biliyor musun? Bir yıldızı yüz yıl önceki haliyle deneyimliyorsun; bu durumda deneyimin ne zamana ait? Deneyiminin şu anda, yüz yıl sonra, yıldızdan gelen ışık sana ulaştığında yaşadığını söylüyorsun. Ama deneyimin neden, kendisini üreten yıldızla hiçbir ortak noktası olmayan sinir aktivitesiyle *aynı zamanda* olsun ki? Sinir aktivitesi senin deneyiminin hiçbir özelliğine sahip değilken deneyimin neden sinir aktivitesinin olduğu noktada konumlandırılınsın?

Parks: Yani diyorsun ki, deneyimimizin sinir aktivitesinin olduğu yerde ve zamanda meydana geldiği inancı bir önyargıdan ibaret?

Manzotti: Evet. Yıldız, elma, göl, laptop, güneş, ay, uzaktaki Alp-ler, teneke kutu ve evet, şu an pencerede vızıldayan sinek dostumuz – bunlar deneyimlerimizin özelliklerine sahip olan şeyler. Bu, uyanıkken olduğu kadar rüya görürken de geçerli. Ve bunların ortaya çıkmasıyla, bilinçte mevcut hale gelmelerine imkân veren sinir aktivitesinin tamamlanması arasındaki zaman farkı ne kadar büyük olursa olsun, deneyimimiz daima nesnenin ta kendisi – bu nesne nerede ve ne zaman görülmüş olursa olsun.

Parks: Yani bedenlerimiz ve beyinlerimiz, son derece kısa olabilen veya sonsuz ölçüde uzayabilen bir nedensel sürecin ucunda bulunuyor. Ama biz –deneyimimiz– sürecin sonunda değil başlangıcında bulunuyoruz.

Manzotti: Aynen.

Parks: Bu başlangıç –yıldızlarda olduğu gibi– ben doğmadan önce gerçekleşmiş olsa bile.

Manzotti: Bedenin doğmadan önce.

Parks: Ama deneyimi bütün bu sürecin toplamı olarak düşünmek daha kolay olmaz mı – başlangıçtan, uzay ve zamanda ilerleyen fotonlara ve kafadaki nöronlara kadar uzanan bir süreç olarak?

Manzotti: Bunu daha önce konuşmuştuk. Süreç *zorunlu* ama deneyimin özelliklerine sahip değil. Deneyimi destekliyor ama deneyimin *kendisi* değil. Deneyimin özelliklerine sahip olan tek şey nesnenin kendisi.

Parks: Yeter bu kadar. Şimdi birkaç gün boyunca biraz düşünüp bu söylediklerine ciddi itirazlar yönelteceğim.

Beden ve Biz

Bedenin bilinçteki fonksiyonu nedir? Ben bedenim, beynim ya da beynimin bir parçası mıyım? Bedenimden ayrı olarak var olabilir miyim? Örneğin bilincim bir bilgisayara indirilebilir mi veya cennete gidebilir mi?

Şu âna kadar Riccardo Manzotti'yle diyaloglarımızda, bilinç konusunda birbirine taban tabana zıt olan iki açıklama sunduk. Standart "içselci" görüşe göre, bilinçli algılar beyindeki nöronların dış dünyadan gelen girdilere cevaben yarattığı temsillerdir. Riccardo'nun öne sürdüğü radikal dışsalcı görüşe –Zihin-Nesne Teorisi'ne– göreyse deneyimimiz ya da algımız algılanan nesnenin kendisidir. İçsel bir temsil yoktur; beden ve beyin sadece, bildiğimiz şekliyle dünyanın kendini ortaya koymasına izin veren koşullardan ibarettir. Ya da başka bir ifadeyle, deneyiminiz sizsiniz.

İki yaklaşımın da bir zihin teorisi için çok önemli içerimleri var. İçselci görüş, benliğin kafada konumlanmış ya da merkezi kafada olan bir varlık olduğu yolundaki geleneksel fikirleri benimsemiş eğiliminde. Bu özne ya da benlik var olabilmek için elbette bedene bağımlı olmakla birlikte, içselci model, haritası çıkarıldıktan ve tamamen anlaşıldıktan sonra beynin kopyalanabileceği veya son derece karmaşık olan elektronik ve kimyasal örüntülerinin başka bir "donanım" aktarılabilceği, böylece de öznenin yani benliğin ölümsüz kılınabileceği umudunu taşıyor. Kısacası, egemen içselci yaklaşım –tamamen maddeci olmasıyla Hristiyan

ve Kartezyen yaklaşımdan farklı olmakla birlikte– kendimizi her şeyin bir akış halinde olduğu çevremizdeki dünyadan en azından potansiyel olarak ayrı düşünmeye devam etmemize izin veriyor. Peki ya Zihin-Nesne Teorisi?

– Tim Parks



Tim Parks: Riccardo, bir elma gördüğümde deneyimin elmanın kendisi olduğunu ve bedenimin dışında konumlandığını kabul edersem, özneyle nesne arasındaki geleneksel ayrımı ve onunla birlikte de maddi dünyanın kendisi olmayan herhangi bir deneyimi, maddi dünyadan ayrılacak herhangi bir içsel “zihinsel” deneyimi reddetmiş oluruz. Bu durumda “ben” dediğimiz şey ya da özne nerede veya ne? Ve beden, beyin, deneyim ve benlik arasındaki ilişki hakkında ne düşüneceğiz?

Riccardo Manzotti: Temel noktalara geri dönelim. Bedenin olmadan var olamazsın demek bir şey (ki ben de kesinlikle bunu söylüyorum), sen bedeninin ta kendisisin demekse bambaşka bir şey. Bu iki iddia birbirinden farklı, ama geleneksel maddecilik bunları birleştirme eğiliminde oldu, muhtemelen ikisi de Kartezyen ve Hristiyan bakış açılarının maddi olmayan ruh kavramına karşı çıktığı için. Bilimsel olmayan, dini görüşle mücadele etmek için benliğin de diğer her şey gibi maddi olması gerektiğinde ısrar ettiler – maddi olduğuna göre de beden olmalıydı.

Parks: Ya da daha kesin bir ifadeyle, beyin. Zira çoğu insan, bir uzvunu –kolunu, bacağı– yitirse bile kendisi olmaya devam edeceğini kabul edecektir. Halbuki kafanı yitiremezsin.

Manzotti: Tabii ki. Hatta bugünlerde yüz nakli geçirip yine aynı insan olarak kalmaya devam edebilirsin. Sonuç olarak, evet, bilimsanlarına göre var olan her şey bir şekilde *maddi* olduğundan,

özne –benlik– de maddi olmak zorundaydı ve beyin de daima birinci aday olarak görüldü. Bu yüzden geçen yüzyıl boyunca bilinci ve benliği –özne diyebileceğimiz bir kumanda merkezini– beyinde konumlandırma konusunda mutlak bir kararlılık sergilendi.

Parks: Sense bunun yanlış bir varsayım olduğunu söylüyorsun. Maddi bir benliği beyinle özdeşleştirmeden aramak mümkün diyorsun.

Manzotti: Kesinlikle. Maddi beynin ve maddi olmayan ruhun her ikisinin de alternatifi gözümüzün önünde duruyor: Dışarıdaki nesneleri kastediyorum – dünyada olan ve deneyimimizi oluşturan her şeyi, fiziksel şeyleri. Tabii sık sık bedenın kendisi de deneyimlediğimiz dünyanın bir *parçasıdır*, tabiri caizse. Ellerimizin görünümü, parmaklarımızdaki dokunma hissi, aynadaki yüzümüz; yürümenin, koşmanın ya da sadece oturmanın veya nefes almanın verdiği hisler... Ama beden bu deneyimin sadece bir parçasıdır. Elimizin bir tenis raketini tuttuğunu deneyimlerken, raket ve el eşit ölçüde bizim deneyimimiz ve bizdir.

Parks: Bana göre fazla hızlı ilerliyorsun. Sormaya çalıştığım şey şu: Deneyimlediğimiz dünyanın –gördüğümüz, duyduğumuz, kokladığımız ve hissettiğimiz bütün o farklı şeylerin– ta kendisi olduğumuz yolundaki fikrini kabul etsek bile, bu gerçeklikten her an bildiğimiz öznellik hissini; eylediğimiz, seçtiğimiz ve plan yaptığımız yolundaki izlenimimizi nasıl oluşturabilirsin ki? Kendimizi bedenlerimizle ve her şeyden öte yüzlerimizle *özdeşleştirme* biçimimizi nasıl açıklayabilirsin? Bir benlik hissine sahibiz. Neden elmalardan ve masalardan, laptoplardan ve ağaçlardan, duvarlardan, kapılardan, yer karolarından, kısacası çevremizdeki her şeyden oluşan dağınık bir yığın değiliz?

Manzotti: Şimdi de *sen* çok hızlı gidiyorsun. Bir an için bedene odaklanalım. Beden tabii ki mutlak bir şekilde merkezi bir ko-

numda. O olmadan deneyim olmazdı. Ama *biz* bedenlerimiz değiliz. Biz başka bir şeyiz. Bir düşün. Nöronlar ve kan damarları olduğumuzu deneyimlemiyoruz. Bağırsaklar ve iç organlar olduğumuzu deneyimlemiyoruz. Bilim bize bunlardan yapıldığımızı öğretiyor ve bizi sürekli iskeletlerimizin, iç organlarımızın vs. modellerini göz önüne almaya ve onlarla özdeşleşmeye davet ediyor. Ama binlerce yıldır insanlar kendilerini asla böyle düşünmediler. Çünkü aslında hayatlarımız dış dünyadaki olaylardan, insanlardan, nesnelerden, manzaralardan ve elbette bedenin bunlarla etkileşiminden oluşuyor. Homeros'un deneyimi nelerden oluşuyordu? Savaş arabaları, duvarlar, kasabalar, mızraklar, yaralar, zırhlar, denizler, gemiler, yelkenler ve kurbanlardan. F. Scott Fitzgerald'ın deneyimi nelerden oluşuyordu? Hızlı arabalar, özel tasarım giysiler, pahalı evler, pembe kokteyller ve cazdan. *Bedenlerine* gelince, Homeros ve Fitzgerald aynı şeylerden yapılmıyordu, nöronlardan ve hücrelerden. Ama deneyimlerinin, dolayısıyla da zihinlerinin çok az ortak yönü var.

Parks: Eh, güzel kadınlar mesela. İyi edebiyat.

Manzotti: Tabii ki. Ama demek istediğimi anlıyorsun. Bedenin algı aygıtı –gözler, kulaklar, sinir sistemi– hangi nesnelerin deneyimin haline geleceğini seçer, sen olan bir dünya yaratır, ama bu nesneyi beyindeki nöronlarda *oluşturmaz*. Nesne dışarıdadır. Deneyimin dışarıdadır, tabii sen de onunla birlikte. Beden seçici ve kolaylaştırıcıdır, konakçı ya da konteyner değil.

Parks: Nöronlarımı ya da bağırsak hücrelerimi oldukları gibi *deneyimlemiyor* olabilirim, doğru. Ama midem veya başım ağrıdığında bunu bilirim. Açlık bir deneyimdir. Tokluk bir deneyimdir. Deneyimlerimin hepsi *dışarıda* değil.

Manzotti: Daha önce söylediğimiz gibi bedenin de bir nesne. Dolayısıyla onu da algıların tabii ki. Gözlerin ellerinin veya bacak-

larının derisinden yansıyan ışıqla etkileşime girer ve onları görürsün. Ama ancak ellerini görürsün, gözlerini değil.

Ellerini çırttığında çıkan sesi duyarsın ama kulaklarını duymazsın. Ve –belki çok yediğin için– bağırsaklarını hissettiğinde, bunun sebebi sinir sisteminin başka bir yerinde bir etki yaratıyor olmalarıdır. *Nedensel* olarak mevcuttur.

Bedenin deneyimlenmesinde bu her zaman geçerlidir. Bedenin bir kısmı bir başka kısmını algılar, ama kendini algılamaz. Dikkat edersen beyni asla hissetmeyiz, çünkü onun ötesinde sinir sisteminde beynin bize bir nesne gibi görünmesini sağlayabilecek hiçbir şey yoktur. Bir cerrah beyin ameliyatı yaparken beyne anestezi uygulanması gerekmez çünkü beyin acı hissetmez. Beyin beden içindeki ve dışındaki diğer nesnelerin var olmasına ve dünyamızın bir parçası haline gelmesine izin verir, ama kendisi deneyimlenmez.

Yani beden deneyiminin bir parçasıdır, tıpkı dış dünyadaki nesneler gibi. Ve ikisi de sensin. Algıda, bedenle dünya arasında –filozof Teed Rockwell’in tabiriyle– “sihirli bir eşik” yoktur. Bedeni “daha önemli” kılan tek şey, onsuz deneyim diye bir şeyin olamayacak olmasıdır. Ve tabii ki her zaman oradadır. Onu –bariz nedenlerle– elimizden geldiğince iyi koruruz.

Parks: Ama eğer istersem gözlerimi kapatıp her şeyi dışarıda bırakabilirim. Ve gözlerimin açık olduğu zamana kıyasla daha az varmışım gibi de hissetmem. Bilakis. Aslına bakarsan, iyi yalıtılmış karanlık, kokusuz, sessiz bir odada dış girdilerden muaf olacağım için kendimi her zamankinden *daha fazla* hissederim. İstediyimi düşünmekte özgür olurum. Bu anlamda, dünyadan bağımsız olabilirim herhalde. Dünyanın dışındaki bir nesne.

Manzotti: Orada dur bakalım. O karanlık, sessiz odadaki doğrudan deneyimin karanlık ve sessizliktir, çevrende ne varsa tam olarak odur yani. Belki bazı bedensel duyular ön plana çıkar. Örneğin zifiri karanlıkta insan genellikle bedenini dengeleme ihtiyacının

belirgin bir şekilde farkına varır çünkü hiç referans noktası kalmamıştır. Veya sessizlikte nefes alışını ya da hatta kalp atışlarını deneyimlersin. Ama bu deneyimlerin hepsi fizikseldir. O anda düşüncelerin doğrudan çevrenden uzaklaşsa, yine dışarıdaki bir gerçekliğin parçası olan geçmiş deneyimlerine, insanlara, nesnelere ve hatta –halihazırdaki gibi– tartışmalara gider. Bu da şu anlama geliyor: Çevremizle daha az meşgul olduğumuzda, etrafımızdaki nesnelerle etkileşim kurmak zorunda olmadığımızda, geçmişimizi çeşitli kombinasyonlar halinde algılamaya meylederiz, rüyalar hakkındaki son sohbetimizde bahsettiğimiz gibi. Ama vurgulamaya çalıştığım nokta şu: *Sen her an bir şey olmak zorundasın*, bir nesneyle özdeş olan bir deneyim. Burada “nesne” derken, ister yakın olsun ister uzak, zamanda ya da uzayda *bedenini nedensel olarak etkileyen* bir şeyi, herhangi bir şeyi kastediyorum. Dün gece oğlunla girdiğin bir tartışma mesela. Tatilde yediğin bir yemeğin kokusu. Her ne olursa olsun. Ve sen *o şeysin*, deneyimin olma özelliğini taşıyan o şey.

Parks: Haklısın tabii, insan gözlerini açtığında ister istemez bir şeyler görüyor. Şu anda içinde oturduğumuz üniversite ofisini görüyorum mesela. Yine de kesintisiz bir odaklanma, seçme süreci var, değil mi? *Ben* bu deneyimin oluşumunda aktifim. Neye bakacağıma *ben* karar veriyorum.

Manzotti: Öyle tabii. Bu bütün deneyimler için geçerli. Bir partiye gittiğinde bütün olayı deneyimlemezsin. Kiminle konuşup kiminle konuşmayacağını sen seçersin.

Parks: Keşke! Bir şekilde hiç konuşmak istemediğim insanlara denk geliyorum sürekli!

Manzotti: Eh, partiye kimin gideceğine, kimin sana rastlayacağına veya ilgilendiğin kadının –gidip ona merhaba demeye çalıştığında– kiminle konuşuyor olacağına sen karar veremezsin. Ama

ben bundan bahsetmiyorum. “Sen seçersin” dediğimde, algı düzeneğiyle bedeninin mevcut insanların içinden bir altküme, bütün parti içinde bir alt-parti yarattığını kastediyorum sadece. Bu alt-parti *senin* partin. Dolayısıyla beden, dünyadaki *hangi* nesnelerin sen olduğunu belirleyen bir aracı. Hiç kimse bütün partiyi ya da bütün dünyayı deneyimlemez. Deneyim bir bedene sahip olmaktan geldiğine göre, ancak bu bedenle nedensel bir ilişkiye giren nesneleri içerebilir.

Parks: Onu anladım. Ama asıl sorumu cevaplamaktan hâlâ kaçınıyormuşsun gibi geliyor bana. Eğer ben deneyimlediğim dünyaysam –içinde olduğum partiysem örneğin– dünyadan ayrı bir *özne* olduğuma dair bu his de neyin nesi? Nasıl hem özne hem de nesne olabilirim?

Manzotti: Özne dediğin şey, başka bir nesneye yani bedenine göre var olan nesnelerin özel bir kombinasyonundan başka bir şey değil. Özne olmak, bedenle ilgili bir ilişki içinde olan bir deneyim –bir nesneler toplamı– olmanın ötesinde bir anlam taşıyor. Eğer durum buysa “öznellik” duygusunun nasıl ortaya çıkabildiğini soruyorsun. Cevabım şu: İki yanlış anlama sayesinde.

Parks: Duyalım bakalım!

Manzotti: Birincisi, bedenle çevresindeki dünyanın etkileşimi sadece o bedene özel görelî bir dünya yarattığından, her birimiz başkalarının deneyimlediğinden farklı bir dünya deneyimliyoruz. Deneyimlediğimiz şey bizim dünyamız, onlarınki değil. Ben miyobum, sen hipermetrop. Ben odanın bu tarafındayım, sen diğer tarafında. Vesaire. Dolayısıyla deneyimlerimiz arasındaki farkların “öznel” olduğunu ve özel, içsel bir dünya yarattığını varsayıyoruz. Ama aslında her birimizin dünyası bütün olarak dünyadan farklı değil; *dış gerçeklikten bağımsız olarak* zihinlerimizde yaratılıyor veya maddi olmayan zihinsel bir dokudan yapılıyor değil;

bu biricik maddi bedenin bu biricik maddi koşullarla kesişmesinin sonucundan ibaret sadece. Ve aslına bakarsan, senin ve benim fiziksel yetilerimiz ve koşullarımız örtüştüğünde, deneyimlerimiz de örtüşür. Görme yetisi ehliyet almasına izin veren herkes kırmızı ışıktadır. Standart bir duyma yetisine sahip olan herkes soprano ile bas arasındaki farkı duyar. Vesaire.

Parks: O zaman dünyadan değil de, daha ziyade başkalarının dünyasından ve diğer olası dünyalardan ayrıyız. Şunun yerine buna baktığımızın farkındayız.

Manzotti: Doğru. Çevresinden ayrı olan *biz* değiliz, bedenimiz. Ama şimdi dur da aynı ölçüde önemli olan ikinci yanlış anlama-ya geleyim: bedeni “kişi” ya da “benlik”le karıştırma eğilimimiz. Halbuki benliğin beden *olmadığı* son derece açık. Beden güneşte yanar, benliğe öyle bir şey olmaz. Küçükken annelerimiz –en azından İtalyan anneler!– bedenlerimizi işaret edip bağıır: “Sen ne tatlı, ne tonton bir bebesin böyle!” Tabii biz de onlara inanırız. Parmaklarıyla gösterdikleri şey olmamız gerektiğini düşünürüz. Ve ardından bu özdeşleşme, Daniel Dennett’in meşhur tabiriyle “algısal yerçekiminin merkezi” tarafından desteklenir. Duyu organlarımızın çoğu kafamızdadır: Gözler, kulaklar, burun ve ağzın hepsi oradadır; dokunma duyusu açısından dil ve dudakların ne kadar önemli olduğunu söylememe gerek bile yok. Dolayısıyla bedenimizin, özellikle de kafamızın olduğu yerde konumlanmış olmamız gerektiğini düşünürüz. Halbuki bilimsel açıdan bu hiçbir anlama gelmez. Olayın bir de toplumsal yönü var tabii: Kişiyi bedenle özdeşleştirmek vergi memurları, polis ve her türlü istatistikçi açısından iyi bir çözüm, ama metafizik veya bilimsel bir açıklama teşkil etmiyor.

Parks: Yani çocuklukta benlikle bedenın özdeşleştirilmesi ve benim deneyimin bana özgü olduğuna dair bir farkındalık, benliğin –ya da benliği hiçbir zaman görmediğimizden, bedenın veya

kafanın içindeki özel ve ayrıcalıklı bir alanın– bedenın *ta kendisi* olduğu yanılısamasını yaratıyor. Halbuki sana göre benlik dış dünyadaki nesnelerden oluşın ve sürekli artın deneyimlerin birikiminden ibaret. Bedenlerimizle göreli bir ilişki içinde olan bu binlerce ve binlerce nesnenin bazıları halihazırda mevcutken, bazıları geçmişte kalmış veya bizden uzak olmasına rağmen bizim için nedensel olarak hâlâ aktif. Öyle mi?

Manzotti: Evet. Benlik de beden kadar *fiziksel* ve onun kadar önemli. Etkisini bedenın sunduğu nedensel mecra aracılığıyla uyguluyor; benlik, bedenın hem var ettiği hem de tepki verdiği o tikel dünyanın ta kendisi. Beden bir nevi dayanak noktası teşkil ediyor, ama dışarıdaki nesneler yani deneyimimiz –yıllar boyunca biriken deneyimlerimizin tamamı– kaldırıcı yani benliği oluşturuşor. Kaldırıcın kaldırıcı olması ancak dayanak noktasının buna izin vermesiyle mümkün. Ama dayanak noktasının dayanak noktası olması da ancak ortada bir kaldırıcı olmasıyla mümkün.

Parks: Dayanak noktaları ve kaldırıcılar biraz kafamı karıştırdı ama temel fikrini anladım sanırım. Yine de... önceki itirazıma hâlâ cevap vermedin. Neye odaklanacağımı *seçebiliyorsam* –yüzüne ya da arkandaki duvara mesela– o zaman *ben* yüzün ya da duvar değil de ikisinden de ayrı olan, seçen ve ayırt eden bir özneyim demektir. Bu meseleyi çözmen lazım: seçiminin, belirlenimci bir neden-sonuç zincirindeki herhangi bir nesne değil de bir özne olarak konumumu garantilemesini yani.

Manzotti: Tim, şimdi özgür irademizi kullanarak özgür irade konusunu başka bir sohşete bırakalım! Bir dahaki sefere.

Direksiyonda Kim Var?

Bilince dair bütün maddeci yaklaşımlar için en önemli zorluk özgür irade meselesi. Modern, aydın insanlar, ebedi ruha dair mistik, maddeci olmayan bir yaklaşımı reddederek tamamen bilimsel bir bilinç ve benlik anlayışı benimsediklerini düşünme eğilimindedeler. Bu bilimsel anlayışa göre bilinç ve benlik, milyarlarca nöronu, trilyonlarca sinapsı, karmaşık kimyasal ve elektriksel süreçleriyle beynimizde yaratılan bir şey. Ama bütünüyle maddeden oluştuğumuz, dolayısıyla da neden-sonuç yasalarına tabi olduğumuz gerçeği hayatlarımızın tamamen bunlar tarafından belirleniyor olabileceği endişesini beraberinde getiriyor. Karar verme deneyimimizin –çeşitli seçimler yaptığımız ve hatta bazen zor seçimler yapmak zorunda olduğumuz izleniminin– bir yanılsamadan ibaret olması mümkün mü? Bedenlerimizdeki ve beyinlerimizdeki bir fiziksel olaylar zincirinin –sürece dair deneyimimiz ne olursa olsun– halihazırda yaptığımız şeyleri yapmamıza neden oluyor olması mümkün mü?

Filozof Riccardo Manzotti'yle sohbetlerimizde onun Zihin-Nesne Özdeşliği Teorisi'ni –bilincin fiziksel konumunu beyinden ve nöronlarından uzaklaştıran bir hipotez– inceledik. Riccardo deneyimimizin kafamızdaki temsillerden ziyade algıladığımız dünyanın ta kendisinden oluştuğunu öne sürüyor. Ama eğer durum buysa, deneyimde özneyle nesne birse, özgür irade izlenimimizi

açıklamak daha da zorlaşmaz mı? Bizden gayet farklı olan ve üzerlerinde bariz bir hâkimiyet kurduğumuz nesnelerden oluşan bir dünyada hareket eden ayrı ve egemen özneler olduğumuzu kanıtlayan şey tam da çeşitli seçimler yaptığımızın her an farkında olmamız değil mi?

– Tim Parks



Tim Parks: Riccardo, eğer zihin ve algılanan özne birse nasıl oluyor da sürekli olarak şunu değil de bunu yapmaya veya sadece şuna değil de buna bakmaya karar verebiliyoruz?

Riccardo Manzotti: Soru şu: Bir şey yapmayı seçtiğimizde, aslında farklı bir şey yapabilir miydik?

Parks: Böyle bir izlenimimizin olduğu kesin. Örneğin eminim ki senin bu sorunu farklı şekilde cevaplayabilirdim.

Manzotti: Gerçekten yapabilir miydin acaba? Evrende zaman bir saniye geri alınabilseydi, düşüncelerin, duyguların ve koşullar göz önüne alındığında herhangi bir şeyi farklı yapar mıydın? Olduğun kişi tamamen aynıysa neden yapasın ki? Eğer farklı bir şey yap-saydın farklı biri *olurdun*; düşüncelerin, duyguların vs. aynı olmazdı. Dolayısıyla aslında belki de sorulması gereken soru şu: Bir şey yapmayı seçtiğimizde, *biz neyiz*, eylemlerimizin nedeni olan şey ne?

Parks: Ana akım bilim bize, özünde beyinlerimizin ta kendisi olduğumuzu söylüyor. Francis Crick, nöronlarımızdan ve onların aktivitelerinden başka bir şey olmadığımızı söylememiş miydi? David Eagleman ise *Beyin: Senin Hikâyen* adlı kitabında şöyle diyor: “Kim olduğunuz, anbean nöronlarınızın ne yaptığına bağlıdır.”

Manzotti: Doğru. Crick ve diğer pek çok sinirbilimci bizim nöronlarımızla özdeş olduğumuza ve –elbette fiziksel şeyler olan– bu nöronların bir şekilde bizim seçimlerimizi yaptığına ikna olmuş durumdalar. Sorun şu ki, nöronlarımıza bakmak için modern mikroskoplar kullandığımızda buna dair herhangi bir kanıt görmüyoruz. Gördüğümüz tek şey elektrik yüklerinin akışı ve karmaşık kimyasal değişiklikler. Kuşkusuz bazı insanlar günahları için gri maddelerini suçlayabilecekleri fikrinde teselli buluyorlar, tıpkı eskiden şeytanı ya da kaderi suçlamayı sevdikleri gibi. Bahsettiğin kitapta Eagleman bir adamın nasıl –iddiasına göre– amigdalasına baskı yapıp oradaki bütün nöronların işleyişini bozan “beş sent büyüklüğündeki” küçük bir beyin tümörü nedeniyle kendini kaybedip on üç kişiyi öldürdüğünü biraz da zevkle anlatıyor. Yani bu senaryoya göre, ahlaki suçu bir avuç nörona atfediyoruz. Ama bunu, dünyada yaşamaya ve eylemde bulunmaya dair fiili deneyimlerimizle bağdaştırmamız kolay değil. Nöronlarımızla özdeşlik kurmuyoruz ve yaptıklarımızdan sorumlu olduğumuzu hissediyoruz. Dolayısıyla soru bir kez daha şu: Neyiz biz?

Parks: Dikkat ettim de, *ben* bir şeye dair güçlü bir içgüdüsel izlenimim olduğunu söylediğimde, deneyimimi sorguluyorsun. Ama bir sinirbilimci nöronlarımızla özdeş olduğumuzu söylediğinde, bunu çürütmek için içgüdüleri ve deneyimi yardıma çağırıyorsun.

Manzotti: Deneyimimiz bir başlangıç noktası sunuyor: Şöyle veya böyle bir izlenimimiz var, tamam, hadi bunu bilimsel olarak test edelim. Nöronlarımızla özdeş olduğumuzu söylerken Crick’i ne deneyim ne de bilim destekliyor. Deneyimimiz bunun böyle olduğuna dair bir kanıt sunmuyor ve yıllardır süren araştırmalara rağmen gösterilebilmiş de değil.

Parks: Sinirbilimcilerin sana katılmayacağına eminim. Örneğin Benjamin Libet daha 1980’lerde beyinlerimizin, bir şeye karar verme yolundaki bilinçli deneyimimizi önceden haber verdiğini gös-

termemiş miydi? Mesela bir düğmeye bastığımızda, biz “basma-ya karar verdiğimizizi” bildirmeden bir-iki saniye önce o yönde seyreten bir sinir aktivitesi oluyormuş.

Manzotti: Kesinlikle. Aslına bakarsan Patrick Haggard’ın ve ayrıca John-Dylan Haynes’in yaptığı son araştırmalar Libet’in bulgularını doğruladı. Bilinçli irademizin farkına varmamızdan belirgin bir süre önce nöronlarımız o yönde faaliyete geçmiş oluyor. Yani John birden Mary’yi öpmeye karar verdiğinde, beyni aslında ondan önce davranmış oluyor.

Parks: Peki bu, sinirbilimcilerin nöronlarımızla özdeş olduğumuz iddiasını doğrulamıyor mu? Ne de olsa kararı veren onlar.

Manzotti: Hiç de değil. Oldukça önemli bir noktayı denklemin dışında bırakıyorsun. Örneğin düğmeye basma meselesinde düğmeyi unutuyorsun. John’un öpücüğünde Mary’nin dudaklarını unutuyorsun. Beyin sanki bedenlerimizin dışında olan şeylerden tamamen ayrılmış gibi konuşuyorsun. Deneyimimiz haline gelen nesnelerin “mutlak” değil “görelî” olduğunu önceki sohbetlerimizde netleştirmiştik diye umuyorum; bu nesneler, algı sisteminin nedensel yapısıyla bedenimiz onları etraftaki atom ve foton yığını içinden seçip yarattığı için böyle bildiğimiz nesneler. Nesne—ister basmak üzere olduğumuz bir düğme ister öpmek üzere olduğumuz bir dudak olsun—*bedenimizle görelî bir ilişki içinde* ve ancak bu şekilde deneyimimizle özdeş. Biz de bu deneyimle özdeşiz, bedenlerimizle veya beyinlerimizle değil.

Parks: Kusura bakma, nesneyle deneyimin özdeşliğine dair görüşünü netleştirmek için çok vakit harcadığımızın farkındayım, ama bunun eylemin nasıl başladığını nasıl açıklayabileceğini anlamıyorum. Bana düğmenin basılmaya ya da basılmamaya karar verdiğini söyleyemezsin. Mary’ye gelince, John onu öpmeye davrandığında suratının ortasına bir şaplak patlatabilir pekâlâ.

Manzotti: Daha basit bir örnek düşünelim, çünkü şu an için o düşünmeye basmanın neye varabileceğine dair hiçbir fikrimiz yok, öpme eyleminde de tabii ki başka bir beden ve beyin işin içine giriyor.

Parks: Ben de basit örneklerden yanayım.

Manzotti: Tamam. Yeni ve çekici bir araba görüp de satın almaya karar verdiğimde, eyleminin nedeni nedir? Arabanın kendisi olmaz mı? Araba ile bedenimin yaptığı şey arasına neden bir aracı sokayım? Öyle yapacağıma neden son derece doğal bir nedensellik zinciri hayal etmeyeyim?

Parks: Araba satın almayı basit bir iş olarak göremiyorum pek. Pahalı bir şey ne de olsa. Araba almak bana kâbus gibi geliyor. Bütün artıları eksileri ölçüp biçerken uykularım kaçıyor.

Manzotti: İnsan her gün araba almıyor. Haklısın. İşin içinde bir sürü etken var. İşyerine nasıl gittiğin. Bütçen. Kullandığın yollar. Ama tüm bunlar bedeninin dışında ve –dediğimiz gibi– onunla görelilik ilişkisi içinde. Hepsi birlikte senin deneyimin olan bileşik görelî nesneyi yani arabayı oluşturuyorlar. Öyleyse kararını belirleyen şey neden nöronlarından ziyade bu araba deneyimi olmasın ki? Ne de olsa ilk başta var olmadığı, sadece dergiler veya kulaktan dolma bilgiler sayesinde bile olsa senin deneyiminin bir parçası, senin bir parçan olmadığı sürece arabayı satın almaya karar veremezsin.

Daha genel bir anlamda, *ben zamiriyle*, bedenimizin başlattığı eylemlerin nedeninden başka ne kastediyor olabiliriz ki? Nitekim sinirbilimciler bu *ben*'in eyleminin nedeni olduğu konusunda hemfikir. Ve bu şeyi, bu nedeni beyinde, nöronlarda konumlandırıyorlar. Ama nöronlar nedensel zincirin ilk halkası *değil*. Aktivitelerine başka bir şey neden oluyor: dış dünya. Bütün sinir aktivitelerini dendritten dendrite, sinapstan sinapsa geriye doğru

takip edecek olursak, eninde sonunda duyu organlarımız aracılığıyla beyinden çıkıp kendimizi kaçınılmaz bir şekilde bedenin dışında, dünyada buluruz, deneyimimizin olduğu yerde. Biz de deneyimimizin ta kendisiyiz.

Parks: Eh, beni çeken herhangi bir nesnenin onu satın alma (veya sadece elime alma) kararında bir rol oynaması gerektiğini kabul etmek kolay. Ama burada Steve Jobs'ın ifade ettiği o bariz gerçeği –“Onlara bizzat gösterece kadar insanlar ne istediklerini bilmezler”– tekrarlamakla yetinmiyoruz, değil mi?

Manzotti: Hayır. Bir adım ileri gidiyoruz. “Onlara bizzat gösterece kadar insanlar ne *olduklarını* bilmezler,” diyoruz. Sözgelimi cep telefonu bize gösterildiğinde, bedenimiz duyu düzeneğiyle o harikulade nesneyi yarattığında, bir değişim geçiririz. Duyularımızın var olmasına izin verdiği nesneye, bu durumda cep telefonuna dönüşürüz. Bütün amaçlarımız için de geçerlidir bu. İnsanlara bir şeyler göstermek çok güçlü bir edimdir. Reklam dünyası da varlığını buna borçlu zaten!

Parks: Yine de insanlar farklı seçimler yapıyorlar, değil mi? Dünyanın yarısı en popüler cep telefonunu almak için sıraya girmişken ben ondan uzak durdum. Onu satın *almamayı* kasıtlı olarak seçtim. Çünkü kararı veren beynimdi, deneyimle bir olduğunu iddia ettiğin nesne değil. Libet'e dönecek olursak, hatırladığım kadarıyla beynin daima son saniyede ya da milisaniyede fikrini değiştirebileceğini söylemişti. Farklı yöne gidebileceğini. Yani bir karar veriliyor. Nöronlar çalışıyor.

Manzotti: Sinir aktivitesindeki son dakika değişikliğinin nedeni ne olabilir? John tam Mary'yi öpecekken Mary'nin kocasının bankadan çıkıp onlara doğru geldiğini görüyor. Kötü haber. Veya kendi biricik geçmişindeki bir olay, küçükken duyduğu uyarı niteliğindeki bir hikâye şu anda hâlâ eylemlerini etkilediğinden kendi-

ni tutuyor. Bana göre bu geçmiş deneyim de bir nesnedir, dış dünyanın bedeninde mümkün olan bir parçasıdır. Yani dünyanın bir parçası diğeriyle çelişir. Dünyanın en heyecan verici arabasını satın almak üzereyken birden banka hesap ekstremine farkına varırım. Ekstre kafamda hâlâ nedensel olarak aktiftir, doğrudan deneyiminin bir parçasıdır. Senin durumunda, geçmişindeki bir şey o cep telefonuna direnmişti. Kararı beyninin vermesiyle alakalı bir durum değildi bu. Sen eylemlerinin ve eylemsizliklerinin nedenisin; ama bu “sen” beynindeki görünmez bir hayalet değil, bedeninin var ettiği görelî dünyanın ta kendisi.

Parks: Sanırım şunu demek istiyorsun: Bizler daima eylem ânında yapmak istediğimiz şeyi yapıyoruz, muhtemelen başka bir anda baskın gelebilecek başka baskılara, başka deneyimlere rağmen. Yapmak istemeseydik yapmazdık.

Manzotti: Evet ama bunun bizi sorumluluklarımızdan muaf kıldığını düşünmemek lazım. Daha ziyade gerçekte ne olduğumuzu açığa çıkarıyor. Biz yaptığımız şeylerin nedeniyiz; eylemlerimiz ise olduğumuz şeylerin sonuçları. Mevcut koşullarda yaptığımız şeyleri yapan bir deneyim/nesne toplamıyız biz. Yalan söylediğimizde yalancıyız. Dövüştüğümüzde dövüşçüyüz. Sevdığımızda sevgiliyiz. Nedeni tanımlayan, sonuçları. “Onları meyvelerinden tanıyacaksınız.”

Parks: Matta 7:16! Anlaşılan çocukluğumda aldığım İncil eğitimi nedensel olarak hâlâ aktif.

Manzotti: Vay, hafızan çok iyiymiş! Ama buradaki *zorunluluk* ögesine dikkat et. Bu İncil referansını hatırlamaman *mümkün değil*, olduğun kişi –bir rahibin oğlu– olduğun için bu meyveyi üretmek zorundasın. Bu tür bir “belirlenimciliğin” rahatsız edici olmadığına dikkat et – çünkü İncil eğitimi gören ve referansı yakalayan kişiyle gerçekten özdeşleşiyorsun. Ama sana nöronlarının bunu

hatırlamaya karar verdiğini söylersem, yabancı bir şeyin, acayip bir gri maddenin elinde kukla olduğunu düşünürdün, çünkü kendini nöronlarıyla özdeşleştirmiyorsun. Nitekim özdeşleştirmekte haklısın, ne kadar önemli olurlarsa olsunlar! Sen deneyiminin ta kendisisin, ki bununla bedeninin mümkün kıldığı haliyle dünyayı kastediyorum.

Parks: Bu durumda özgür irade kavramına ne oluyor?

Manzotti: Özgürlüğü çoğunlukla rasgelelikle karıştırıyoruz, sanki özgürlük bir şeyi rasgele yapmış gibi. Ama aslında ancak yaptığımız şey olduğumuz şeyin zorunlu ifadesi olduğunda gerçekten özgür olabilir ya da özgürlüğümüzün tadına varabiliriz. Eşcinsel olduğunu açıklayan biri bunu umursamazca yapmaz. Yapmak *zorunda* olduğunu hissettiği için yapar. Başka alternatifin olmadığı bir noktaya gelmiştir. Ama işte bu açıklama zorunluluğuyla özgürlüğe erişilir. Özgürlük insanın kendisiyle, dünyasını oluşturan deneyimlerinin toplamıyla bir ve aynı olmasıdır. Kimlik derken bunu kastederiz.

Parks: Ama Libet'in ortaya attığı şu konu var hâlâ: sinir aktivitesinin bilinçli karardan önce gelmesi meselesi.

Manzotti: Libet'in çalışmaları ve hatta bütün sinirbilim benim önerdiğim modele mükemmelen uyuyor. Eylemi, bir barajın yıkılarak yeni bir nesneye, su baskınına neden olması gibi düşün. Tabii ki su baskınının nedeni sadece barajın yıkılması değil, aynı zamanda ondan önce gelen şiddetli yağmurlar ya da yıllardır süren erozyon ve bakımsızlıktır. Beynimizdeki nöronlarımız zaman içinde çok çeşitli dış nedenlerden etkilenir. Dolayısıyla birçok farklı deneyim birikerek bizi hareket etmeye hazır hale getirir. Ama kümülatif etki ancak baraj yıkıldığında ya da beden harekete geçtiğinde karar vermeye sonuçlanır. O noktada, yaptığımız şey ne olduğumuzu belirler.

Parks: Her zaman olduğu gibi deneyimi kafanın dışına taşıyorsun. Karar verme deneyimini –ki bunun varlığını inkâr etmiyorsun sanırım– Eagleman’ın tarif ettiği gibi “savaşan nöron ağları” arasındaki bir uzlaşma ya da hatta çatışma olarak değil, bizi farklı yönlere iten farklı dış nesnelerin/deneyimlerin bir araya gelmesi olarak görüyorsun.

Manzotti: Hayır, pek öyle değil! O nesneler/deneyimler bizi farklı yönlere itmiyorlar, bizimle *özdeşler*. *Bedenimizi* itiyorlar. Senin deneyimin olan, elini cüzdanına doğru hareket ettiren şey mutlak bir araba değil, görelî bir araba. Eylemimizin nedeni, bedenimizle görelî bir ilişki içinde olan dünya, algı yetilerimiz ve birikmiş deneyimimiz. Durum karmaşık ve sadece “dış etkenlerin eylemimizi belirlediği” şeklinde betimlenemez.

Parks: Dediğini anlıyorum: Bedenimin karşılaştığı bütün nesnelerin birikiminden başka bir şey olmayan deneyimim nihayetinde eylemlerimi belirliyor. Ama tam olarak ikna olmuş değilim. Sorunum şu: Sadece harekete geçmekle kalmayıp aynı zamanda düşünüp taşındığım ve karar verdiğim izleniminin yanı sıra, deneyimi “düzenlediğime” de inanıyorum. Dünyayı *belli bir şekilde* gördüğüme inanıyorum. Bir sisteme dayalı siyasi düşüncelerim, estetik tercihlerim vs. var. Dolayısıyla zaman içinde bir araya gelerek bir eylemi belirleyen koca bir nesne kümesi olduğumdan ziyade, dış dünyayı nasıl düzenlediğimi belirleyen bir iç dünyam olduğunu *hissediyorum*. Sadece *bir sonuç* olarak harekete geçmiyorum; nasıl hareket edeceğime tutarlı bir şekilde karar veriyorum.

Manzotti: Düşüncenin arkasındaki yanılgıyı göstermek için bir analogi sunayım. Araba örneğine devam edelim. Araba kullanırken direksiyonu çevirirsin ve karmaşık ama kolayca anlaşılabilen bir çark ve tahrik mili düzeneği sayesinde aracın ön tekerlekleri döner. Direksiyon ile dönen iki tekerlek arasında gizemli bir şey

var mı? Hayır. Sadece, direksiyonu çevirdiğinde ön tekerleklerin dönmek zorunda kaldığı bir neden-sonuç zinciri var.

Tamam, şimdi sonsuz derecede daha karmaşık bir nesne düşün: bir insan bedeni. Dünya bedene bir etkide bulunur, ama beden bu nedeni bir sonuca –bir eyleme– tercüme etmeden önce, beden içinde ve dışında son derece büyük ama elbette sonlu sayıda nedensel olay gerçekleşebilir. Dahası, fabrikadan çıktığında artık değişmez bir nesne olan arabanın aksine, harikulade bedenin dünyaya cevaben değişebilir, teleolojik olarak açıktır. Dolayısıyla, en basit örneği verecek olursak, bir yüzü ikinci kez gördüğünde bu deneyim ilkinden farklıdır çünkü ilk deneyim beyninde hâlâ nedensel olarak aktiftir, dolayısıyla tanıma duygusu belirir. Yani karmaşıklığıyla akıllara durgunluk veren bu nesne –beden– söz konusu olduğunda, bir eylemden önce gelen bütün nedensellik zincirini idrak edemeyiz (Spinoza'nın pek sevdiği bir gözlemdi bu), bu yüzden de hangi eylemin gerçekleştirileceğini tahmin edemeyiz. Bu kavramsal imkânsızlığın sonucu olarak bir *aracı varlık* yaratma eğilimindeyiz: nedensel bir güç atfettiğimiz benlik. Buna ben ya da *kendim* neden oldum diyoruz. Ama David Hume'un dediği gibi, bir *benlikle* asla karşılaşmıyor ya da onu görmüyoruz; fikirlerle ya da –benim diyeceğim gibi– nesnelerle karşılaşmıyoruz. Benlik, eylemi başlatan bu ele avuca sığmaz aracı varlık bir kestirmeden, bir icattan, karmaşık deneyimimizi açıklamak için kullanışlı bir anlatıdan ibaret.

Parks: Yeter bu kadar. Buna katılabileceğimi söylemek yerine bir iki gün bekleyip, argümanlarının halihazırda yorulmuş olan beynimin üzerinde nasıl bir nedensel etki yarattığını göreceğim. Ama biraz öngörülebilir olmak adına bu sohbeti de zor bir soruyla kapatmak istiyorum. Şimdiye kadar sürekli, bilincin sinir aktivitesinden ibaret olduğu yolundaki içselci görüşün bilimsel olarak kanıtlanmadığını söyledin. Peki *sen* bilince dair dışsalcı görüşünü *bilimsel olarak* kanıtlayabilir misin? Senin savını kanıtlayan deneyler var mı?

Manzotti: Aslına bakarsan var. Ve gördüğümüz üzere zorlukları –en azından bu tür zorlukları– seven biri olduğumdan, bir sonraki sohbetimizde, gerçekleştirildiğinde hipotezimi kanıtlayacak veya çürütecek birtakım deneyler tasarlayacağım.

Bilinç Testi?

Bilincin ne –ya da hatta nerede– olduğunu gerçekten bilmemiz mümkün mü? Ona bilimsel ve kesin olarak ulaşmanın bir yolu var mı? Her hafta sinirbilimcilerden bilince dair “içselci” görüşü teyit ediyormuş gibi görünen iddialar duyuyoruz. Beyin nöronların ateşlenmesi aracılığıyla çevremizdeki dünyanın temsilini kafamızda yaratıyorsa, diyorlar, o zaman bilincin belirli yönlerine karşılık gelen sinir aktivitelerini tespit edebiliriz. Bize beynin şu kısmı zedelenirse görme duyumuzun etkileneneğini, bu kısmı hasar görürse uzayda hareket etmekte zorlanacağımızı söylüyorlar. Bize beyindeki elektriksel ve kimyasal aktivitelerin taranmasından elde edilen imgeler gösteriyor ve deneyimimiz değiştiğinde imgelerin nasıl değiştiğine işaret ediyorlar. Ama beyindeki bu aktiviteyle deneyimimizin doğası –renk, ses, dokunma, hareket duyularımızın zenginliği ya da kısaca farkındalık– arasındaki boşluğun doldurulması konusunda pek bir yol katedilebilmiş değil.

O halde içselci teori nasıl bilimsel olarak test edilip kanıtlanabilir? Bu sinir aktivitesinin yaşadığımız deneyim olduğunu hiçbir kuşkuyla yer bırakmadan kanıtlamak gerçekten mümkün olabilecek mi? Bu mümkün değilse, herhangi bir alternatif bilinç açıklamasına yönelik kanıtımız var mı? Riccardo Manzotti'nin bu diyaloglarda ortaya koyduğu, bilincin aslında bedenin dışında olduğu yolundaki hipoteze ne demeli? Bu tartışmayı çözüme kavuşturabilecek bilimsel deneyler var mı?

– Tim Parks



Tim Parks: Riccardo, izin verirsen çok basit bir deneyle başlayacağım, herkesin deneyebileceği ve görünüşe göre içselcilerin pek sevdiği bir deney. Kırmızı bir alana çok yoğun bir dikkatle baktıktan sonra gözlerimizi beyaz ya da gri bir yüzeye çevirdiğimizde, sadece birkaç saniyeliğine de olsa gayet belirgin bir şekilde yeşil bir alan görürüz. Beyaz yüzeyde yeşil bir alan olmadığı gerçeği kırmızı alana bakmamış olan biri için açık olduğuna göre, renklerin beyinde yaratıldığı da apaçık ortada değil mi?

Riccardo Manzotti: Birincisi, yeşil değil camgöbeği görürsün, yeşilimsi bir mavi.

Parks: Kimin umrunda! Önemli olan, orada olmayan bir renk görüdüğün.

Manzotti: Benim umrumda, hepimizin de umrunda olmalı. Bilimle uğraşırken kesin konuşmamız lazım. Mevcut ders kitaplarında ve hatta bilimsel makalelerde hâlâ dikkatle kırmızı noktaya baktığında yeşil bir artimge görüldüğünün iddia edilmesi çok tuhaf.

Parks: Ama...

Manzotti: Düşündüğünden daha önemli bu. Renkleri buraya koyalım da insanlar kendi kararlarını versin. (Bkz. sayfa 104a.)

Şimdi, okurlar kırmızı kareye en az yirmi saniye bakmalılar ve ardından gözlerini kırmızıdan ayırıp açık gri, beyazımsı kareye çevirerek dikkatle bakmalılar. Orada bir renk artimgesi görecekler – ama tam olarak hangi renk?

A rengi mi yoksa B rengi mi? Eğer renk algınız standartsa yani trikromatsanız, gördüğünüz şey B'den ziyade A'ya çok daha yakındır, yani yeşildense camgöbeğine.

Parks: Peki, ben öyle görüyorum. Sonra?

Manzotti: Bildiğin gibi, beyaz ya da bu açık gri bütün renklerden oluşur. Ve ne tesadüf ki, beyazdan kırmızıyı çıkardığında geriye camgöbeği kalır. Yeşil değil.

Parks: Ama yine de kâğıt beyaz; grimsi ya da camgöbeği değil. En azından kırmızıya bakmamış olanlar için.

Manzotti: Kırmızı değil de yeşile bakmış olsaydın, o zaman beyaza döndüğünde beyaz eksi yeşili yani macenta rengini görürdün. Kırmızıya baktıktan sonra beyaz değil de sarı bir alana baksaydın, bu defa da yeşil bir artimge görürdün, yani sarı eksi kırmızı.

Parks: Haa... Diyorsun ki, gördüğümüz şey orada ne olduğuna bağlı.

Manzotti: Evet. Ve göreceğimiz şeyi *tahmin edebiliriz*. Canlı bir renge bakan göz renk yorgunluğu denen bir şey deneyimler. Kısa bir süre için o renge karşı körleşir. Dolayısıyla başka bir yere döndüğünde, körleştiği rengi birkaç saniyeliğine göremez. Kırmızıya baktıktan sonra beyaza döndüğünde, beyazın içindeki camgöbeğini görürsün. Ardından beyaz geri gelir.

Parks: Yani gerçekten de orada olan bir şeyi görüyorum.

Manzotti: Evet. Gördüğümüz rengin tam olarak hangisi olduğunu belirlemek bu yüzden önemli. Çünkü bu renk kafada üretilmiyor. Orada ne olduğuna bağlı. Değişen algı yetin açısından, orada olan şeyin *ta kendisi* hatta. Devam etmeden önce bir de şunu söylemek istiyorum: Bu, herkesin düşünmeden kabul ettiği fikirlerin –bu vakada, deneyimin ve özellikle rengin tamamen beyinde yaratıldığı fikrinin– bizi nasıl özensiz bir bilime ve hatta herkesin bizzat deneyip görebileceği bir şeyin inkârına götürebileceğinin klasik bir örneği.

Parks: Bakalım bir sonraki zor soruyla daha iyi bir sonuç elde edebilecek miyim. İçselciler sık sık Wilder Penfield'in deneylerinden bahsediyorlar. Penfield açık beyin ameliyatı sırasında insanların beyinlerinin çeşitli bölümlerini elektriklerle uyararak onlara halüsinasyon gördürmüştü. Başka sinirbilimciler belli bir nöronun uyarılmasıyla belli bir yüzün "görülmesi" arasında bir bağlantı kurmayı bile başardılar – o yüz gerçekte ortada yokken tabii. Yine bu da deneyimin beyinde yaratıldığını, bir şeyler görmek için çevremizdeki dünyaya ihtiyacımız olmadığını ima ediyor.

Manzotti: Penfield'in aktardığı halüsinasyonlara hiç baktın mı?

Parks: Hayır.

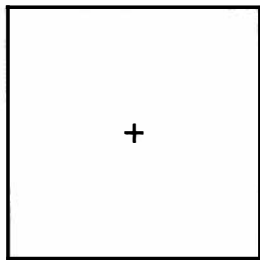
Manzotti: Hepsi gayet sıradan gündelik deneyimler. Eşinin odaya girdiğini görmek, bir arkadaşının sesini duymak gibi.

Parks: Eee?

Manzotti: Eh, eğer deneyim gerçekten de beyin tarafından özgürce yaratılıyorsa, dünyaya bu kadar sıkı sıkıya bağlı kalması tuhaf değil mi? Daha önce hiç görülmemiş renkler neden yok? Gerçekte hiç duyulmamış sesler? Neden dış dünyayla hiç ilgisi olmayan deneyimler yok? Rüya görürken bile, rüyaların tuhaf yönlerinin bilinen deneyimlerin farklı öğelerinin karışımından veya üst üste binmesinden oluştuğunu fark ediyoruz. Pembe veya yeşil bir fil. Konuşan bir köpek. Vesaire.

Parks: Ama asıl önemli nokta, orada olmayan bir şeyi görmemiz herhalde.

Manzotti: Tim, rüyalarla ilgili sohbetimizde bunu tartışmıştık. Neyin "orada" ve neyin "şimdi" olduğu meselesi karmaşık bir mesele. Deneyimimizi oluşturan nesneler bedenlerimize milisaniyelerle veya yıllarla ölçülen bir mesafede olabilir. Fotonların yol ka-



Kırmızı kareye en az yirmi saniye bakın ve ardından gözlerinizi kırmızıdan ayırıp açık gri, beyazımsı kareye çevirerek dikkatle bakın. Gördüğünüz renk artimgesi aşağıdakilerden hangisi?



tetmesi zaman alır, nöronların elektrik sinyalleri göndermesi zaman alır. Dünyaya dair halihazırdaki deneyimimiz, bedene yakın çevresindeki fenomenlerle başa çıkma imkânı sağlayan ayrıcalıklı bir sinirsel yol izler, ama sinir aktivitesinin yavaşladığı veya bir şekilde ertelendiği, daha sonra da rüyalarda veya bir cerrah beyinin bir bölgesini elektriklerle uyardığında ortaya çıktığı başka yollar, tabiri caizse girdaplar da vardır, bunları zaten söylemiştik. Ama bu demek değil ki beyin deneyimi *yaratıyor*.

Parks: Buna tam olarak ikna olmuş değilim. Deneyimin sinirsel girdaplarca tutulduğu veya ertelendiği fikrini bilimsel olarak kanıtlayamazsın.

Manzotti: Şu noktada kanıtlayamam. Sinirbilimciler de deneyimin kafada “yaratıldığı” iddiasını ne çürütebiliyor ne de kanıtlayabiliyorlar. Ama unutmayalım ki, bir hipotez ortaya atıp ona uygun tahminlerde bulunarak ve onu kanıtlayan ya da çürüten deneyler tasarlayarak bilim yaparız.

Parks: Peki bilinç konusunda bu nasıl olacak?

Manzotti: Hipotez: Bütün deneyimler, bedenlerimizle bir nedensellik ilişkisi içine giren fiziksel şeylerden oluşur. Aslına bakarsan, biri bedeniyle hiçbir zaman nedensellik ilişkisi içine girmemiş öğelerden oluşan bir deneyim yaşasa ve bu durum kanıtlanabilseydi teorim çökerdi ve—

Parks: Sözüünü kesiyorum ama doğuştan kör olan şu ressam—Türktü sanırım— ne demeli? Zihninde renkleri gördüğünü iddia ediyordu.

Manzotti: Eşref Armağan. Peki. Kendisi gözsüz doğmuş. Ama bütün hayatını renk hakkında konuşan insanlar arasında geçirmiş ve o da renklere genel terimlerle atıfta bulunuyor: Gökyüzü mavi, çimenler yeşil vs. Ayrıca resim yaparken renklerin onun için seçil-

mesi gerekiyor. Renkleri göremiyor, dolayısıyla onları deneyimlediğini söylediğinde ne kastettiğini bilmemiz mümkün değil. Doğuştan kör olup da renkler hakkında yazan bir sürü insan var, ama genellikle bunların sadece öğrendikleri kelimelerden ibaret olduğunu kabul ediyorlar. Dış dünyayla hiçbir bağlantı olmaksızın renkler kafalarında yaratılıyor olsaydı, nesneleri hiç görmedikleri halde neden doğru nesnelere doğru renkleri atfetsinlerdi ki?

Parks: Bu şekilde pek yol katedemeyeceğimiz belli. Senin genel tahminin, her deneyimin izi sürüldüğünde dünyadaki gerçek bir fiziksel nesneye ulaşacağımız yönünde. Ama anlık duygular ve sezgiler söz konusu olduğunda böyle bir iz sürme işi fazlasıyla detaylı hale gelir. Bense amansızca net olmak istiyorum. Açık seçik ve somut bir deney tasarlayıp bu deney için görüşünü kanıtlayacak bir sonuç tahmininde bulunabilir misin? Tabii sonuç farklı çıkarsa yanıldığını da kabul etmen lazım.

Manzotti: Evet. İki deney tasarlayabilirim. İkisi de kolay değil ama imkânsız da değil; hatta ikisi de bugünlerde sinirbilimcilerin yaptığı şeylerin çoğundan kesinlikle daha kolay. Birincisi için bir ameliyat ve bir de gönüllü gerekiyor.

Parks: Kendin?

Manzotti: Ben gönüllü olurum, evet. Gerçi bazı insanlar etik açıdan itiraz edecektir. Peki, bedeninin bir bölgesinden bir afferent sinir alıp—

Parks: Afferent sinir de ne?

Manzotti: Bir elektrik uyarısını veya aksiyon (hareket) potansiyelini dışarıdaki fiziksel bir fenomenden merkezi sinir sistemine taşıyan bir akson demeti. Örneğin mekanoreseptörler basınç ya da bükülme gibi mekanik kuvvetlere tepki veren hücrelerdir. Omuri-

likten beyne giden aksiyon potansiyelleri yaratırlar. Dış dünyanın beyindeki sonuçların nedeni olmasına izin verirler.

Parks: Peki.

Manzotti: Bedenin çok kritik olmayan bir bölgesinden bir afferent sinir, mesela sırttaki bir dokunma sinirini alıp bir transdüserle bağladığında–

Parks: Açıkla.

Manzotti: Transdüser bir fenomeni elektrik impulsuna dönüştüren bir cihazdır. Örneğin yapay retinalar ve kohlealar görsel ve işitsel fenomenleri dönüştüren transdüserlerdir. Gözdeki ve kulaktaki sinirlere bağlıdır; görüntü ve ses biçimleri yaratırlar.

Parks: Bu deneyde transdüser neyi dönüştürüyor peki – sırtındaki sinire bağlayacağımız transdüser?

Manzotti: İnsanların bedenleriyle algılayamayacağı bir fenomeni dönüştürmeli. Sesötesi dalgaları, kızılötesi ışığı, elektromanyetik alanları. Kızılötesi ışık olsun hadi. Ne de olsa bazı yılan türleri kızılötesini deneyimleyebiliyor.

Parks: Sırtındaki siniri alıp kızılötesi ışığı dönüştürebilen bir transdüserle bağlıyoruz. Tahminin ne?

Manzotti: Hipotezim deneyimin beyinde *yaratılmak* yerine beyin ve dış dünyadaki beden tarafından seçildiği şeklinde olduğuna göre, seçme mekanizmalarını genişlettiğimizde deneyimimizi de genişletebilmemiz lazım. Dolayısıyla tahminim şöyle: Dış dünyaya ait bu fenomen –bu örnekte kızılötesi ışık– afferent sinire bağlanan transdüser sayesinde beynimde olanları etkileyebildiği andan itibaren onu algılamaya başlayacağım. Kızılötesi ışığı, sadece ar-

tık beynimle nedensel bir bağlantısı olduğu için deneyimleyeceğim.

Parks: Bu biraz, kör bir insanın sırtına bağlanan dokunsal uyarlarla görsel enformasyon iletme girişimlerine benziyor. Bir kamera –sen görsel transdüser dersin herhalde– sırta yerleştirilen bir tür plakaya sinyal gönderiyor, böylece görme engelli kişi de sinyalleri görsel olarak yorumlamayı öğreniyor.

Manzotti: Evet. Ama arada iki önemli fark var. Birincisi, o sistemler doğrudan sinirlere bağlanmıyor. İkincisi, o araştırmanın amacı, sonradan kör olan bir insana bir beceri öğretmek: yeni bir tür görsel uyarana uygun biçimde tepki verme becerisi –ki kör olmadan önce bunu gözden gelen uyarılara tepki vererek yapıyordu. Benim deneyimde transdüser doğrudan sinire bağlı; bu da bedenle yeni bir fenomen –daha önce deneyimlenmemiş bir şey– arasında nedensel bir bağlantı kuruyor.

Parks: Tamam, diyelim deneyi yaptık, sen de ya yeni bir şey deneyimleyerek kıvılcığı ışığın farkına vardın ya da varmadın. Ama içselciler şöyle bir iddiada bulunamaz mı: Sinir dışarıdan uyarıldı, evet, ama deneyimlenen şey içeride deneyimlendi ve kıvılcığı ışığın temsilinden ibaret, fenomenin kendisi değil.

Manzotti: Bak sen..! Olabilir. Deneyim için dış dünyanın gerekli olduğunu göstermiş ama deneyimin konumuna dair bir şey kanıtlamamış olurduk.

Parks: O zaman yolun ancak yarısına gelmişsin demektir, hatta o kadar bile değil.

Manzotti: Sana iki deney olduğunu söylemiştim; ikincisi bu itirazı karşılamaya çalışıyor. Bu defa amaç, tamamen aynı sinir aktivitesiyle farklı deneyimler yaşanabileceğini kanıtlamak. Deneyimler farklı olacak çünkü dış dünya farklı olacak.

Parks: Bunu nasıl yapacaksın ki?

Manzotti: Öncelikle görüntüyü baş aşağı çeviren bir gözlüğe ihtiyacımız var. Daha önce yapılan deneylerden biliyoruz ki, bu gözlüğü birkaç gün taktığında uyum sağlıyorsun ve algın kendini ayarlıyor. Gözlüğe rağmen her şeyi düz yani olduğu gibi görüyorsun. Değil mi? Şimdi, bu deneyde katılımcıya gözlüğü vermeden önce ona basit bir görsel uyaran sunuyoruz, örneğin büyük T harfi. Ardından, gözlüğü birkaç gün takıp ona alıştıktan sonra katılımcıya aynı uyarıyı sunuyoruz, ama bu defa ters haliyle – ters çevrilmiş bir büyük T harfi.

Parks: Kafam karışmaya başladı. Neden yapıyoruz böyle bir şey?

Manzotti: Bu noktada çifte tersine çevirme söz konusu: Ters çeviren gözlüklerle bakılan ters çevrilmiş T harfi, katılımcının daha önce düz T harfine gözlüksüz baktığı zamanla tamamen aynı retina aktivitesine neden olacak.

Parks: Anladım. Farklı uyaranlarla aynı retina aktivitesini yarattık.

Manzotti: Evet. Benim tahminim de şu: Retina aktivitesi aynı olduğu halde katılımcı uyarıyı ters T olarak yani *gerçekte olduğu gibi* görecek.

Parks: Çünkü gözlüğe uyum sağlamış olacak. Zekice.

Manzotti: Doğal olarak her iki durumdaki sinir aktivitesini yüksek çözünürlüklü bir fMRI (fonksiyonel Manyetik Rezonans Görüntüleme) cihazıyla kaydedeceğiz. Burada benim tahminime göre kortikal bölgedeki yoğun sinir aktivitesi aynı görünürken, deneyimler –dediğimiz gibi– farklı ve en önemlisi her iki durumda da doğru olacak. Bu bence deneyimin sinirsel bir temsil olmadığını ve kafada olmadığını gösterecektir, çünkü kafada her iki durum-

da da aynı aktivite varken yaşanan deneyim farklı. Dolayısıyla deneyimin kafanın dışında olması lazım.

Parks: Bir dakika! Katılımcının yaşadığı adaptasyon süreci beyin aktivitesinde bir değişiklik yaratmaz mı ve bu değişiklik de farklı deneyimleri açıklamaz mı?

Manzotti: Hem evet hem hayır. Öncelikle şunu söyleyeyim: Görsel uyaranlarla ilgili sinir aktivitesini, sinirbilimcilerin görsel deneyim için sinirsel korelatlar tespit ettiği şekilde kaydediyor olacağız. Mesela Haynes ve Rees 2006'da, belli beyin aktivitelerini belli görsel deneyimlerle eşleştirmeyi başardı. 2011'deyse Nishimoto daha da çarpıcı bir şey yaptı ve gönüllülerin tepki verdiği dış görsel uyaranları beyin aktivitelerinden yola çıkarak yeniden üretmeyi başardı.

Bu sonuçların ışığında, biri görüntüyü ters çeviren bir gözlük taktığında meydana gelen adaptasyonun beynin içinde meydana gelen bir ters çevirmenin sonucu olduğunu düşünebilirsin. Ama böyle bir şeyin meydana geldiğine dair hiçbir gösterge yok. Şunu hatırlamak lazım: Kepler'in insanda görme yetisiyle ilgili araştırmalarını yaptığı 1600'lerin başlarından beri biliminsanları ve filozoflar retinada meydana gelen optik ters çevirmeye kafa yoruyor, beyinde buna tekabül eden ve görüntüyü tekrar ters çeviren bir mekanizma arıyorlar. Şimdiye kadar hiçbir şey bulunamadı. Görüntüyü ters çeviren gözlüklere adapte olma meselesine gelince, 1999'da Linden ve Kallenbach'ın elde ettiği kanıtlar, görme korteksindeki sinir aktivitesinin oryantasyonunda bir değişiklik olmadığına işaret ediyor. Mevcut beyin görüntüleme tekniklerinin sınırlı olduğu ve henüz gözlenmemiş gizli sinir aktivitelerinin olabileceği söylenerek buna itiraz edilebilir elbette, ama o zaman bu aktiviteleri bulma sorumluluğu içselcilere düşer. Bu ampirik bir soru ve ampirik olarak yanıtlanması gerekiyor, önyargı veya dogma temelinde değil.

Parks: Başka bir açıdan bakarsak, tek bir akson boyunca gerçekleşen aynı tip nöron ateşlemelerinin farklı duyularla ilişkilendirilebildiğini zaten bilmiyor muyuz? Ki bu durumda, deneyinin işe yaradığını varsaysak bile, gerçekten o kadar çığır açıcı bir sonuç olur mu bu?

Manzotti: Haklısın, doğru. Ayrıca aynı bellek biriminin farklı anlamları olabildiğini ve birincil işitme korteksiyle birincil görme korteksinin çok benzer yapılara ve benzer sinir aktivitelere sahip olmakla birlikte, birinin işitsel deneyimlerle, diğerininse görsel deneyimlerle ilişkilendirildiğini de biliyoruz. Benim deneyimin amacı, son derece net bir durum yaratıp bilimsanlarının bütün bu verilerden çıkan şu bariz sonucu göz önüne almak zorunda kalmalarını sağlamak: Deneyim beyinde değil, dışarıdaki tamamen farklı fenomenlerde konumlanmıştır.

Parks: Ama deneylerinden birinin yakın gelecekte yapılacağına inanıyor musun?

Manzotti: Şu anda içselcilik dogmasının tamamen egemen olduğu bir çıkmazda sıkışıp kalmış durumdayız ve bilincin doğası konusunda hiç ilerleme kaydedilmiyor, çünkü –daha önceki diyaloglarımızda da gösterdiğimiz gibi– bu dogma hiçbir anlam ifade etmiyor. Gerçek bilimle uğraşmaktansa bilinci bilgisayarlara indirmekle ilgili fantaziler vesaire duyuyoruz. Bir sonraki sohbetimizde bu durumu göz önüne alıp, öne sürdüğüm hipotezi çürütmeleleri için içselcilere meydan okuyabiliriz belki.

Parks: Hay hay, herkes nerede duruyor ve nereye gittiğini düşünüyor, görelim bakalım.

Bilincin Katılaşması

Halihazırdaki dünya görüşümüzün, toplumsal örgütlenmemizin, kolektif psikolojimizin ya da salt hayata yönelik tavrımızın ne kadarı bilinci nasıl kavradığımıza bağlı? Bilinçli deneyimlerimizin tamamının, bilinmesi imkânsız bir dış dünyanın büyük ölçüde tarafımızdan üretilmiş bir içsel temsili olduğunu farz eden egemen görüş, birtakım varsayımlara dayanıyor. Bunlardan muhtemelen en önemlileri de, insan öznesinin nesneden tamamen ayrı, bu yüzden de otonom olduğu ve dünyayı “olduğu gibi” algılayamadığımızdan, her türlü somut olgu için bilime ihtiyaç duyduğumuz varsayımları.

– Tim Parks



Tim Parks: Riccardo, bugün hipotezinin (bilinçli deneyim, gerçekliğin bedenlerimizin tabiri caizse yakalayabildiği parçasıyla özdeştir, şeklindeki savının) ayrıntılarını konuşmaya biraz ara verip bilinç tartışmasının bugünkü durumuna odaklanmak istiyorum. Son sohbetimizde statükoyu, sorgulanmaya tahammül edemeyen ve kolektif bir hüsnükuruntunun ayakta tuttuğu bir dine dönüşmesine ramak kalmış bir dogma olmakla suçladın. Bu suçlamaları gerekçelendirebilir misin?

Riccardo Manzotti: Bu tartışmadaki mevcut çıkmazı anlamak için, son yirmi yıldır bilinç hakkında düşünme biçimimizi herkesten çok belirlemiş olan adama, David Chalmers’a odaklanmamız gerekiyor.

Parks: Tamam: Avustralyalı filozof, 1966 doğumlu, şu anda New York Üniversitesi’nde felsefe profesörü. 1996’da bilincin “zor problem” şeklindeki meşhur, sürekli alıntılanıp duran tanımını yaptı. Meseleyi öne çıkardığı için ona minnettar olmanı beklerdim.

Manzotti: Olabilir. Gerçi Galen Strawson’ın 2015’te *Times Literary Supplement*’ta çıkan güzel bir makalesinde kapsamlı bir şekilde gösterdiği gibi, bilinç aslında hiçbir zaman gözardı edilen bir konu olmadı. Ama bizim için önemli olan şu ki, *The Conscious Mind: In Search of a Fundamental Theory* (Bilinçli Zihin: Temel Bir Kuram Arayışı, 1997) başlıklı kitabında Chalmers bilinç tartışmasının terimlerini, aynı anda hem herkesi heyecanlandıracak hem de herhangi bir ilerleme kaydedilememesini aşağı yukarı garantileyecek biçimde belirledi.

Parks: Kayda değer bir başarı. Dürüst olmak gerekirse Chalmers’ın eserleri hakkında olumsuz bir şey duyduğumu hatırlamıyorum. Bu meselelere yönelik engin kavrayışı ve farklı yaklaşımları göz önüne almaya seve seve hazır olmasıyla herkesin takdirini kazandığı gibi bir izlenim edinmiştim. Chalmers’ın konumunu bize net bir şekilde açıkla mısın lütfen?

Manzotti: Maalesef bu benim veya başka birinin kolayca yapabileceği bir şey değil. Ortada “net” bir konum yok; pek fazla eleştiri ya da gerçek bir tartışma doğurmamasının nedeni de bu zaten. Son yirmi yılda Chalmers panpsişizm (topyekûn ruhçuluk), düalizm, belirimcilik (*emergentism*), fizikalizm, Russellci monizm (bircilik) ve hatta kompütasyonalizmle (bilgisayıcılık) ilgilendi.

Parks: Bir sürü “izm”, desene. Ama itiraz ettiğin belli bir şey olmalı. Biri çeşitli düşüncelere dair genel bir taslak sunuyor diye şikâyet edemezsin.

Manzotti: Sana büyük filozof Alfred North Whitehead’den birkaç cümleyle karşılık vereyim: “Bir dönemin felsefesini eleştirirken dikkatinizin büyük bölümünü taraftarlarının açıktan açığa savunma ihtiyacı duyduğu görüşlere yöneltmeyin. O dönemde varolan çeşitli sistemlerin her birinin destekçilerinin bilinçdışı bir şekilde farz ettiği temel varsayımlar olacaktır. Bu varsayımlar öyle bariz görünür ki insanlar onları farz ettiklerinin farkına varmazlar, çünkü olaylara bakmanın farklı bir yolu akıllarına hiç gelmemiştir.” Temel olarak, Chalmers “zor problem”i son derece dramatik bir şekilde ilan edip bilinç sorusuna bir çözümümüz olmadığını ısrarla belirttiğinde, aynı zamanda bu soruna yönelik herhangi bir soruşturmanın gidişatını belirleyen kısıtlamaların çoktan net bir şekilde tanımlandığını ve tartışma götürmez olduğunu da varsayıyordu.

Parks: Eh, kısıtlamalar olacak tabii.

Manzotti: Elbette. Ama ilerleme kaydedemiyorsan ara sıra geriye dönüp onları gözden geçirmen önemli. 1996 yılındaki o meşhur konferanstan sonra Chalmers entelektüel çevrelerde müthiş bir itibara kavuştu. Ama bizi ileri götürmek yerine bir açmazın ortasına da bıraktı.

Parks: Chalmers’ın desteklediği bu kurallar, varsayımlar ya da kısıtlamalar ne peki?

Manzotti: Üçünü sayacağım, gerçi hepsi birbirine bağlı.

- 1) Bilinç bilimsel aygıtlarla görülemez; dolayısıyla,
- 2) Bilinç kendi özel yasalarınca yönetilen özel bir fenomendir; dolayısıyla,

3) Bu özel yasaları idrak etmek çok zamana ve paraya mal olacak, ama biz biliminsanlarına güvenerseniz nihayetinde o noktaya varacağız.

Parks: Hadi canım! Üçüncü madden felsefi bir tartışmanın parçası olamaz.

Manzotti: Ben tartışma demedim ki, varsayımlar dedim. Üçüncü madde birinci ve ikinci maddelerin bir sonucu, ayrıca fon arayan bilimsel topluluklar için de son derece çekici.

Parks: Peki, bu kısıtlamalar –bilincin bilimsel aygıtlarla gözlenemediği ve bu yüzden doğada özel bir statüye sahip olduğu varsayımları– çerçevesinde ve “net bir konumu” olmadığı kabul edilerek bakıldığında, Chalmers’ın en önemli fikirleri ne?

Manzotti: Diğer her şeyi belirleyen fikri, bilinçle fiziksel dünya arasında ayırım yapabileceğimiz ve yapmamız gerektiği görüşü.

Parks: Bunu açık bir şekilde anlat lütfen. Önemli bir noktaya vardığımızı hissediyorum.

Manzotti: Chalmers ve genel olarak statüko dünyayı ikiye ayırdı: Bilinç gözlenemeyen ve ölçülemeyen *niteliksel* bir şey; fiziksel dünya ise (beynin kendisi de dahil) ölçülebilen ve gözlenebilen *niceliksel* bir şey. Chalmers görünmeyen kısmı “fenomenal zihin”, görünen ya da ölçülebilen kısmı ise “bilişsel zihin” olarak adlandırdı.

Parks: Pek anlayamadım. Dünyayı ikiye ayırdı ama iki taraf da “zihin” mi?

Manzotti: “Fenomenal zihin”le bilincimizi, deneyimimizi, duygularımızı vs. kastediyor. Bilişsel zihinle de dünyayla etkileşimi-

mizi, beynin işlevsel mekanizmasını. Mesela bir top bana doğru geldiğinde elim onu yakalamak için uzanır. Beyin yapması gerekeni yapar. Bu bilişsel kısım. Ama top yakalama deneyimine yönelik farkındalığım yani bilinçli deneyimim fenomenal kısmı teşkil ediyor.

Parks: Chalmers bu ikisini birbirinden ayırdı yani.

Manzotti: Temel fikir buydu. Böylelikle Thomas Nagel'ın, fiziksel dünyanın tüm detayları bilinse bile bilinçli olmanın nasıl bir şey olduğunun bilinemeyeceği yolundaki iddiasını dogmaya çevirdi. Aynı ayrım çoğu filozof ve biliminsanı tarafından öyle veya böyle yankılandı. Ned Block iki karşıt bilinç türü ortaya attı: “erişim bilinci” (*access consciousness*) ve “fenomenal bilinç”. Stevan Harnad işlevlerle duygular arasında ayrım yaptı. Dolayısıyla, bilinç bir yandan ilgi odağı haline gelirken diğer yandan bilimin erişemeyeceği bir yere koyuldu. Bilinç ve biliş iki ayrı araştırma alanı haline geldi; biriyle ilgilenirken diğerini mutlu mesut görmezden gelebiliyordun.

Parks: Galileo ile Descartes'ın yaptığı ayrımla hemen hemen aynı değil mi bu? Galileo'nun, “tatlar, kokular, renkler yalnızca duyumsayan bedende mevcut” iken “nicelikler, sayılar ve ilişkiler” fiziksel dünyada mevcuttur, şeklindeki iddiasını kastediyorum.

Manzotti: Elbette – ve Chalmers birçok kere düalist bir düşünce tarzı benimsedi, yani dünyanın farklı “gerçeklik alanları” olduğu fikrini savundu.

Parks: Mesela?

Manzotti: Mesela 2014 tarihli TED konuşmasında (internette bulabilirsin) şöyle diyor: “Şu anda kafanızın içinde bir film oynuyor. Harikulade bir film bu, üç boyutlu; içinde koku, tat, dokun-

ma, beden duygusu, acı, açlık, duygular, anılar ve kesintisiz bir sesli anlatı var. Bu filmin merkezindeyse siz varsınız, bunu doğrudan deneyimliyorsunuz. Bu film sizin bilinç akışınız, zihne ve dünyaya dair deneyiminiz.”

Parks: Dünyadaki olaylar kafamızın içinde oluyor yani, dışarıda değil.

Manzotti: Evet. Bu modern terimlerle ifade edilen bir Kartezyen düşünce. Filmi izleyen gizemli bir “siz” bile , bir tür güncellenmiş homunkulus, gösterinin keyfini çıkaran bir insancık.

Parks: Tam olarak öyle değil. “Filmin merkezinde siz varsınız, onu *doğrudan* deneyimliyorsunuz,” diyor.

Manzotti: Filmi deneyimliyorsan ondan ayrısın demektir, filmleri deneyimlemenin tek yolu da onları izlemek. Ve izlediğin şey, dikkat et, dünya değil bir film. Bu, Descartes’ın tiyatrosunun ya da Platon’un mağaradaki gölgelerinin aynısı. Ama Chalmers’ı buradan vurmaya çalışmaya değmez; beyinde beyaz perdeler ve olan biteni izleyen küçük insanlar yok. Önemli olan bu yaklaşımın sonucu: Filozof, biliminsanlarının dokunamadığı bir alanın, bilincin etrafını kordonla çevirmekten memnun. Biliminsanı, bilinç sahneden çekildiğine göre artık filozofun iddialarına kanıt bulmak zorunda kalmadan sinirbilimle uğraşabileceğinden ötürü memnun. Bu arada, bir tek kendisinin erişebileceği zihinsel bir iç dünya nosyonu sokaktaki insanın gururunu okşuyor, sanki her ânımız büyük ölçüde bedenlerimizin içinde hareket ettiği dünya tarafından belirlenmiyormuş gibi. Herkes memnun, ama ilerleme kaydedilemiyor.

Parks: İtirazlarına karşı Chalmers’ın bir savunması yok mu?

Manzotti: İlk başta “bilgi teorisinin ikili veçhesi” dediği bir şey

öne sürmüştü. Bu görüşe göre bilgi ya da enformasyonun ikili bir doğası var (yakınlarda Giulio Tononi'nin gözden geçirip tekrar ortaya attığı bir fikir). Bir taraftan, enformasyon hepimizin aşına olduğu, açma/kapama ayarı işlevi gören niteliksiz bitlerin oluşturduğu dizilerden ibaret. Diğer taraftan, beynimizde renklere, kokulara, seslere, duygulara –hayatlarımızın zengin doğasına– dönüşebiliyor. Böylece Chalmers yine bilimin bilebileceği, nedensel etkiye sahip bir alanın karşısına, bilimin bilemeyeceği fenomenal bir zihinsel alan koyuyor.

Parks: Peki enformasyonun bu ikili doğası nasıl ortaya çıkıyor?

Manzotti: Teori bunu söylemiyor.

Parks: Bir hipotez olması lazım.

Manzotti: Temel fikir şu: Eğer yeterince bit'e sahipsen, elinde muazzam miktarda –trilyonlarca bağlantılarıyla beyindeki 85 milyar nöronun üretebileceği ölçüde– enformasyon varsa ve bunları belli bir şekilde düzenleyebilirsen, o zaman dönüşümün gerçekleşeceği kritik bir noktaya erişilecek, bit'ler *qualia*'ya yani deneyime –renklere, kokulara vs.– dönüşecektir.

Parks: Neden böyle bir şey olsun ki?

Manzotti: Teori bunu söylemiyor.

Parks: Sanırım söylenmek istenen şu: Bilgisayarlarımız bit'lerden yaratılan ve zengin niteliklere sahip imgeler ve müzikle dolu. O halde beyinlerimiz neden öyle olmasın ki?

Manzotti: Tim, beni hayal kırıklığına uğrattıyorsun. Bunu daha önceki bir sohbette tartışmıştık. Bilgisayarlar görüntü ve ses üreten diğer cihazları –ekran ve hoparlörleri– kontrol etmek için elektronik durumlardan faydalanan marifetli cihazlar. Bilgisayarının

içinde imge ya da sesler yok aslında, hani cebinde bozuk para olduğu gibi. Enformasyon fiziksel bir madde olarak mevcut değil; bir mesajın gönderenden alıcıya gitmesine izin veren bir süreci betimlemek için kullandığımız bir kelimedenden ibaret, bir nevi kısaltma denebilir. Ama bu teoride, bit’lerin çoğalması ve düzenlenmesi olarak görülen enformasyon, belli bir noktada bilinçli deneyime dönüşüyor.

Parks: Sanki enformasyon birdenbire bir ruh ya da benlik biçimine dönüşmüş gibi.

Manzotti: Yorum yok.

Parks: Bu hipotezi desteklemek için hangi araştırmalar yapılıyor?

Manzotti: Buradaki temel fikir, giderek daha da karmaşıklılaşarak beyindeki bağlantıların sayısı ve düzenlemelerine yaklaşan bilgisayarlar geliştirmek – ta ki bilinç “belirene” kadar. Ama hiç kimse test edilebilecek net bir tahminde bulunma riskini göze alamadığından, bu yaklaşımın yanlışlığının ne zaman kanıtlanabileceğini söylemek zor. Hiçbir şey olmadığında, kompütasyon gücünü sürekli artırmakla yetiniyorsun.

Parks: Zaman ve para... Ama peki ya beynin kendisi? Chalmers’ın bilincin sinirsel korelatlarının –çeşitli deneyimlerimize karşılık gelen sinir aktivitelerinin– felsefi yönü konusunda epeyce çalıştığını biliyorum.

Manzotti: Tabii. Bilgi ya da enformasyonun fiziksel ve zihinsel iki ayrı yönü olduğunu söyleyen çift yön teorisinin (*double aspect theory*) altında, birçok kişi tarafından kabul edilen, nöronların bilinci “ürettiği” varsayımı yatıyor.

Parks: Biraz daha açıkla.

Manzotti: Hepsi bu. Ötesi yok. Bir varsayım bu.

Parks: Hadi ama... Beynin o harikulade haritaları, şu şu nöronlarla deneyimin şu şu yönü arasındaki bağıntı. Sofistike bir girişim bu.

Manzotti: Beyni ve son derece karmaşık aktivitelerini keşfetmek için yapılan olağanüstü araştırmalara hiç kimse benden daha çok hayranlık duyamaz. Büyük bir maharet ve sabırla müthiş sofistike araçlar yapıldı ve kullanıldı. Ne var ki bunların altında yatan temel fikir, *nöronların bilinci ürettiğinden* ibaret. Bu kadar inceliksiz bir fikir. Beyinden, bir zamanlar ruhun yaptığı şeyi yapmasını istiyoruz sadece. Elbette sinirbilimin gerçekte gösterdiği şey, nöronların kimyasal maddeleri nasıl kullandığı, diğer kimyasal maddeleri nasıl absorbe ettiği ve saldıdığı, elektrik yüklerini nasıl üretilip ateşlediği vs. Birçok durumda bu tür aktiviteler yaşadığımız çeşitli deneyimlerle sıkı bir bağlantı içinde meydana geliyor. Ama bedendeki diğer birçok hücrenin aktiviteleri de öyle. Ve dış dünyada deneyimlediğimiz şeyler de.

Parks: Yani bu fikri destekleyenler elektriğin ve kimyasal maddelerin neden deneyimin niteliklerine sahip olduğunu ya da bu nitelikleri ürettiğini bilmiyorlar mı?

Manzotti: Hem de hiç.

Parks: Yine suyun şaraba dönüşmesi gibi bir düalizm durumu var, desene.

Manzotti: Tam olarak öyle değil. Su gerçek bir sıvıdır, şarap gerçek bir sıvıdır. İnsan bunun arkasında bir numara olabileceğini bir şekilde anlar. Sinir aktivitesiyle sözgelimi keman sesi arasındaki bağlantı çok daha zor bir mesele gibi görünüyor.

Parks: Yani özünde, Chalmers'ın çizdiği çerçeveye göre bilinç fiziksel gerçekliğin bir adım ötesinde kalıyor ve bunun sonucunda

farkındalık, benlik, bireysel deneyim vesaire de dünyadan tamamen ayrı.

Manzotti: Bu tartışmayı bilmeyen sıradan biri, büyük ihtimalle, deneyiminin dünyanın bir parçası olduğunu, çünkü her an dünyadan –bedeninden, çevreden– etkilendiğini ve tepki verirken aynı şekilde onu etkilediğini düşünecektir. Ama birçok bilimsan ve filozof bilincin aslında –kendi deyimleriyle– *epifenomenal* olduğunu, yani varlığının ya da yokluğunun fiziksel dünya ve bedenimizin yaptıkları açısından önemsiz olduğunu göstermeye çalıştı.

Parks: Filozofların “felsefi zombi” dedikleri muammayı –tam olarak bizim gibi davranan ama bilince sahip olmayan insanların ya da varlıkların olabileceği fikrini– ortaya atmalarının nedeni bu olsa gerek. İşlevlerini yerine getiren ama hissetmeyen varlıklar.

Manzotti: Evet. Chalmers’ın kendisi zombiyi tartışmanın merkezine yerleştirdi. Çünkü böyle bir şeyin mantıksal olarak mümkün olduğunu kabul ettiğin anda, deneyimle fiziksel dünya arasındaki ayrımı kabul etmiş olursun ve bu ikisi artık birbiriyle kıyaslanamaz hale gelir. İnsan davranışını tarif etmek için bilinç zorunlu değildir ve bilince dışarıdan hiçbir şekilde erişemezsin, dolayısıyla ne olduğunu anlama konusunda hiçbir ilerleme kaydedilemez.

Parks: Ama bilinç kesinlikle zorunlu değilse ve dünyayla bağlantısı yoksa, evrimsel açıdan bakıldığında neden gelişmiş olsun ki? Doğal seçim bizi neden o yöne götürmüş olsun?

Manzotti: Aynen öyle.

Parks: Ama daha önce dediğin gibi, Chalmers başka birçok yaklaşımı da göz önüne aldı.

Manzotti: Farklı yaklaşımlara oldukça açık. Ama nasıl ki bir yazar, her biri farklı amaca sahip olan başka yazarları peşinden sürükleyen yeni ve güçlü bir üslup yaratırsa, Chalmers'ın göz önüne aldığı seçeneklerin hepsi de –panpsişizm ya da Russellci monizm mesela– karakteristik Chalmeresk trendin içine çekildi.

Parks: Son olarak, burada neyin tehlikede olduğunu özetleyip bu tartışmada ilerleme kaydetmenin neden çok önemli olduğunu söyleyebilir misin?

Manzotti: İnsan kendini evrenin merkezinde görmeyi, özel bir varlık olduğunu düşünmeyi oldum olası sevmiştir. Aksini söyleyen her bilim dirençle karşılandı: Kopernik'in dünyanın güneş etrafında döndüğüne dair kanıtından, İnsan'ın özel bir statüye sahip olduğu iddiasını baltalayan evrim ve genetik gibi keşiflere kadar hepsi. Chalmers ve diğerleri bilinci “zor problem”, olağandışı bir şey ilan edip fiziksel dünyanın geri kalanından ayırarak tartışmayı Kopernik-karşıtı bir çerçeveye taşıdılar; insan bilincinin özel ve –daima ima edildiği gibi– daha üstün bir alanda olduğu fikrini sürdürdüler. Bundan kaynaklanan kolektif kibir fazlasıyla aşîkâr ve tahripkâr. Şunu kesin olarak anlamamız lazım: Doğada zor problemler yoktur, sadece doğal problemler vardır. Ve biz de doğanın bir parçasıyız.

Somut Bir Örnek

Nihayetinde “bir nesne” nedir? Ve bu nesnelerin oluşturduğu “dünya” nedir? Bilinç hakkında konuşurken, bilimin uzun zamanından beri anladığını varsaydığımız sıradan fiziği pek tartışmayız: Nesneler atomlardan oluşur; bizden tamamen ayırırlar ve çok çeşitli yöntemlerle ölçülebilir ve manipüle edilebilirler. Öte yandan şu da aşikâr ki, fiziksel dünyaya ilişkin bu fikir ancak bilincin yani bu dünyaya dair deneyimimizin ondan tamamen ayrı olması halinde işlerlik kazanır: Nesneler öncelikle bizim dışımızda, ardından da ikincil ve gölgevari bir şekilde beynimizin içinde birtakım temsiller olarak vardır. Bu, içselci olarak adlandırılan görüş. Ama bu tartışmalarda Riccardo Manzotti sık sık, beynimizde temsiller olmadığını ısrarla belirtti. Onun yerine, deneyimle nesnenin bir olduğu fikrini öne sürdü. Peki ama bu durumda “nesne” ile ne kastediyoruz?

– Tim Parks



Tim Parks: 1965 Nobel Fizik Ödülü’nün sahibi Richard Feynman, “Her şey atomlardan oluşur ... ve fizik yasalarına göre davranır,” demişti ısrarla. Her nesne, hayvan ya da insan atomlardan oluşur. Dolayısıyla atomlar yerine bir elma, yıldız ya da bulut görüyorsak, bu sadece bizim kavrayamayacağımız kadar girift bir gerçekliğin öznel temsilinden ibarettir. Buna karşı çıkmak zor görünüyor.

Riccardo Manzotti: Hiç de değil. Bu argüman daha milattan önce dördüncü yüzyılda Demokritos tarafından Akıl ile Duyular arasındaki bir diyalogda çürütülmüştü. Kısa bir alıntı yapayım:

Akıl, Duyulara: Görünüşte renk var, tatlılık var, acılık var; gerçekteyse sadece atomlar ve boşluk.

Duyular, Akla: Zavallı akıl, kanıtlarını bizden alarak bizi yenmeyi mi umuyorsun? Zaferin yenilgindir.

Sadece en küçük yapıtaşlarının, atomların “gerçek” olduğu görüşüne bilimde küçükçülük (*smallism*) veya felsefede nihilizm deniyor ve gündelik deneyimlere ve sağduyuya bariz bir şekilde ters düşüyor. Demokritos’un dediği gibi kendi kendini yenilgiye uğratan bir görüş bu, çünkü ancak duyuların yardımıyla ayakta kaldığı halde duyuların gerçekliğini reddediyor. İçinde yaşadığımız dünya bir nesneler dünyası. Elmalar da var!

Parks: Ama elma atomlardan oluşur.

Manzotti: Bir şeyden oluşmak onunla özdeş olmak anlamına gelmez. “Oluşmak”, atomlar orada olmasaydı elma da olmazdı demektir. Buna hepimiz katılıyoruz. Ama elma, kendisini oluşturan atomlardan *fazlasıdır*. Elma –ya da araba veya çizgili takım elbise– bir insanın bedenine göre, onunla görelili bir ilişki içinde vardır.

Parks: Daha önceki bir sohbetimizde de nesnelerin başkalarıyla görelili bir ilişki içinde var olduğunu söylemiştin, ama tam olarak anladığımdan pek emin değilim. Neden sadece bir insanla değil de insanın *bedeniyle* görelili bir ilişki içinde? Neden bir atla, kurtçukla ya da ağaçla görelili ilişki içinde değil?

Manzotti: Bu çok önemli bir nokta, o yüzden yavaş gidelim. Bir atomun atom olması için ne gerekir?

Parks: Bilmem. Bir çekirdek. Elektronlar. Fizik uzmanı değilim.

Manzotti: Bir atomun atom gibi davranması için demek istiyorum. Atom gibi işlemesi için. Atomların yaptığını yapması için.

Parks: Şey, herhalde birleşmek için başka bir atoma ihtiyacı vardır. Ama davranmadan, işlemeyen ya da yapmadan var olamaz mı? Mutlu bir tecrit halinde?

Manzotti: Şimdiye kadar hiç kimse başka bir nesneyle doğrudan neden-sonuç ilişkisi içinde olmayan, onu bir şekilde etkilemeyen bir atom ya da nesne bulabilmiş değil. Var olmak, bilimin ölçebileceği ya da deney yapabileceği böyle bir ilişki içinde olmak demek. Bir atomun tek başına, başka hiçbir şey yokken var olup olmayacağı sorusu ampirik olarak yanıtlanamaz, dolayısıyla da bilimsel açıdan anlamsızdır. Ama deminki konuya dönersek, haklısın. Bir atom, atom olmak için sadece birleşebileceği başka bir atoma ihtiyaç duyar. Birbirleriyle ilişki içinde atomdurlar.

Parks: Ama daha büyük bir nesne için atom yeterli olmaz.

Manzotti: Doğru. Bir kulpun kulp olması için bir el gerekir. Bir anahtarın anahtar olması için kilit gerekir. Bir yüzün salt deri ve saçıdan ayırt edilip yüz olabilmesi için beyinde yüz tanıma hücreleri olması gerekir. Bir sanat eserinin sanat eseri olabilmesi için –Michelangelo’nun *Davud*’u, Beethoven’in *Waldstein Sonata*’sı, Fitzgerald’ın *Muhteşem Gatsby*’si– onu görebilen, duyabilen, okuyabilen bir insan gerekir. Atomların anahtarlardan, kulplardan ya da sanat eserlerinden daha temel olduğunu düşünüyoruz çünkü oldukları şey olmak için daha az işe ve maddeye ihtiyaçları var. Ama aslında daha karmaşık makroskobik nesnelerden farklı değiller. Her şey, olduğu şey olmayı başka bir nesneyle ilişkisine borçlu.

Parks: Peki sen insanı nesne olarak mı görüyorsun?

Manzotti: İnsandan ziyade özellikle insan *bedeni* dedim çünkü insan çoğunlukla benliğin eşanlamlısı olarak kullanılıyor; benlik ise muğlak bir nosyon ve çoğu kişi onu soyut bir şey olarak düşünüyor. Buna karşılık, insan bedeni tamamen somut bir şey. Diğer nesnelerin arasında bir nesne – son derece karmaşık tabii ki, ama tamamen fiziksel. Sanat eserleri var olmak için insan bedenlerine ihtiyaç duyar. Bir romanı okuyacak hiç kimse olmasaydı, roman olmazdı.

Parks: Yani romanı taş ya da böceklerle aynı seviyedeki bir nesne olarak görüyorsun, öyle mi?

Manzotti: Nesneyi, başka bir nesneyle ilişkisi sayesinde vücut bulan bir şey olarak tanımlıyorum. Bu anlamda, evet, taşları, böcekleri ve romanları aynı seviyeye koyabiliriz.

Parks: Yani nasıl ki bir roman hiç kimse okumadığında roman değilse, taş da etrafında onu görecektir veya tekmeleyecek kimse yoksa taş değildir.

Manzotti: Beni Berkeley'in idealizmini benimsemekle suçlamayı umuyorsun. Tabii ki ben taş görmek ya da ona dokunmak için orada değilken, atom yığını yerle, havayla ya da belki başka bir nesneyle ilişki içinde oradadır. Ama benim gördüğüm taş değildir bu.

Parks: Başka bir nesnedir.

Manzotti: Evet.

Parks: Aynı atomlarla?

Manzotti: Evet.

Parks: Ama buradan yine, gerçeklikten insanı çıkardığımızda geriye sadece atomların yani *nesnel gerçekliğin* kalacağı yolundaki formüle gelmiş olmuyor muyuz?

Manzotti: İnsanı neden çıkarmak isteyesin ki? Biz de nesneyiz ve diğer nesnelerle ilişkilerimiz aracılığıyla bir şeylerin olmasını sağlıyoruz. Dediğimiz gibi, atom olmanın koşulları basit ve çok yaygın. Sözelimi bir yüz olmanın koşulları çok daha karmaşık. Ama ikisi de gerçek ve ikisi de nesne. İnsanların bu tür düşünceleri benimsemekte zorlanmasının nedeni, hepimizin bir nesnenin *kendi içinde, mutlak olarak* o nesne olduğuna inanmak üzere eğitilmiş olmamız. Bu yola girersen, o zaman kaçınılmaz bir şekilde ancak en küçük evrensel parçacığın yani atomun tamamen gerçek, tamamen kendine yeter olduğunu düşünmeye başlarsın. Ama dediğimiz gibi, atom bile tek başına var değildir. Ve bir nesnenin başka nesnelerle görelilik ilişkisi içinde var olduğuna ilişkin, yaygın bir kabul gören bilimsel olguyu kabul ettiğin anda, sadece atomların değil aynı zamanda elmaların, arabaların ve yıldızların da var olduğu açıklık kazanır. Bunların *hepsi de* geçerli nesnelerdir.

Parks: Peki bu, bilinç hakkında düşünme şeklimizi nasıl değiştiriyor?

Manzotti: Öyle bir zamanda yaşıyoruz ki, bilimsanlarının en sevdiği şey gerçekliğe dair gündelik bakış açımızın yanılgıdan ibaret olduğunu göstermek. “Kırmızı rengi görüyorsunuz ama aslında dışarıda sadece atomlar var. Müziği duyuyorsunuz ama aslında dışarıda ses diye bir şey yok” vs. Bu onlara tamamen farklı bir gerçeklik betimleme otoritesi veriyor – çilekli dondurmaya çikolata dondurma arasında seçim yapmanın, elektrik yüklerini ve kimyasal salgılarını şu veya bu yöne ileten nöron topluluklarının mücadelesinden başka bir şey olmadığı, beyninizin dışında sadece tatsız bir atomik parçacıklar dünyasının olduğu bir gerçeklik. Sadece bizim –dondurma çeşitleri arasında seçim yapan insanlar olarak– varlığımızı değil, aynı zamanda deneyimlediğimiz şeylerin de –muzlu dondurma, yeni bir araba, tablolar, gezegenler, kollar, denizler– varlığını reddeden bir görüş bu. Bütün bu mak-

roskobik nesneler gerçek olmaktan çıkıyor. Hepsi sadece öznel şeyler. Sadece beyninin ürünleri.

Parks: Peki ya durum hakikaten böyleyse?

Manzotti: Hakikat değil bu. Derin bir yanlış anlama. Nesnelerin birbirlerine göre var olduğu, birbirleri tarafından var edildiği fikri hiçbir bilimsel bulgu ya da kanıtlanmış sonuçla çelişmiyor. Sadece küçükçülükle çelişiyor, ama o da bilimsel bir bulgudan ziyade bir fikir, bir teori. Atomlar var ama aynı zamanda makroskobik nesneler de var ve neden her iki kategorinin de var olduğunu ve eşit derecede gerçek olduğunu anlamamanın anahtarı, bunların farklı şeylere göre var olduğunu anlamak.

Parks: Aynı fiziksel gerçeklik parçasının, ilişki içinde olduğu nesneye bağlı olarak farklı olduğu bir duruma örnek verebilir misin?

Manzotti: Zor değil. Cevabım hayatlarımızı oluşturan hemen bütün nesneleri kapsardı. Elma yuvarlak ve kırmızıdır ama eline alıp gözlerine yaklaştırdığında, belli bir ağırlığa sahip kaygan, katı bir şeyden ibarettir. Farklı bir nesne. Arabanın hızını yola göre ölçtüğünde bir sayı çıkar, ikinci bir arabaya göre ölçtüğünde başka bir sayı. Arabanın hızını bir kuşa, aya, geçen bir uçağa, uzaktaki bir uyduya göre ölçtüğünde her seferinde farklı çıkar. Hız fiziksel bir özelliktir, ama bu özellik arabamızın ilişki içinde olduğu nesneye bağlı olarak değişir. Farklı özellikler söz konusuysa ortada farklı bir nesne var demektir. Çünkü varoluşun göreliliğini fark ettiğinde, *çoklu* olduğunu da fark edersin; daima bir grup atomdan oluşan aynı nesne, hangi nesneye ilişki içinde olduğuna bağlı olarak aynı anda farklı şeyler olabilir.

Parks: Ama bu tarif ettiğin şey öznel deneyimden ibaret!

Manzotti: *Öznel* kelimesi bir insanın, deneyimini bir şekilde ken-

disinin yarattığını ve belki başka şekilde de yaratabileceğini ima ediyor. Ama kırmızı bir trafik ışığı gördüğümde başka bir renk görmeyi *seçmem*. Gözlerimin, fotoreseptörlerimin ve görme korteksimin doğası öyle ki, bu fenomenle karşılaştıklarında sonuç kırmızı oluyor. Ve kırmızı orada, caddede; benim beynimde değil. Renk öznel bir deneyim değil, görelî bir nesne. Deneyimim de, bedenimle ilişkili olarak o renk olan nesne.

Parks: Kusura bakma ama trafik ışığını hemen herkes kırmızı görse de renk körü olan biri öyle görmeyecektir. Tabii ki bu durumda ışığı “yanlış” görmüş olur. Öznel.

Manzotti: Neden yanlış olsun? Azınlıkta kaldığı için mi? Renk körü olan birinin bedeni normal renk görüşüne sahip olan birinin bedeninden daha az gerçek değildir, dolayısıyla renk körü olan kişiye göre var olan nesneler de herhangi bir insan bedenine göre var olanlardan daha az gerçek değildir. Ama farklıdır.

Parks: Rengi bir kenara bırakıp bilimsel bir aygıtla tarafsız bir şekilde ölçülebilen bir şeye gelsek? Mesela bir termometre bana içerin yirmi iki derece olduğunu söylüyor. Bunun benim için normal olması lazım ama üşüdüğümü *hissediyorum*. Aynı anda sen se sıcakladığını hissediyorsun. Bu deneyimlerin –sen bunlara nesne derdin herhalde– öznel olması lazım çünkü sıcaklığın yirmi iki derece olduğunu biliyoruz.

Manzotti: Modern düşüncenin komedilerinden biri, bilimsanların ilişkisi içinde olduğu aletlere diğer nesnelerden bir şekilde daha gerçekmiş, daha doğruymuş muamelesi yapmamız. Bahsettiğin durumda ortada dört nesne var: hava ve onunla ilişkisi içinde olan diğer üç nesne – senin beden, termometre ve benim bedenim. Termometre havayla temas ediyor ve yirmi iki derece diyor. Bir sayı. Senin beden havayla temas ediyor ve onu soğuk olarak algılıyor. Benim bedenim havayla temas ediyor ve onu sıcak olarak

algılıyor. Üç “ölçümün” hepsi de geçerli ve gerçek. Yirmi iki derece, soğuk ve sıcak. Biri sana bir cıva sütununun yirmi iki sayısını gösterdiğini söyledi diye sıcakladığını hissetmeyi seçemezsin. Hava sıcaklığı konusunda mutlak olan hiçbir şey yok.

Parks: Yani diyorsun ki, bilimsel bir aygıtla *ilişki içinde*, ona göre var olan bir şeyi nesnel ve gerçek olarak niteleme alışkanlığı edindik. Bu şey onu başkalarından farklı deneyimleyen bireysel bir bedenle *ilişki içinde* olduğundaysa, onu öznel ve hatta belki halüsinasyon olarak niteliyoruz. Bunun bilimsel açıdan faydalı bir ayırım değil bir kültürel ayrımcılık biçimi olduğunu iddia ediyorsun.

Manzotti: Aynen öyle. Onun aksine, bu görelî varoluş kavramının ne kadar demokratik olduğunu düşün: Ortalama insan bedeni, kör insan, sağır insan, köpek ve biliminsanının aygıtı, bir nesneyi var etmek için eşit birer koşul teşkil ediyor. Fizikte olduğu gibi, diğer çerçevelerden *daha doğru* çerçeveler yok, sadece belli durumları karşılaştırmamızı kolaylaştıran çerçeveler var. Termometre sadece 22 dereceyi 43 dereceyle kıyaslamamızı kolaylaştırıyor.

Parks: Görelî varoluşa yönelik bu görüşü daha önce ortaya atan oldu mu?

Manzotti: Platon’un daha zor diyaloglarından birinde, “ziyaretçi” veya “yabancı” olarak bahsedilen, biraz gizemli, adsız bir filozof, varoluşun bir tür eylem, bir şeyler yapma biçimi olduğunu söylüyor. Ziyaretçi Elea diye bir yerden (bugün İtalya’da Pompeii’den çok uzakta olmayan Velia köyü) geldiği için bu kavrama Eleatik ilke dendi. Bu fikir yüzyıllar boyunca, Samuel Alexander, Jaegwon Kim, Trenton Merricks ve Peter van Inwagen gibi birbirinden çok farklı filozoflarca biraz farklı terimlerle birçok kere ifade edildi. Hepsi varoluşu nesneler arasındaki neden-sonuç ilişkileriyle ilişkilendirdi.

Parks: Gizemli yabancıнын tam olarak ne dediğini bize söyleyebilir misin?

Manzotti: Alıntı *Sofist* 247e'den: “O halde, bir şey, doğası ne olursa olsun başka bir şeyi etkileme ya da ondan etkilenme kapasitesine bir şekilde sahipse, bu etkileşim ne kadar az olsa, ne kadar önemsiz şeylerden kaynaklansa ve yalnızca bir kere gerçekleşse bile, o şey gerçekten var demektir. Yani şeyleri varlık olarak tanımlayan, benim görüşüme göre *kapasiteden* başka bir şey değildir.”

Parks: Bu fragmandan, bilincin kafamızın dışında olduğu fikrine geçmek zor görünüyor.

Manzotti: Belki de “bilinç” kelimesini bir kenara bırakıp sadece deneyimden bahsetmenin vakti gelmiştir. Mutfaktasın ve masanın üstündeki bir elmaya bakıyorsun. Elma, bedenine ilişki içinde, *bedenine göre* bir elma olarak vardır. Odadan çıktığında havada bir yer işgal eder, masada bir ağırlığı vardır, ışığı yansıtır. Ama elma yoktur. Çünkü orada gerçekte ne olduğu, onun şeylerle etkileşimine bağlıdır. Bedenin böyle bir şeydir ve bedenin oradayken elma da oradadır. Kafanda bir fotoğraf gibi yeniden üretilen bir elma değil. Bedeninle ilişkili olarak orada, masada duran bir elma.

Parks: Yani bedenin bir etki olarak deneyimlediği her şey –başka bir deyişle deneyimlediği her şey– bir nesne, öyle mi?

Manzotti: Beden “bir etki deneyimlemez”. Deneyim elmanın *kendisidir*, elma da bir etkinin nedeni. Bedenim bu atom kümesinin *bedenimde* bir etkinin nedeni haline gelmesine izin verir. Böyle bir neden görelidir, elmadır ve aynı zamanda deneyimimdir. Arka sayfadaki şekle bak. Kaç tane artı işareti görüyorsun?



u	u	n	u	u
u	u	n	u	u
n	n	n	n	n
u	u	n	u	u
u	u	n	u	u

Parks: Tek bir tane görüyorum. Gri bir artı işareti var, bir de içinde harfler olan bir kafes var.

Manzotti: Daha dikkatli bak: Kafesin yatay ve dikeydeki orta sütunlarının tamamen “n”lerden, diğer bölmelerinse “u”lardan oluştuğunu göreceksin. Odaklanarak baktığında, “n”lerden oluşan bir artı işareti göreceksin. Soldaki artı işareti basit bir duruma göre var olan bir nesne: Grinin tonlarını ayırt edebilen çoğu hayvan gözü onu algılayacaktır. Sağdaki artı işaretiyse çok daha karmaşık bir nesneye, bir insan bedenine göre vardır.

Parks: Ama bütün deneyimlerin, düşüncelerin, anıların, rüya ve hayallerin –zihinsel dediğimiz her şeyin– de görelî nesneler olduğunu mu iddia ediyorsun?

Manzotti: Evet, aynen öyle.

Parks: Düşüncelerin atomlardan yapılmadığı bariz olduğu halde.

Manzotti: Bu ilginç soruyu bir sonraki sohbetimize bırakalım.

Pizza Düşünce Deneyi

“Düşünüyorum, öyleyse varım.” Descartes düşünmenin nihai gerçeklik olduğunu ilan etmişti, insanın var olduğundan emin olmasının tek yolu. Düşünmenin zihinde gerçekleştiğini saptamış ve maddesiz, ruhtan yapılma olduğuna, fiziksel bedenle omurganın en üstündeki epifiz bezi aracılığıyla iletişim kurduğuna inanmıştı. Devir değişti, artık biliminsanları düşünme deneyiminin açıklamalarını, beyinde trilyonlarca elektriksel bağlantı ve kimyasal süreçle birbirine bağlı olan milyarlarca nöronda arıyor. Ama düşüncenin konumu hâlâ tartışmasız bir şekilde kafanın içi olarak görülmeye devam ediyor. Bu görüşe meydan okuyan Riccardo Manzotti, deneyimimizin aslında bedenlerimizin dışında ve algıladığımız nesnelerle özdeş olduğu fikrini ortaya attı. Bunu rüya ve hayalleri de kapsayacak şekilde genişleterek, bunları ertelenmiş ve birbirine karışmış algı vakaları olarak ele aldı. Ama düşünmenin ve özellikle de çoğumuzun deneyimlediği ve benlik dediği iç monoloğun, kafatasının dar sınırları dışında bir yerde gerçekleştiğini hayal etmek imkânsız gibi...

– Tim Parks



Tim Parks: Bilinçli hayatın zenginliğini, düşünceyle algının nasıl sürekli örtüştüğünü, sokakta yürürken veya uyumak için gözlerimizi kapattığımızda kelimelerin zihnimizde nasıl dolandığını düşününce, tüm bunların bedenlerimizin dışında bir gerçekliğe nasıl sahip olabileceğini anlamak çok zor görünüyor.

Riccardo Manzotti: Düşünceyle ne kastettiğimizi açıklığa kavuşturmamız lazım. Hiç düşünce gördün mü mesela? Bilimsel bir aygıt bir düşünce tespit etti mi? Bir düşünce dedektörü yapabilir misin? Ve bilhassa, bir düşünceyi, herhangi bir düşünceyi, o düşüncenin nesnesinden ayrı ve farklı olarak deneyimliyor musun gerçekten?

Parks: Belli ki bütün bu sorulara hayır cevabını vermemi istiyorsun. Ama sonuncusundan pek emin değilim. Düşünceleri deneyimlediğime ve deneyimlediğim şeyin düşündüğüm şeyle özdeş olmadığına dair bir izlenimim var gerçekten de...

Manzotti: Bu durumda, düşünce büyük ihtimalle, ifade edildiği dille özdeştir. Temel olarak iki seçeneğimiz var: Ya şeyleri doğrudan düşünürüz ya da şeyler hakkında kelimeler ve cümleler düşünürüz. Ben diyorum ki, dili biraz beklemeye alıp şeyleri ve durumları doğrudan düşünme seçeneğine odaklanalım. Mesela Coliseum'u düşündüğümde, düşüncem Coliseum'un kendisi değilse nedir ki?

Parks: Düşünceleri de rüya ve halüsinasyonlara yaptığın gibi uzatılmış, ertelenmiş veya birbirine karışmış algılar kategorisine koymaya çalışacaksın. Coliseum'la, ona ait bir fotoğraf ya da filmle veya onunla ilgili bir yazıyla daha önceden kurulan bir bağlantı hâlâ bedenimi etkilemeye devam ediyor ve Coliseum'u düşünüyorum.

Manzotti: Doğru. Bedeninle Coliseum ya da onun daha önce gördüğün fotoğrafı veya hakkında yazılmış yazı arasında yatan düşünce diye bir şey yok; hareketlerini dış dünyayla bağlantılandırarak bir çeşit soyut düşünce büyümesine ihtiyaç yok. Sadece bedenin ve bedeninin bağlantı kurduğu dış nesne var. Tabii ki dünyanın tüm bedende birtakım etkiler yaratmasına izin veren bir sürü sinirsel mekanizma da var, ama düşünce dediğimiz deneyimler bedeni etkileyen dış nesnenin ne daha fazlası ne de azı.

Parks: Bana öyle geliyor ki, çoğu insanın zihinsel yaşam dediği şeyi sürekli olarak maddi dünyanın doğrudan deneyimlenmesine indirgemeye çalışıyorsun, ama bunu yapabilmek için sen kendin dünyayla kurulan bir ilk bağlantıya kolayca götürülemeyecek karmaşık ve kışkırtıcı formülasyonlar üretiyorsun.

Manzotti: Bir deney yapalım hadi. Bir şey düşün, şu anda. Herhangi bir şey.

Parks: Tamam.

Manzotti: Şimdi düşünceni tarif et.

Parks: Patlıcanlı ve parmesanlı pizza.

Manzotti: Bu bir düşünce değil. Bu, *hakkında* düşündüğün şey! Düşüncenin nesnesini tarif etmeni istemedim. Sana bir şey düşünmeni ve düşünceni tarif etmeni söyledim, o şeyi değil.

Parks: Hmm. Hoş. Ağız sulandırıcı. Dumanı üstünde.

Manzotti: Bunların hepsi pizzayı veya bedenin pizzaya tepkilerini tarif eden sıfatlar. Düşünce olarak görmek istediğin şey aslında nesnenin kendisi.

Parks: Ama bir nesneden uzaklaştığımda, düşüncelerim bana düşünmeden yapamayacağım bir sürü şey yapma imkânı veriyor, bu sohbete girmek gibi mesela.

Manzotti: Satranç oynarken düşünüp müssün?

Parks: Öyle umuyorum. Gerçi kötü bir oyuncuyumdur.

Manzotti: Şöyle şeyler mi düşünürsün: “Atımı kullanarak filini alırsam, şahımı, şu anda bir piyon kalkanı arkasında olan, vezir tarafındaki kaleden gelecek saldırıya karşı savunmasız bırakmış olurum.”

Parks: Evet, öyle şeyler.

Manzotti: Ve buna düşünmek diyorsun?

Parks: Başka ne denebilir ki?

Manzotti: Son elli yılda, senden çok daha iyi satranç oynayabilen bilgisayarlar geliştirildi – matematik problemleri çözmekten, araba kullanmaktan vs. bahsetmiyorum bile. Bunların hepsi düşünmeyle ilişkilendirdiğin başarılar. Ama bilgisayarların düşünceleri var mı? Tabii ki yok. Şimdiye dek bir bilgisayarın içinde bir düşünce tespit edildi mi? Hayır. Üniversitelerde Bilişim Teknolojileri veya Yapay Zekâ’yla ilgili bölümlerde düşünceler hakkında ders ya da sınavlar yok. Düşünmek dediğimiz şey bir eylem biçimidir; bedenimizin, “düşüncelerimize” konu olan dış nedenlere tepki olarak davranışımızı düzenleme şeklidir.

Parks: Ama bilgisayar herhangi bir oynama deneyimi yaşamadan oynar. Kendi kendine, “Bak sen, beni köşeye sıkıştırdı,” demez. Kazandığında sevinmez, kaybettiğinde küfretmez. Satranç oynadığını bile bilmez. Sadece bir dizi talimatı yerine getirir.

Manzotti: Bilgisayarların bilinçli olduğunu söylemedim. Ama bilgisayarlar bilişsel becerilerin düşünce gerektirmediğini gösteriyor. Bir satranç oyununda en iyi hamlenin ne olduğuna karar vermek için soyut düşüncelere ihtiyacın yok. Dış nesnelerle başlayan ve eylemlerle sonlanan fiziksel bir neden-sonuç zinciri bu.

Parks: Şu anda düşünceyle (ki bunun düşüncenin nesnesiyle bir olduğunu söylüyorsun), çoğu insanın “zihinsel aktivite” diyebileceği ve bir düşünceden (senin bakış açınla nesneden) diğerine sıçramamızı mümkün kılan, onları birbirine bağlayan şu aktivite arasında ayrım yapıyormuşsun gibi görünüyor. Durumu biraz netleştirmen lazım.

Manzotti: “Düşünceler” kavramı, on dokuzuncu yüzyıldaki “ışık saçan eter” kavramıyla aşağı yukarı aynı işleve sahip. Biliminsanları ışığın nasıl yolculuk edebileceğini anlayamadıklarından bir şekilde ışığı yayan bu gizemli ortamı icat ettiler. Ama nasıl ki ışığın yol almak için etere ihtiyacı yoksa, nesnelerin de bedenlerimiz üzerinde nedensel etkilere yol açmak için düşüncelere ihtiyacı yok. “x’i düşünüyorum” dediğimde, bu sadece, x’in bedeni me etkide bulunduğunu açıklamak için kullandığım bir deyimden ibaret.

Parks: Ama düşünceler dünyaya dair doğrudan algılarımızdan farklı. Sözgelimi kızımı düşündüğümde, onu gerçekten görmekten, hatta rüyamda görmekten oldukça farklı bir durum bu.

Manzotti: Kesinlikle. Onu düşündüğünde deneyiminle özdeş olan nesne, fiziksel olarak karşında olduğunda gördüğün nesneden farklı. Tıpkı bir çekmeceye elini sokup içindeki bir şeye dokunmakla çekmecenin içine bakmanın bizi farklı algı nesnelerine götürmesi gibi – hatırlayacağın üzere, nesne algı araçlarına göre değişir, mutlak değildir. Dolayısıyla düşünceyi farklı bir nesnenin bedenini etkilemesine imkân veren başka bir algı biçimi olarak

düşünebilirsin. Nasıl ki dokunma, görme ve işitme bizi farklı nesnelerin etkilemesine imkân veriyorsa, öyle.

Parks: Hatırladığım kadarıyla Budistler altı duyumuz olduğuna inanıyorlar, zihni altıncı duyu olarak görüyorlar, düşünceleri de zihnin algıladığı şeyler olarak.

Manzotti: Budist fikirler hakkında çok az şey biliyorum maalesef, ama evet, başka bir grup algı nesnesinden bahsettiğimiz söylenebilir. Örneğin bir elma gördüğümde, bedenimi etkileyen dış nesneyi belirlemek kolaydır; bir ses duyduğumda veya bir şeye dokunduğumda da öyle. Peki ya beni etkileyen şeyin yani deneyiminin uzayda ve hatta zamanda birbirinden ayrı olan birçok nesnenin birleşiminden oluştuğu durumlar?

Parks: Mesela?

Manzotti: Bir takımyıldızı tek bir şekil gibi algılarız; ayrı nesneler arasındaki uzaklıklara ve görünüşteki mekânsal ilişkilerini ışığın bu nesnelerin her birinden bize farklı sürelerde ulaşmasına borçlu olmalarına rağmen. Halbuki her yıldız uzay ve zaman içinde oradadır. Daha sıradan bir örnek verirse, bir mağaza vitrininin arkasında bulunan ve camdan yansıyan nesneler birlikte bütün bir algı nesnesi yaratırlar. Ya da aynı şekilde, zamana yayılan bir melodi birleşip bir bütün oluşturur.

O zaman bu sürece neden bir sınır koymamız gereksin ki? Ya insanın yaptıklarının, davranışlarının nedenleri dış nesnelerden, hatta onlar arasındaki ilişkilerden gelen, genişletilmiş bir dış nedenler kümesiye? Ortada iki özgül şey olduğu için değil de bu iki şey arasındaki ilişki yeni bir nesne gibi davrandığı için tepki verdiğimde durum böyledir. Uzun bir yürüyüşe çıkmışsın, üstünde sadece bir tişört var, gökyüzünde bir yağmur bulutu beliriyor. Bu şeyler arasındaki ilişki kendisini yeni bir nesne olarak sunuyor: üşüme ve ıslanma korkusu. Tabii ki böyle bir ilişkiye fiziksel ni-

telikler atfetmek kolay değil, ama doğru fiziksel sistemle bu ilişki yine de bir etkide bulunabilir.

Parks: Doğru fiziksel sistem derken?

Manzotti: Sıradışı beyniyle insan bedeni. Erken duyu kortekslerinin ötesinde, işlevleri hâlâ muğlak olan birçok kortikal bölge var. Bunlar muhtemelen dış dünyanın karmaşık dış nesnelere karşılık gelecek şekilde bir araya gelmesine imkân tanıyor. Beyni, sinir yapısını yeniden düzenleyerek uzay ve zamanda her türlü karmaşık nesneyi algılayabilen devasa bir göz gibi düşünebilirsin.

Parks: Ve sen diyorsun ki bütün bu bağlantılandırma işlemi, düşünme dediğimiz şeyin ta kendisi.

Manzotti: Mecbur kalsam, dış nesnelerin düşünceler, bunların karıştırılmasının da düşünmek olduğunu söyledim. Ama bu kelimeleri kullanmamayı tercih ediyorum çünkü olan biteni kurmaca zihinsel varlıkları için içine karıştırmadan anlatmaya çalışıyorum. Şöyle diyelim: Milyarlarca nöronuyla insan korteksi trilyonlarca “geçide” sahiptir, bunların her biri de dış dünyayla nedensel bir süreklilik içinde bulunur. Bu geçitler, bedenimizi ve davranışlarımızı etkileyen nesnelerin ihtiyaçlarımıza en iyi uyanlar olmasını sağlayacak şekilde yollarını her daim yeniden düzenler.

Öğrenmek böyle nesneleri –zihinde değil gerçekten dışarıda olan nesneleri– ekleme ve birbirine bağlama sürecidir. Beynin iç aktivitesi, birer nesne olan bize –bu arada beyinlerimizle değil deneyimlerimizle özdeş olduğumuzu unutma– doğrudan duyuların ayırt ettiği nesnelerden daha karmaşık olma imkânı verir. Beden piyanoda çalınan tek tek notaları yakalar, beyin sonatın bizi tek bir nesne olarak etkilemesine izin verir; beynimize göre o tek bir nesnedir. Genel olarak, aksi takdirde ayrı –görsel, dokunsal, işitsel– olacak nesneler bir bütün haline gelir ve bedeni tek bir nesne olarak etkiler, gevrek bir gofret mesela. Çünkü bedenimize göre bunlar tek bir nesnedir.

Parks: Herhalde dünyadaki nesnelerin böyle sürekli olarak tekrar tekrar birbirine katılıp karıştırılmasının bir amacı vardır?

Manzotti: Tabii ki. Daha başarılı veya uygun bir biçimde davranmak. Beyne dair evrimsel bakış açısıyla tamamen uyumlu bir görüş bu.

Parks: Yani düşünmek dediğimiz şey pratik bir aktiviteden; nedensel yolların birbirine katılmasından, dünyadaki nesnelerin tekrar tekrar karıştırılmasından, dünyayla eylemlerimiz arasında nedensel bağlantılar kurulmasından ibaret. Doğrudan algı ise –görmek, duymak, dokunmak– kaçınılmaz. Doğrudan algı, deneyimizin ta kendisi.

Manzotti: Geçmişte filozoflar genellikle düşünmeyi gerçekliğin özüne nüfuz edebilecek üstün bir bilişsel yetenek olarak görüyordu. Dolayısıyla düşünmek hakikatle ilişkilendiriliyordu; bireysel deneyim ise öznel olarak niteleniyor ve salt görünüme indirgeniyordu. Aslında durum bunun tam tersi. Yanılmaz bir şekilde doğru olan, doğrudan bireysel deneyimimiz; dış dünyayla bir olduğundan, yanlış olması mümkün değil.

Öte yandan, düşünmek dediğimiz şey dünyayla davranışlarımızın birleşme biçiminden ibaret ve bu yüzden de kolaylıkla yanlış olabilir. Mesela ormanda topladığım bir mantarın yenebilir olduğunu *düşünebilirim*, ama mantarı yediğimde zehirlenip ölürüm. Bunun sorumlusu mantara dair görsel veya dokunsal deneyimimdeki bir hata değil –deneyim neyse o olmak zorundadır– gördüğüm şeyi davranışım ile eşleştirmede yaptığım bir hatadır.

Parks: Düşünceden sanki kafada gerçekleşiyormuş gibi bahsettiğimiz hissinden kurtulamıyorum. Sanki dışarıda mantar deneyimi, içeride de düşünme varmış gibi.

Manzotti: Tabii ki beyinde her zaman bir sürü şey olur, ama düşünceler bedenimizle ilişki içinde var olan dış nesneler, deneyim-

ler olarak kalır ve beyin de bunların bir parçasını teşkil eder. Düşünceler birtakım nesnelerin birleştirilmesiyle yaratılan daha karmaşık nesnelerdir sadece. Bu örnekte önümüzde bir mantar var, oldukça basit ve el altında bulunan bir nesne; bedenin iştahı var, kendisi de bir nesne olan bedenin bir niteliği; daha önce gerçekleşen mantar yeme olayları var, yine bariz bir şekilde birtakım nesneler içeren ve hâlâ bedeni etkileyebilen olaylar. Bunlar bir araya gelerek bahsi geçen –maalesef zehirli– mantarı yeme arzusu dediğimiz tek bir nesne oluşturuyor.

Parks: Yaratıcı düşünceye ne demeli?

Manzotti: Beynimizde olanların, beynin sürekli kurduğu bağlantıların çoğu bilinçdışıdır. Dolayısıyla yaratıcı insanlar çoğunlukla başka şeyler yaparken ve hatta uyurken düşünürler. Beynin biz farkında olmadan çözümlere ulaştığını gösteren çok sayıda anekdot niteliğinde kanıt bulunuyor. “Bir düşünce ‘o’ istediği zaman gelir,” der Nietzsche, “‘ben’ dilediğim zaman değil.” Yani düşünce nedensel yolların fiziksel olarak yeniden düzenlenmesini içeren bir süreç, karmaşık bir algı biçimidir. Bu sürece özel bir statü vermek için “zihinsel” kelimesini fizikselin karşısı olarak kullanmak ancak işleri karıştırır.

Parks: Yani yaratıcı olmak pek de büyük bir meziyet değil.

Manzotti: Yaratıcılık çeşit çeşit yeniliğin ortaya çıkmasına imkân tanıdığı için el üstünde tutuluyor, ama yaratıcılık için illaki bilinçli deneyim, hatta bir zihin gerekmiyor. Ne de olsa doğal seçim inanılmaz derecede karmaşık olan milyonlarca yapı yarattı, ama bunu yapan evrensel bir zihin yok, sadece pratik işlemler aracılığıyla seçilen DNA bazlarının sonsuz bir permütasyonu var. Düşünme süreci de aynı.

Parks: Ama sık sık düşündüğümüzün, kafamızda gevezelik eden bir sesin farkında oluyoruz. Özellikle yazarken, önemli bir ilerle-

me kaydettiğim anların, belki yeni bir senteze ulaştığım anların farkında oluyorum. Her şey son derece bilinçli oluyor. Bazen acı verecek ölçüde bilinçli. Bu senin çerçevene nasıl oturuyor?

Manzotti: “Ses” diyorsun. Dile geri döndük. Hiç kuşkusuz kimi düşünceler sadece kelimelerle gelebiliyor. Mesela “Düşünceler hayali varlıklardır” formülasyonu tamamen sözel bir yapı. Tanımı gereği bu dünyada bir nesne olamayacak bir şeyi belirten bir kavram bile içeriyor: hayali bir varlık.

Parks: Eee? Bu düşünce nasıl dünyadaki bir nesnenin sonucu olarak düşünülebilir ki? Dilin ya da kelimelerin nesne olduğunu söylemeye kalkmazsan tabii. Ama o zaman da, bu kelimeler nerede? Her şeyin fiziksel ve dolayısıyla bir yerde konumlanmış olduğunu söylemeyi sevdiğine göre, bize bu kelimelerin nerede olduğunu söylemen gerekecek. Kafamda değilse neredeler?

Manzotti: Sana hepsini ve fazlasını anlatacağım, ama gelecek yani sondan bir önceki sohbetimizde. Dil son bir paragrafta geçiştiremeyeceğimiz kadar önemli bir konu. Ama bitirmeden önce E. M. Forster’dan bir alıntı yapayım, biraz kafa yorarsın: “Ne dediğimi görene kadar ne düşündüğümü nasıl bilebilirim ki?” Bununla ne kastettiğini anlarsak, sorduğun soruyu cevaplama yolunda ilk adımı atmış olacağımıza inanıyorum.

Kelimeler Nerede?

Kelimeler, kelimeler, kelimeler. Yirminci yüzyılda edebiyatta bilinç akışı tekniğinin gelişmesiyle birlikte, benlik büyük ölçüde kelimelerden yapılma bir şey, her daim kendini anlatan ve dilde kendini yeniden kuran sözel bir yapıymış gibi görünmeye başladı. Bilince dair egemen içselci görüşe uygun olarak tüm bunların beyinde meydana geldiği varsayılıyor – özellikle de sol yarıküredeki Wernicke bölgesi ve Broca bölgesi denen iki alanda. Yani bedenin dışındaki dünyaya ait görüntü ve sesler kafamızda dil tarafından çabucak düzenleniyor ve renklendiriliyor. “Bir şey zihinde tasarlandığında,” diye yazmıştı şair Horatius milattan önce birinci yüzyılda, “onu ifade eden kelimeler çok geçmeden ortaya çıkar.” Ve buna düşünmek deriz. Bütün deneyimlerimiz dil aracılığıyla yeniden düzenlenebilir, birbirine bağlanabilir, parçalanabilir, hatırlanabilir veya kasıtlı olarak değiştirilebilir.

– Tim Parks



Tim Parks: Riccardo, bize oldukça farklı bir bilinç teorisi sundun, beyinde “depolanan” hiçbir şey olmadığını söyleyen bir teori. İmge yok, ses yok ve sanırım kelimeler de yok. Sana göre beyin deneyimin yaşanmasına imkân veren güçlü bir araç, ama bu deneyim aslında gördüğümüz, duyduğumuz, kokladığımız ve dokun-

duğumuz dış nesnelerle veya deneyimlenen şey bedense bedenin kendisiyle bir. Biz de bu deneyimin ta kendisiyiz, ondan ayrı bir şey değiliz. Rüyaları, halüsinasyonları ve sözel olmayan düşünceleri algının daha karmaşık ve ertelenmiş biçimleri olarak açıkladın ve deneyimin beyin dışındaki bir şeyle, varlığı bedenimizle görelilik ilişkisi içinde olan bir şeyle özdeş olduğu konusunda sürekli ısrar ettin. Ama böyle bir şey dil için nasıl geçerli olabilir? Sessizce kendi kendime düşünürken, dil kafamın içinden başka nerede olabilir ki?

Riccardo Manzotti: Yatağında uzandığını ve kısa süre sonra taşınacağını, uzak bir şehirdeki bir evi nasıl döşeyeceğini tasarladığını hayal et. Ne yaparsın? Oradaki odalara uyumlu bir şekilde yerleşip yerleşmeyeceklerini anlamak için farklı mobilyaları düşünmeye başlarsın. Bu normalde zihinsel nesneler (kafanda depolanan temsiller) hayal ettiğin ve bunları zihinsel bir mekânda (yine kafanda olan bir başka zihinsel temsil) bir araya getirip düzenlediğin söylenerek açıklanır. Ama bir önceki sohbetimizde gerçek nesnelerden ayrı “zihinsel” nesne –yani düşünce– diye bir şey olmadığı sonucuna varmıştık. Bedenle nesne arasına bu yeni varlığı, düşünceyi koymaya hiç gerek yok.

Düşündüğümüzü söyledüğümüzde, yaptığımız şey aslında geçmişteki olayları, daha önce karşılaştığımız nesneleri birleştirdiğimizde ne olacağını görmek için onlarla aramızdaki nedensellik ilişkilerini yeniden düzenlemekten ibaret. Zihinsel bir koltuğun yanına koymak için zihinsel bir kanepeye ihtiyacımız yok. Geçmişimizde karşılaştığımız kanepeler ve koltukların –çeşitli kombinasyonlarda– şimdiki etkilemesine izin veriyoruz. Kontrollü bir rüya gibi.

Parks: Ama kelimelerden bahsediyorduk, Riccardo, kanepeler ve koltuklardan değil! Geçen sohbetimizde şeyleri doğrudan düşünmek hakkında konuştuk, şimdi de *dille* düşünmeyi ele alıyoruz – şüphesiz farklı bir süreç.

Manzotti: Hiç de değil. Kelimeler aslında kanepeler ve koltuklardan o kadar da farklı değildir. Dünyada bir şeyler yapan dış nesnelerdir kelimeler; diğer nesneler gibi beyinlerimizde ve böylece nihayetinde bizim aracılığıyla dünyada birtakım etkiler yaratırlar. Tek gerçek fark şu ki, düşünmek dediğimiz süreçte kelimeleri oradan oraya taşıyıp yeniden düzenlemek kanepeler ve koltuklara kıyasla çok daha kolaydır.

Parks: Dış nesneler diyorsun. Ama kelime nasıl bir nesne ki? Ses mi? Görsel bir işaret mi? Peki ya söylenmek veya yazılmak yerine sadece kafada düşünüldüğünde?

Manzotti: Tam da mobilyada olduğu gibi, geçmiş olaylarla –bu örnekte, ilk başta dış dünyada duyulan kelimelerle– aramızdaki nedensellik ilişkilerinin yeniden düzenlenmesi söz konusu. Süreci ağırdan alıp konuşmayı ve düşünmeyi öğrenirken neler olduğunu gözlemlersek, bir kez daha, “kafadaki düşünce” dediğin şeyi var saymana gerek olmadığını göreceksin.

Parks: Devam et bakalım.

Manzotti: Bir anne bebeğine kelimeler tekrarlıyor. Çoğumuz için böyle başlar. Yani elimizde sesler var, ki fiziksel nesnelerdir bunlar. Sesler şeylere, eylemlere, duygulara atıfla sık sık ve ısrarla yinelenir, öyle ki sonunda dünyadaki olgularla birlikte algılanan etiketlere dönüşürler. Olgular önünde belirlediği anda ses/kelime de mevcuttur; sesi/kelimeyi duyduğunda olgu da mevcuttur. Ve doğru sesi çıkardığında yemek gelir.

Parks: Anne babaların çocuklarına öğrettiği belli hareketlerde de aynı şeyin olduğunu söyleyebilirsin herhalde: işaret etmek, el sallamak, el çırpma ve hatta alet kullanmak – kaşık, çatal.

Manzotti: Aynen öyle. Ama seslerin/kelimelerin teker teker gelmemesi önemli; örüntüler halinde geliyor ve giderek daha kar-

maşık nesneler, deyimler, cümleler oluşturunlar. Seslerin çoğu bir nesne/deneyimden ziyade örüntüdeki diğer seslerle ilişkili. “Ve”, “ama”, “gibi”, “çünkü” benzeri kelimeleri kastediyorum. Böylece örüntüler yeniden düzenlenebiliyor. Örüntünün başını duyduğunda devamı otomatikman geliyor.

Parks: Tam olarak otomatikman değildir herhalde, yoksa sonsuza kadar aynı şeyleri tekrar ediyor olmamız lazım, değil mi?

Manzotti: Doğru. Şöyle diyelim: Deneyimlediğimiz kelimelerin böyle sürekli olarak yeniden düzenlenmesini yöneten güçlü otomatizmler ya da başka bir deyişle kurallar var. Bir cümlede ne kadar ilerlersen seçeneklerin o kadar daralıyor. Ama burada dilin işleyişine dair dilbilimsel bir betimleme sunmaya değil, dilin nasıl ve nerede deneyimlendiğini belirlemeye çalışıyoruz. Dil gerçek, fiziksel, dış dünyaya ait nesnelerin örüntülendirilmesinden ibaret. Bu nesneler deneyimimizle bir, deneyimimizin *ta kendisi*.

Parks: Ama bazı kelimeler hayali veya soyut varlıkları belirtiyor. Bunlar da dış dünyadaki nesneler mi?

Manzotti: Bütün sesler/kelimeler aynı şekilde fiziksel nesnelerdir. Ama haklısın, bir sesin bir nesneyi işaret ettiği fikrine alıştığımızda, hayali veya kavramsal nesneler için –melekler, karanlık madde vesaire– birtakım sesler/kelimeler üretmeye başlayabilir ve sonra bunları aşına olduğumuz deneyimlerle/nesnelerle ilişkilendirmek için başka sesler/kelimeler kullanabiliriz.

Parks: Ama dediğin gibi deneyimde gerçek dış nesneler haricinde hiçbir şey yoksa, hayali veya kavramsal bir nesneye, muhtemelen var olmayan bir şeye nasıl ulaştık?

Manzotti: Melek dediğimiz şey geçmişteki deneyimlerin karıştırılarak yeniden düzenlenmesinden başka nedir ki? Güzel bir be-

den artı kanatlar – rüyalarındaki gibi. Karanlık madde dünyadaki sonsuz sayıda karmaşık maddeden oluşan bir yapbozu, bir kura-mı tamamlamak için gereken bir parçadan başka nedir ki? Bazen hayali nesne gerçek nesnelerin yeniden bir araya getirilmesiyle oluşur ve dolayısıyla kendince gerçektir, bazen de hiçbir şey de-ğildir. Birbirinden çok farklı bu kavramsal varlıkların ikisinin de doğrudan deneyimden doğduğu gösterilebilir.

Parks: Başka bir deyişle, bir dil –İngilizce, İtalyanca vesaire– içi-nde düşünmekten ziyade, konuştuğumuz dilin de bir parçasını teş-kil ettiği deneyimlerimizi, dünyamızı sürekli yeniden düzenliyo-ruz. Konuştuğumuz dil, Dünya-ca!

Manzotti: Evet. Tamamen sağır doğan insanları düşün. Kelime-ler/sesler çerçevesinde mi düşünürler? Kelimeleri hiç duymadı-larsa, düşüncelerinde onları nasıl duyabilirler ki? Duyamazlar. As-lına bakarsan, bu insanlara bu meseleyi sorduğunda –yazıyla el-bette– işaretlerle düşündüklerini söylüyorlar. Dillerini görsel ola-rak öğrenmişler, dolayısıyla kelimeleri görsel olarak düşünüyor-lar. Onların kullandığı dış nesneler bunlardan ibaret. İlginç bir şe-kilde, doğuştan sağır olan bazı insanlar altyazılı imgelerle düşün-düklerini söylüyorlar.

Parks: Bu da bizi yazılı kelimelere getiriyor.

Manzotti: Evet. Belli bir noktada, konuşmayı öğrenmiş olan çocuk kâğıttaki veya ekrandaki işaretlere bakmaya ve onları bildiği ses-lerle/kelimelerle ilişkilendirmeye davet edilir. Bu da karışıma bir nesne daha ekler: yazılı kelime. Yazılı kelimeler artık sesleri ve dolayısıyla çocuğun nesne deneyimleriyle ilişkilerini çağırır hale gelir. Kelimeler ayrıca bu deneyimlerin çok çeşitli genişletilmiş biçimlerde yeniden düzenlenmesini kolaylaştırır. Birbirleriyle sı-kı bir ilişki içine yerleştirdiğimiz bu farklı tür nesneler –ses, işa-ret, gönderge– arasında öyle sık gidip geliriz ki, dünya deneyim

dediğimiz şeyle beyinlerimiz üzerinde bir etki yaratırken, her nesneye/deneyime atfettiğimiz sesler de beynimizde aktif haldedir. Ve buna sessizce düşünmek deriz.

Parks: Özetle, kelimelerin ve dilin de bir tür davranış olduğunu söylüyorsun – bir dizi hareketi veya sonsuz varyasyonlarıyla bir dansı öğrenmek gibi.

Manzotti: Doğru – ve nasıl ki bir dansçının beyinde depolanmış bir piruet bulamazsan, Shakespeare’in beyinde de “Olmak ya da olmamak” kelimelerini bulamazdın. Bir önceki sohbetimizin sonunda E. M. Forster’dan bir alıntı yapmıştım: “Ne dediğimi görene kadar ne düşündüğümü nasıl bilebilirim ki?” Kesinlikle doğru. Dil bir performanstır. Bir yönümüz vardır ve başlarız, ama söyleyip ya da yazıp bitirene kadar –yani icra edene kadar– ortaya nasıl bir şey çıkacağını bilmeyiz.

Parks: Yani kafada hiçbir şey depolanmıyor.

Manzotti: Karşılaştığımız bütün nesneler, deneyim dediğimiz nesneler bedenlerimizde ve beyinlerimizde aktif olmaya, deneyimimiz olmaya devam eder. Bu karşılaşmaların her daim devam etmesine imkân tanıyan, olağanüstü bir karmaşıklığa sahip olan beyinlerimizin tabiatıdır. Bu karşılaşmalar “depolanmaz” ve kesinlikle durağan değildir. Meydana gelmeye devam ederler. Bizimle özdeşirler.

Parks: Ama bir düzen olmalı. Bu anlattıkların kaosun tarifi değil mi?

Manzotti: Kelimeler olağanüstü derecede karmaşık ve incelikli bir deneyime biraz kaba bir düzen dayatmaya çalışma yöntemlerimizden biridir. Dil kategoriler yaratır – örneğin gördüğümüz engin renk yelpazesinin sadece küçük bir kısmına isim verdiğimiz

renk alanında. Britanyalı devlet adamı William Gladstone 1858’de, Homeros’un *İlyada* ve *Odysseia*’daki renk atıflarını yorumlayarak, deneyimimizin sınırlı olduğunu ve dil uzlaşımlarınca belirlendiğini söylemişti. Ama 1898’de etnolog W. H. R. Rivers’in, yeşil ve mavi gibi en temel renkleri bile adlandırmamış olan Murray Adası (Yeni Gine ile Avustralya arasında) yerlilerine dair araştırmaları, insanların bütün renk aralıklarını –onlara ad vermemiş olsalar bile– gördüklerini şüpheye yer vermeyecek şekilde gösterdi. 1969’da antropolog Brent Berlin ve meslektaş Paul Kay, renk adlarının görülen renkleri değiştirmediklerini tespit etti ve daha sonraki çalışmalar da bu bulguyu teyit etti.

Parks: Yani dil, sonsuz ölçüde incelikli deneyimi sınırlı sayıda kelimeyle kısımlara ayırarak bir parça düzen dayatmamıza imkân sağlıyor, ama büyük miktarda deneyimi sistemin dışında bırakma riski pahasına.

Manzotti: Kendi yaptığımız ve dünyanın üstüne attığımız bir ağa benziyor bu. Bazı balıkları yakalarken bazılarının deliklerden kaçıp gitmesine izin veriyor, ama balık yaratmıyor veya var olanları yok etmiyor. Biz de yeni balıklar yakalamasını ya da yokmuş gibi yapmak istediğimiz bazı balıkları dışarıda bırakmasını sağlamak için ağıımızı sürekli kurcalıyoruz. Bazen ağ kendi parçalarını yakalıyor (ağın kendisi de nesne çünkü) ve birbirine dolaşüyor. Kısacası, sanki Lego parçalarıyla çok kabaca dünyayla örtüşen bir dünya inşa etmişiz de, bu örtüşmeyi daha incelikli bir hale getirmek için onu sürekli ayarlıyormuşuz gibi.

Parks: Ve nasıl ki beyinde görsel imgelerin görüldüğü içsel bir “sinema ekranı” yoksa, seslerin yayıldığı içsel bir oditoryum da yok.

Manzotti: Hepsi yankı ve öğrenilmiş davranıştan ibaret. Kelimelerimiz anadilimize ait, başka dillere değil (en azından başka bir dile uzun süre maruz kalmadığımızda). 1970’lerde, bilincin bey-

nin içinde üretilmediğini, daha ziyade dile dayalı öğrenilmiş bir süreç olduğunu öne süren psikolog Julian Jaynes'in (Princeton Üniversitesi) çalışmalarıyla ilginç bir kesişme var burada. Jaynes'in görüşü şuydu: Bizler kendi kendimize konuşur ve kendi sesimizi hayal ederiz. Ona göre, geçmişte insanlar sık sık bu hayal edilmiş sesin dışarıdan geldiğini sanıyorlardı; böylece tanrıları, melekleri, şeytanları vs. yarattılar.

Parks: Halbuki sen iç ses olduğu varsayılan şeyleri, geçmişte duyulan ve beynin doğrudan algının devam etmesini sağlama kapasitesi sayesinde etkilerini sürdüren sesler olarak görüyorsunuzdur muhtemelen, o kadar.

Manzotti: Evet. 1950'lerde sinirbilimci Wilfred Penfield hastalarının korteksini elektrik akımıyla uyardığında, hastalar tanıdıkları insanların seslerini duyduklarını bildirdiler. O zamandan beri başka biliminsanları da tutarlı bir şekilde benzer sonuçlar elde etti. Rüyaları tartışırken dediğimiz gibi, bütün algılar hem doğrudan deneyim hem de tabiri caizse "arabelleğe alınmış" deneyim içerir – arka planda duran ve ancak şimdi-ve-burada'ya doğrudan dikkat gerekmediğinde öne çıkabilen algı yani.

Parks: Ama bu bağlamda, kelimeler sözgelimi heyecanlı bir futbol maçına dair görsel anılarımdan oldukça farklı, çünkü dili hemen her zaman –ve istediğimde– kullanmaya devam ediyorum. Bu bir halüsinasyonsa son derece kontrollü bir halüsinasyon olmalı.

Manzotti: Evet, çünkü dünyaya bu şekilde bir yapı kazandırmak için çok küçük yaşlardan itibaren kendimizi sürekli eğitiyoruz. Dil öğrenmek –Latince ve eski Yunanca gibi ölü diller bile olsa– daima insanın eğitimi için iyi bir şey olarak görülmüştür, çünkü deneyimin bu şekilde düzenlenmesini teşvik eder. Toplum bizden dil talep eder ve dili büyük bir kararlılıkla teşvik eder. Bir çocu-

ğün doğaya terk edilip hayatta kaldığı o ender vakalarda (“yabani” veya “kurt” çocuklar), dil öğrenme sürecini yaşamayan çocuklar ne yazık ki Kipling’in Mowgli’si gibi zeki, parlak karakterler değildir. Deneyimin dil aracılığıyla sürekli yönlendirilmesine alışık olmadıklarından bilişsel açıdan yeterince gelişememişlerdir. Ludwig Wittgenstein’in ısrarla belirttiği gibi, dil bir oyundur. Bu oyunu sürekli oynayarak kelimeler dediğimiz nesneleri ve nihayetinde onlarla birlikte dünyayı nasıl düzenleyeceğimizi öğreniriz.

Parks: Her zamanki gibi, dünyayla beden arasına girebilecek her türlü varlığı –bütün temsilleri ve zihinsel fenomenler denen şeyleri– sistematik bir şekilde bertaraf ettin. Sana göre bütün deneyimler dış nesnelerden ve bunların yeniden düzenlenmesinden oluşuyor. Ama sana şu kritik soruyu sormak istiyorum: Yeniden düzenleme işini kim yapıyor, manzaranın şu veya bu parçasına kim odaklanıyor, şu kelimedense bu kelimeyi kim seçiyor?

Manzotti: Benlik nerede ve ne, demek istiyorsun. Ben diyen kim? İpler kimin elinde? Bir ruh mu, makinedeki bir hayalet mi? Bir sonraki –ve son– sohbetimizde bunu ele alacağız. Ama bitirmeden önce sana Ralph Waldo Emerson’ın bir kış günü alacakaranlıkta çıplak bir tarladan geçerken söylediği meşhur sözünü aktarayım: “Saydam bir gözküresine dönüşüyorum; hiçbir şey değilim; her şeyi görüyorum; Evrensel Varlığın akıntıları içimde dolaşıyor; Tanrı’nın asli bir parçasıyım.” Ama biz Evrensel Varlık ve Tanrı yerine sadece dünya diyebiliriz: “Dünyanın bir parçasıyım, bedenimle görelili bir ilişki içinde olan parçası.”

Bilinç ve Dünya

Her birimiz kendimizi doğumdan ölüme –ve hatta ötesine– kadar belli bir sürekliliğe sahip olan tek bir varlık olarak görmeye alışmışız. Kendimizden emin bir şekilde, “On yıl önce şunu yaptım; önümüzdeki hafta bunu yapacağım,” diyoruz. Ama bu varlık tam olarak ne? Geleneksel Hıristiyanlık maddi bir bedende barınan maddi olmayan bir ruh öne sürüyor. Bilim çağının başında Descartes bu kavramı düalizm olarak bilinegelen bir fikirle formüle etti: Kafatasındaki ruh tinseldi ve beden maddi dünyasına beyin ile omurilik arasındaki epifiz bezi aracılığıyla bağlıydı. Modern materyalizm bu düşünceyi terk etti ama hâlâ onun yerine bir şey koymak için uğraşıyor; en ciddi felsefe ve sinirbilim yayınları bile sık sık üstü örtülü bir düalizme meylediyor. Örneğin ne kastedildiği tam olarak bilinmeksizin “zihinsel” kelimesi “maddi” kelimesinin karşıtı olarak kullanılıyor veya bilincin ve onunla birlikte benliğin, beyinde oradan oraya hareket eden muazzam miktardaki “enformasyonun” sonucu olarak “meydana geldiği” düşünülüyor. Sanki beyin benliğe tekabül ediyormuş ve enformasyon da maddi olmayan, “zihinsel” bir varoluş sağlıyormuş gibi. “Siz beyninizin ta kendisisiniz,” diyor sinirbilimci David Eagleman.



Tim Parks: Riccardo, bu sohbetlerde bilince dair radikal bir dış-salcı teoriyi detaylarıyla ortaya koydun. Deneyimi beynin iç tiyatrosundaki temsillerden ziyade, bedenimizle ilişki kuran dünyayla bir olarak kavrayan, özneye nesne arasındaki ayrıma izin vermeyen bir teori bu. Bu görüşe göre kafada depolanan hiçbir şey yok, hiçbir şey “zihinsel” değil. Kısaca, biz deneyimimizin *ta kendisiyiz* ve deneyimimiz de dışarıda. Ama şayet deneyimimizden daha fazla ya da az değilsek, benlik ne olacak? Kafamda bir benlik yoksa nasıl şu ya da bu kişi olabilirim ki?

Riccardo Manzotti: Bir benliğin *olsaydı*, benliğin sen olmazdı, değil mi? Ama sana şöyle sorayım: Herhangi birinin benliğini hiç gördün mü ya da bir şekilde gözlemledin mi – hatta daha iyisi, tam olarak tespit ettin mi? Ya da kendininkini? Tabii ki hayır. Hiç kimse yapmadı böyle bir şey.

Parks: Tanıdığım insanlarda aşına olduğum birtakım davranışlar, bin kere gördüğüm yüz ifadeleri ve jestler gözlüyorum. Bir arkadaşım –hani derler ya– “kendisi gibi” davrandığında bunu anlıyorum. Aynı şekilde, kendi yaşama ve düşünme biçimimi gayet iyi biliyorum.

Manzotti: Bu daha mantıklı. Somut bir örneğe odaklanalım. Dün akşam iki oğlumun bir parti için hazırlanmasını izliyordum. Biri on bir, diğeri on sekiz yaşında. Her zamanki gibi tartışıyorlardı, küçük olan büyüğü pantolonunu aptalca bir şekilde giymekle suçluyordu – pantolon poposundan çuval gibi sarkıyordu. Ne yalan söyleyeyim, onunla aynı fikirdeydim, ama büyük oğlum arkadaşlarının giyinme şeklini taklit ediyor hiç şüphesiz. Moda böyle. Bu durumda oğullarımın “benliklerini” mi görüyordum?

Parks: Bir şeyin var olması için görünür olması şart değil. Bir kara deliğin orada olduğunu, onu görebildiğimiz için değil, çevresindeki bölgedeki yerçekimi etkisi sayesinde biliyoruz. Çocuklarla birkaç kere karşılaştığımdan, en azından her ikisinin de çok belirgin ve çekici birer kişilikleri olduğunu söyleyebilirim.

Manzotti: Benliklerden kara deliklere! Ama evet, belli olayların göremediğimiz bir fiziksel varlık koyutlamamızı gerektirdiği durumlar var; böyle durumlarda bir hipotez ortaya atıyor ve bu varlığı tam olarak tespit etmek için bütün bilimsel araçlarımızla çalışmaya koyuluyoruz. Ama çocuklarımin bu davranışı gerçekten de, ortada aramaya başlamamız gereken görünmez bir “benlik” olduğunu varsaymamı gerektiriyor mu? Görünmez bir şey koyutlamadan önce bakılabilecek tamamen görünür nedenler yok mu?

Parks: Ne gibi? Ve unutma, ortada sadece davranış yok, ona eşlik eden farkındalık ve amaç duygusu da var. Yoksa Daniel Dennett’in –benlik yerine kullandığını düşündüğüm– “maksatlı duruş” (*intentional stance*) hakkında söylediklerini mi söyleyeceksin sadece? Yani benliğin bakanın gözünde olduğunu? Betimsel bir araç olduğunu?

Manzotti: Tam olarak değil, hayır. İçsel bir benlik fikri, mekanik bilimindeki hesaplamalarda kullanılan farazi kütle merkezi fikrine benziyor. Bir tür kısaltma yani. Aslında böyle bir şey yok. Ama senin tabirinle süregelen davranış örüntüsünün nedeni, farkındalık vesaire ile birlikte –istersen buna *kişi* bile diyebiliriz– kesinlikle var.

Parks: Peki bu şey fiziksel olarak, bilimsel olarak ne?

Manzotti: Şöyle söylenebilir: Herhangi bir anda bir kişi, belli bir beden sayesinde halihazırda aktif olan bütün nesnelerin toplamıdır. Veya belli bir bedene göre şu anda var olan dünyanın kendi-

sidir – uzay ve zamanda yayılmış ama hepsi de şu veya bu anda duyular için tamamen erişilir olan şeylerden oluşan muazzam ölçüde karmaşık bir karışım.

Parks: Seni takip edemiyorum. Bir kişiyi nasıl bu şekilde düşünebilirim ki?

Manzotti: İlk baştaki örneğimize dönelim: büyük oğlumun pantolonunu giyme şekli konusunda tartışan oğullarım. Önceki sohbetlerimizde, kafada nöronlar ve kimyasallar dışında bir şey olmadığına göre beynin deneyimimizi oluşturamayacağı konusunda anlaşmıştık; bir kişinin deneyimiyle *özdeş* olan tek şey deneyimin kendisidir ve o da sinir sistemimizin dışındadır. Bir elma gördüğümde, deneyimim gördüğüm elmadır ve ben de deneyiminin ta kendisiyim. Her ne türden olursa olsun nesnelerin –arabaların, şarkıların, diğer insanların, evcil hayvanların, yiyeceklerin– bizim için bu kadar önemli olmasının nedeni de bu; bizim deneyimimizi oluşturuyorlar.

Parks: Peki, oğullarım diyordun?

Manzotti: Giulio, büyük oğlum, on sekiz yaşında. Yıllar boyunca, uyanık olduğu her an bedeni kaçınılmaz bir şekilde dünyayla temas halindeydi – onun deneyimi haline gelen, bedeni ve beyni aracılığıyla etkiler üretmeye devam eden dünyayla.

Parks: Bu ifadeyi sürekli kullanıyorsun; bununla tam olarak ne kastediyorsun?

Manzotti: Dün bir şarkı duyuyor ve bugün şarkıyı söylüyorsun. Bir güneş gözlüğü reklamı izliyor ve altı hafta sonra gözlüğü satın alıyorsun. Yirmi yıl öncesinden annenin sesini hatırlıyorsun. Ergenlik yıllarında arkadaşının öğrettiği dans hareketlerini yapıyorsun. Sonra...

Parks: Yeter, anladım. Bunların hepsi başlangıçta dünyadaki nesnelerdi, bedenimin hâlâ yaşadığı deneyimler.

Manzotti: Bedeni dünyadaki nesnelerin kendilerini göstermelerini sağlayan bir tür hiperaktif aracı olarak düşünebilirsin – nasıl ki telefonun arkadaşının sesinin duyulmasına izin veriyor, öyle. Sesin nedeni telefonda değildir ama sesin orada olması için telefon gereklidir.

Parks: Ama bedenin aynı anda birçok şey için aracı olması ve olmaya devam etmesi lazım.

Manzotti: Doğru. Bedenin aracılığıyla koca bir dünya konuşur ve bu dünya bilinçtir, kendin olarak düşündüğün bilinç.

Parks: Giulio'ya dönelim.

Manzotti: Tamam. Giulio'nun çok sayıdaki deneyimi, kardeşi Emilio'yu, kotlarını kalçalarından gülünç bir şekilde sarkıtarak giyen okul arkadaşlarını, tabii ki kotların kendisini ve kendi deneyiminin sürekli bir nesnesi olan kendi bedenini içeriyor. Benlik kelimesini kullanmak istiyorsak şöyle diyebiliriz: Benlik, Giulio'nun içinde hapsolmuş hayaletimsi bir varlıktan ziyade, onun bedeni aracılığıyla birlikte hareket eden şeylerin toplamı için kullanılan bir kısaltmadır. Benlik onun *hayatıdır*.

Parks: Benlik ve ruh gibi kelimelerin arkasında gizlenen mistifikasyondan kaçınma arzunu takdir ediyorum. Ama bu betimleme umutsuz derecede eksik görünüyor. Deneyiminin çok çeşitli nesnelerinden başka bir şey değilsem, aşağı yukarı aynı nesnelerle karşılaşan başka herhangi birinden neden farklı olayım ki? Bizi farklı insanlar arasında ayırım yapmaya iten bu güçlü duyguya ve kendi hayatlarımızda davranışların sürekliliğine dair bu farkındalığa neden sahip olalım ki? Senin dünya görüşüne göre nasıl ka-

rakter ve hatta mizaç sahibi olabiliriz? Bana öyle geliyor ki, insanları içsel bir varlığın, benlik ya da ruhun var olduğunu farz etmeye iten şey bireyselliğe dair bu farkındalık.

Manzotti: Birincisi, her birimiz bizi benzersiz bir deneyimler dizisine hazırlayan kendine özgü koşullarda dünyaya gelen kendine özgü birer bedene sahibiz. Bu deneyimler her şeyden önce bedenin kendisine dairdir elbette; beden sadece deneyimin faili değil, aynı zamanda deneyimi, libidoyu, iştahı, acıyı, zevki, hastalığı vs. oluşturan başlıca nesnedir. Sonra bu bahsedilen bedene göre değişen, onunla görelî bir ilişki içinde olan bütün diğer nesneler gelir – anne babalar, teyzeler, amcalar, kız ve erkek kardeşler, fiziksel ve sosyal çevre vs. dahil. Ve her gün bütün geçmiş deneyimlerimiz her yeni deneyimi koşullarken, sürekli olarak deneyimimizin alanlarını –dil, öğrenilmiş davranış vesaire– icra eder, tekrar eder ve belli belirsiz değiştiririz.

Bunun sonucunda, elime aldığım bir elma senin eline aldığın elmadan –her ne kadar yeme perspektifinden bakıldığında ortada tek bir elma olsa da– farklıdır, çünkü benim elmam benim bedenimle ve deneyimimle görelî bir ilişki içindedir, senin elman ise senin bedenin ve deneyiminle. Kör olsaydın, elman renksiz olurdu. Okuduğun şiir senin hayat deneyimine göre, benimkisi ise benim hayat deneyimime göre değişir. Belki benim ay'ım (ya da o an için ben olan ay) görsel olarak senin ay'ınla hemen hemen aynıdır, ama bu ikisini birbirinden epey farklı kılacak ne gibi geçmiş aylar ve deneyimler yaşandığını kim bilebilir ki? Aslında hayata bu şekilde bakarsak, insanlar arasındaki farklılıkları, doğuştan gelen bir benlik ya da ruh olduğu varsayımı ışığında yapacağımızdan çok daha kolay açıklayabiliriz.

Parks: Yani hem Giulio hem de Emilio, bedenleri ve beyinleri sayesinde görelî nesnelerden, deneyimlerden ve bu nesneleri sürekli bir jonglör gibi kullanıp yeni nesnelerle etkileşime girmelerini sağlamanın yarattığı örüntülerden oluşan birer dünya meydana ge-

tiriyorlar. Senin benlik dediğin şey de bundan ibaret. Doğru anlamış mıyım?

Manzotti: Evet. Gerçi ben “kişi” veya sadece “hayat” kelimesini tercih ederim. Her halükârda, bu deneyim karışımı bedenle görelili bir ilişki içinde, ona göre değişiyor, ama onun *içinde* değil ve onunla *özdeş* değil. Her şeyden öte, “zihinsel” değil ve değişmez bir varlık da değil. Belli bir sürekliliği veya eylemsizliği var ama aynı zamanda değişime açık.

Parks: “Zihinsel değil” kısmını anlamama yardım et. Farz et ki oğulların şu düşük pantolon hakkında tartışırken Giulio şöyle düşünüyor: “Emilio sırf babamı memnun etmek için böyle söylüyor.” Sen şöyle düşünüyorsun: “Yaşlı ve sıkıcı bir muhafazakâr gibi görünmeden Emilio’ya katıldığımı nasıl gösterebilirim?” Emilio ise şöyle düşünüyor: “Bu partiye üstünde çuval gibi düşük bir pantolon olan abimle gidersem gerçekten utanacağım.” Ve aynı anda üçünüz birden gardırobun aynasında pantolona ve birbirinize bakıyorsunuz. Burada feci derecede çok zihinsel şey olup bitmiyor mu? Sonra bir noktada Giulio Emilio’ya dönüp, “Sırf kıskançlıktan söylüyorsun bunları!” diyor. Bunu yapmaya karar vermesine neden olan ne? Senin deyimimle bu deneyim “karışımını” kim idare ediyor? Bunu açıklamak için birleştirici bir varlık olduğunu farz etmek gerekmiyor mu?

Manzotti: Hoş bir drama. İki şeye dikkat edelim: birincisi, iletişim; ikincisi, “zihinsel bir benlik” gerektirdiğini söylediğin hareket. İletişime dair genel görüşe göre insanlar çeşitli simgeleri –kelimeler, jestler– değiş tokuş ederler ve iç benlikleri her simgeyi doğru anlamla ilişkilendirerek yorumlar. Bu görüş bir mitten ibaret. Tuhaf görünebilir, ama halihazırdaki iletişim modellerimiz Claude Shannon ve Alan Turing gibi matematikçilerin çalışmalarına dayanıyor. Shannon ve Turing II. Dünya Savaşı sırasında, düşman denizaltılarla komutanları arasındaki şifreli mesajları çöz-

mek gibi işlerle uğraşıyordu. Ama insanlar birbirleriyle askeri denizaltılar gibi iletişim kurmaz.

Parks: Mesaj değiş tokuşu yapmadığımızı mı söylüyorsun?

Manzotti: Aramızda bir şeyler gidip geliyor tabii. Ama iletişim şifresi çözülecek mesajların değiş tokuşu demek değildir. İletişim paylaşmaktır. Farklı insanların –ki bununla insanların bedenlerini değil deneyimlerini kastettiğimi hatırlatırım– aynı şeyden yapıma varlıklara dönüşmesini sağlayan aktivitedir.

Parks: Yani hepiniz aynaya bakıp birbirinizi ve Giulio’nun düşük pantolonunu süzerken iletişim kuruyorsunuz.

Manzotti: Kesinlikle. Biz yaşadığımız deneyimiz ve o düşük pantolonu paylaşıyoruz. Ama insanlar birbirlerine bir şeyleri işaret ettiklerinde bunu hep yaparlar. Şuna bak, buna bak. Göle inen bir deniz uçağı. Tuhaf turuncu bir örümcek. Ya da şunu dinlesene –sevilen bir grubun yeni şarkısı. Şuna dokun, şunu kokla. Bu iletişimdir. Bedenlerimizle göreliliğin bir ilişkisi içinde olan uçak ya da örümcek ortak deneyimimiz haline gelir. Aynı şekilde televizyon, radyo, yeni *Yıldız Savaşları* filmi de öyle.

Parks: Ama bunları yazılı ya da sözlü kelimelerle de birbirimize iletebiliriz.

Manzotti: Bir insan doğuştan körse, ne kadar çok sayıda olursa olsun kelimeler veya bir bilgisayar işlemcisindeki bit’ler turuncu örümceğin turuncusunu iletmez. İletişim paylaşılan deneyimdir ve düpedüz bedenlerimizle görelilik ilişkisi içindeki aynı dünyadan yapılmıştır. Kelimeler aracılığıyla kelime deneyimini ve kelimelerin daha önceki deneyimlere atıfta bulunma kapasitelerini paylaşıyoruz. “Turuncu örümcek” kelimeleri daha önceki bir turuncu deneyimini aktive eder, ama bu, birlikte baktığımızda paylaştığımız tonla tam olarak aynı olmayabilir.

Parks: Ama aynı fikirde olmadığınızda bile iletişim midir bu? Pantolon hakkında yani. Her biriniz için aynı olmaması, deneyimin bütünüyle paylaşılmadığı anlamına gelmez mi?

Manzotti: Dedğim gibi, yeni nesne bana, hayatıma, deneyimime göre değişir. Belki çocukken bir örümcekle kötü bir deneyim yaşamışsındır, dolayısıyla bedenim turuncu örümceğe seninki gibi tepki vermez. Belki kotlarımı uzun süredir belli bir şekilde giyiyordum ve etkilemek istediğim, kotlarını dizlerine kadar düşürerek giyen arkadaşlarım yoktur. Yine de bu iletişimdir. Aynı dünyayı paylaşıyoruz ve farklılığımızı değişik, bazen zıt tepkilerle beyan ederiz. Bu tepkiler daha sonra karşı tarafın deneyimini değiştirebilir. Ben düşük pantolonu görüp güldüğümde, Giulio pantolonu farklı deneyimlemeye başlayabilir. Bir eleştirmen sevdiğin bir kitabı yerden yere vurduğunda, kitabı onun gözleriyle görmeye başlar ve tereddüde düşersin. Artık gördüğün kitap, sana göre değişmiş olan yeni bir kitaptır. Dolayısıyla, iletişim paylaşım olmanın yanı sıra değişimdir; deneyim birikir, değişir. İşte bu nedenle, kimlikte sürekliliğin yanı sıra süreksizlik de söz konusudur.

Parks: Peki ya kararlar? Gözlerimi şunun yerine buna odaklamaya karar veriyorum. Babam yerine arkadaşlarımı dinlemeye karar veriyorum. Kardeşime birdenbire “Sırf kıskançlıktan söylüyorsun bunları,” demeye karar veriyorum. Bunlar nasıl oturuyor çerçeveye?

Manzotti: Yapmayı ve olmayı bir an için bile bırakamayız ve “ben” dediğimiz deneyim karışımı sürekli olarak halihazırdaki yeni deneyime tepki verir. Emilio düşük pantolona güler; Giulio eski bir taktiğe başvurarak küçük kardeşini kıskançlıkla suçlar. Aynı anda devam eden bir sürü hikâyeye, bedenlerimizin sunduğu aracılık sayesinde kendilerini gösteren dünyalar vardır.

Parks: Anlaşılan eylemi hep tepki olarak görüyorsun; kararları hep bedenimizin dünyayla karşılaşması aracılığıyla oluşan görelî nes-

nelerin, deneyimlerin etkisi çerçevesinde açıklıyorsun. Ama bu yaklaşım bizi ciddi biçimde indirgemiyor mu? Nihayetinde kimiz? Ben kimim? Sen kimsin? Sadece bir tepkiler kümesi mi?

Manzotti: Burada ilginç bir dilsel tuzakla karşı karşıyayız, insanların yüzlerce yıllık özsaygısının yarattığı bir tuzak. Şeyler yerine insanların kimliğini sorgularken farklı bir zamir –ne yerine kim– kullanarak hayali bir metafizik fark yaratıyoruz. Neden “Neyiz biz? Neyim ben?” diye sormuyoruz ki?

Parks: Yani özünde bizim de nesne olduğumuzu ve nesnelerin eylemde bulunmak yerine “vuku bulduğunu” söylüyorsun.

Manzotti: Bizler fiziksel dünyanın bir parçasıyız, dolayısıyla nesneyiz. Başka ne olabilirdik ki – maddesiz ruhlar mı?

Kimliğe gelince, biz olduğumuz şeyiz çünkü yıllar içinde belli bir şekilde bir araya gelmiş olan dünyanın bir parçasıyla özdeşiz. Bilinç ve kimlik konusundaki bütün standart düşünme biçimlerinin altında yatan geleneksel özne-nesne ayrımı, bireyler ve toplum olarak yaşadığımız sorunların merkezinde duruyor. Dünyadan ayrı olduğumuza ikna olduğumuzdan, Cennet Bahçesinden kovulduğumuzu düşünüyor ve oraya geri dönmeyi arzuluyoruz, belki de ölümden sonra. Ama özne-nesne ayrımı çeşitli pratik meseleler açısından ne kadar kullanışlı olabilse de tamamen yanlış.

Parks: Yani bir özne, olduğu şey dışında hiçbir şeyle ilişki içinde değil, öyle mi?

Manzotti: Şöyle bir şey diyebilirim: “Kimlikten başka hiçbir ilişkin olmayacak”* – ve hayır, yeni bir din başlatmıyorum, fiziksel gerçekliğin en temel olgusundan başka bir şey değil bu. Doğada

* Manzotti On Emir’i hatırlatan “thou shall” kalıbını kullanıyor: “Thou shall have no other relations but identity.” –ç.n.

her şey sadece olduğu şeydir. Kaya kayadır. Gezegen gezegendir. Nöron nörondur. Beyin beyindir. Beyin bir örümceği “içeremez”. Örümcek örümcektir. Bir örümceği deneyimleyişim, gizemli bir benlik ile dışarıdaki bir örümcek arasındaki bir ilişki olamaz. Bir örümceği deneyimleyişim, örümcek ile benim olduğum şey yani deneyim arasındaki bir özdeşliktir. Ben örümceğim; örümcek benim deneyimim olmak için gerekli niteliklere sahip olan tek şeydir.

Parks: Örümcek ve aynı zamanda hayatının bütün diğer nesne-deneyimleri. Yani özdeşlik sürekli genişliyor.

Manzotti: Batı düşüncesi bilinci daima bir şeylerle –idealist görüşe göre, fikirlerle; çağdaş materyalist görüşe göre, sinir aktivitesiyle– özdeş olarak tanımlamaya çalıştı. Bilinçle dünya arasında bir özdeşlik olduğunu öne sürerken ben de bilimsanlarının ve filozofların daima kullandığı bir açıklama stratejisini kullanıyorum. Tek yaptığım, özdeşlik için yeni bir adayda karar kılmak: fikirler ya da nöronlar yerine dünyanın kendisi.

Parks: Demek bilinç hep –dedikleri gibi– *gözümüzün önünde saklıymış.*

Manzotti: Kesinlikle. Bizler bedenimizi sarmalayan dünyayız ve bilinen haliyle bedenimizin kendisiyiz; bizler gördüğümüz, duyduğumuz, kokladığımız, tattığımız, dokunduğumuz nesneleriz. Gerisi hava cıva.



**metis'ten bu konuda okuyabileceğiniz
diğer kitaplar**

Algılanan Dünya

Maurice Merleau-Ponty

Beyin ve İç Dünya

Mark Solms, Oliver Turnbull

Beynin Gölgeleeri

Saffet Murat Tura

Bilinç: Kullanım Kılavuzu

Adam Zeman

Gerçek Bir Yanılsama: Bilinç

Tevfik Alıcı

Göz ve Tin

Maurice Merleau-Ponty

Kendilik ve Nesne Dünyası

Edith Jacobson

Neden Nasıl Düşünürüz?

Jean-Pierre Changeux

Paul Ricoeur

Neil'in Beyniyle Konuşmalar

George A. Ojemann

William H. Calvin

Zor Problem

Saffet Murat Tura

METİS YAYINLARI

Saffet Murat Tura

ZOR PROBLEM: BİLİNÇ

Bilinç Nörobiyolojisinin Fenomenal
Dünya Yorumu

Yirmi yıl kadar önce Avustralyalı filozof David Chalmers zor problemi şöyle dile getirmişti: “Niçin ve nasıl bilincim var?” Günlük yaşamda pek farkında değiliz ama her sabah uyandığımızda kafatasımızın içinde inanılmaz bir doğa olayı meydana gelir ve beynimizin nöral faaliyetleriyle birlikte dünya ve ben yaşantımız yeniden kurulur. Peki ama beynin nöral faaliyetleriyle birlikte ortaya çıkan bu fenomen dünyası nedir? Gizemli ya da edebi bir soru olarak değil, sahiden nedir bilinç?

Bilim açısından bilinç tam bir sürprizdir. Çünkü bilinçli olmamızı gerektiren hiçbir doğa yasası bilmiyoruz. Bir bakıma bilinçsiz biyolojik robotlar, “zombi”ler olmamız daha makul, daha açıklanabilir bir durumdur.

“Zor problem” insan aklının çözemeyeceği kadar zor bir problem mi? “Nesnel” inceleme yöntemlerine dayanan bilim “öznel” bilinç sorununu asla çözemeyecek mi? Belki. Ama konunun çok çekici olduğu da açık. Dünyanın değişik yerlerinde pek çok filozof ve biliminsanı bilinç sorunuyla uğraşmış yıllardır. Ben de *Beynin Gölgeleleri* adlı kitabımda sorunu çözmek bakımından önemseydiğim bir tez yakalamıştım. Ancak bu tez kitabın yapısı itibarıyla biraz geri planda kalmıştı. *Zor Problem: Bilinç*’te bu tezi açığa çıkardım, geliştirip netleştirdim. Okurları da bu tartışmaya katılmaya davet ediyorum. – *Saffet Murat Tura*



Riccardo Manzotti ve Tim Parks

Zihnın Ucu Bucağı

Bilinç nedir ve nerededir? Beynin içine baktığımızda bilince benzer bir şey göremiyoruz, buna rağmen egemen görüş bilincin “kafamızın içinde” olduğu yönünde. Hatta bütün gerçekliğin beyinde olduğunu, dış dünyanın bir yanılsama olduğunu savunanlar da var.

Filozof ve robotik mühendisi Riccardo Manzotti ise bu egemen “içselci” görüşün insanları ayrıcalıklı bir konuma yerleştirerek doğanın geri kalanından ayırdığını ve dünyaya yabancılaştırdığını öne sürüyor. Ona göre bilinç ya da bilinçli deneyim kafamızın içinde, dünyadan bağımsız bir şekilde “beliriveren” özel ve gizemli bir fenomenden ziyade, doğal, fiziksel dünyanın bir parçası, hatta onun ta kendisi. Bir elma gördüğümde, diyor Manzotti, ben o elmanın ta kendisiyim.

Bu diyaloglarda, roman ve denemelerinden tanıdığımız Tim Parks, Riccardo Manzotti ile bilince dair bu sıradışı teorisinin detayları hakkında konuşuyor. Parks'ın yerinde yorumları ve isabetli sorularıyla hem esprili hem de “zorlu” geçen bu sohbeti, düşündürücü soruları rahatlatıcı cevaplara yeğleyen açık zihinli okurlarımızın keyifle okuyacağını umuyoruz.

Metis Diyaloglar

ISBN-13: 978-605-316-143-1



9 786053 161431

Metis Yayınları
www.metiskitap.com

